

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR

IN VLAANDEREN

Driemaandelijks tijdschrift
IXe jaargang nrs.1-2 januari-juni 2011
Retouradres: Clarissenstraat 14, 9000 Gent

AFGIFTEKANTOOR GENT
P.B. - X3/8152

Van Mensen en Dingen **Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen**

VOORHEEN: Oost-Vlaamse Zanten (sedert 1926).

UITGEGEVEN DOOR:

Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen v.z.w. (KBOV) i.s.m. het Huis van Alijn (Gent), het Museum voor Volkskunde (Brugge), en het Museum voor de Oudere Technieken (MOT) (Grimbergen).

Met de steun van de Stad Gent en de Provincie Oost-Vlaanderen.

WEBSITES EN E-MAILADRESSEN:

<http://www.kbov.be> - abonnements@kbov.be
<http://www.huisvanalijn.be> - info@huisvanalijn.be
<http://www.museabrugge.be> - volkskundemuseum@brugge.be
<http://www.volkskundemuseum.be> - opgenomen in MAS
<http://www.mot.be> - info@mot.be
<http://www.volkskunde-vlaanderen.be> - info@volkskunde-vlaanderen.be

REDACTIEADRES: Clarissenstraat 14, 9000 Gent

REDACTIESECRETARISSEN:

Jolien Van Daele, jolien@kbov.be
Elise Vos, elise@kbov.be
Barbara Vos (09-330 51 73; barbara@kbov.be)
Arnold Eloy (tel.: 09-220 55 85; arnold.elay@skynet.be)
Adrien Brysse, adrien@kbov.be

WEBMASTER: Jean-Paul Putzijs (tel. 09-227 98 66; paul@kbov.be)

REDACTIE: Bea Baillieul, Rob Belemans, Kristien Bogaert, Adrien Brysse, Johan David, Veronique De Tier, Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Sibylla Goegebuer, Willy Dezutter, Harlinda Lox, Peter Scholliers, Werner van Hoof, Jacques Van Keymeulen, Harry Van Royen, Els Veraverbeke, Christophe Verbruggen, Rinus Willemsen.

REDACTIERAAD: prof. dr. Jan Art, prof. dr. Elze Brouninx, prof. dr. Marcel De Cleene, prof. dr. Maarten Devos, prof. dr. Luc François, prof. dr. Rik Pinxten, prof. dr. Gerard Rooijackers, prof. dr. Hugo Soly, prof. dr. Jan Tolleneer, em. prof. dr. Romain Van Eesteren

CONCEPT LAY-OUT: Nina Hoste

ABONNEMENTEN-INFORMATIE:

KBOV: tel. 09-329.71.45
e-mail: abonnements@kbov.be

Abonnementsgeld: 20 Euro
Steunabonnement: vanaf 30 Euro

Te storten op rekeningnummer 703-0327514-2 BE92703032751423 BIC AXABBE22. van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen v.z.w met als mededeling: ABONNEMENTEN-STEUNABONNEMENT.

Losse verkoop: 6 Euro per nummer van 80pp.

Copyright: Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen vzw.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, microfilm of op welke wijze ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteur.

AUTEURS GEZOCHT:

Artikels kunnen opgestuurd worden naar het redactieadres en worden voorgelegd aan een leescommissie. Instructies voor auteurs worden op aanvraag toegezonden. Iedere auteur is aansprakelijk voor de inhoud van zijn bijdrage.

V.U.: Adrien Brysse, Clarissenstraat 14, Gent

ISSN-NUMMER: 1379-9460

Foto's op de kaft: J.P. Putzijs, A. Brysse, Verzameling R. Heughebaert

JAARGANG IX 2011

WOORD VOORAF

Provincie
Oost-Vlaand
Centrale Bibliotheek

Beste lezer,

Deze "Van Mensen en Dingen" is het resultaat van de inzet van een hele stoet mensen die u hopen te verblijden met een reeks zeer interessante en uiteenlopende artikelen. Zo opent Barbara Vos met enkele inzichten in de synchronische en diachronische geschiedenis die vast en zeker handige instrumenten zullen blijken om de volgende bijdragen in deze editie van "Van Mensen en Dingen" in een ander perspectief te plaatsen. André Verbeke, Luc Devriese en Adrien Brysse hebben een interessant stuk geschreven over zielehonden. Een thema dat u kunt plaatsen in het lotingsysteem van de negentiende eeuw tot rond de Eerste Wereldoorlog. Jan Ignace Bouckaert heeft een volksgeneeskundig boekje opgediept en van commentaar voorzien. Verder kunt u het autobiografische relaas van een krijgsgevangene lezen van de hand van Roger Buyle. Thibaut Maes heeft voor het behalen van de Master geschiedenis een thesis geschreven over de Olympische Beweging, die voor deze "Van Mensen en Dingen" herwerkt is tot een korter artikel. Daarnaast heeft Luc Devriese het plan opgevat een reeks artikelen te schrijven over tradities die onopgemerkt voortleven. Het resultaat van zijn eerste onderzoek naar de overeenkomsten tussen het gedrag van jongeren op bedevaarten en de hedendaagse muziekfestivals kan u in deze editie lezen. Verder heeft Carmen Perdu de oorlogspoëzie van Daan Boens geanalyseerd. Hopelijk kan haar bijdrage uw nieuwsgierigheid prikkelen voor de dichtkunst van de Vlaamse Frontgeneratie. Als laatste werd een gedicht van Luc Van den Briele opgenomen geïnspireerd op het verhaal van een zeventiende-eeuwse heks die tot de brandstapel veroordeeld werd.

In 1973 werd een stuk van Maurits Broeckhove over de Gentse kant uitgegeven door de KBOV naar aanleiding van het vijfjarige bestaan van de kantwerkstersclub Sint-Katelijne van de KBOV. Dit boekje wordt in deze "Van Mensen en Dingen" opnieuw uitgegeven als antwoord op de vraag van enkele leden van de KBOV, alsook om meer interesse op te wekken voor de Gentse kant bij alle lezers.

Jolien Van Daele
Voor de redactie

INHOUD

Synchronische en diachronische geschiedenis: een inleidend artikel <i>Barbara Vos</i>	5
Zielhonden en hun bedrijf. Lotelingen, remplaçanten en hun tussenpersonen. <i>André Verbeke, Luc Devriese en Adrien Brysse</i>	7
Uit de volksgeneeskunde: een boekje uit de 18 ^e eeuw met de behandeling van allerlei kwalen door middel van wijnsteenzouten of tartaren. <i>Jan Ignace Bouckaert</i>	26
Kriegsgevangener nummer 35888 <i>Roger Buyle</i>	34
Amateurisme versus professionalisme in de sport: de Olympische Beweging (1960 – 2008) <i>Thibaut Maes</i>	46
TRADITIES OVERLEVEN ONOPGEMERKT: DEEL 1 Bedevaart van toen – muziekkfestivals van nu: ‘op de schoot van een meysken’ in het korenveld (1796) – one-nightstand met een ‘tentsletje’ (2010) <i>Luc Devriese</i>	60
Oorlogsgruwel in de frontpoëzie. Daan Boens: De Verrijzenis (1920) <i>Carmen Perdu</i>	72
Catheline Lorteau <i>Luc van den Briele</i>	84
BOEKBESPREKINGEN	89
NIEUWS	93
De Gentse Kant <i>M. Broeckhove</i>	95

Synchronische en diachronische geschiedenis: een inleidend artikel

Barbara Vos

In de studie van de geschiedenis gaan we doorgaans diachronisch te werk. Dit betekent dat we een bepaald thema proberen te onderscheiden in de chaos van het verleden, en dat thema als rode draad doorheen de tijd proberen te volgen. Op die manier creëren we orde in de enorme wirwar van feiten die samen ons verleden vormen. We doen dit door een reeks gebeurtenissen die algemeen als samenhangend worden beschouwd op te sommen, en door te trachten evoluties in die gebeurtenissen te benoemen en op een tijdslijn te plaatsen. Dit doen we bijvoorbeeld bij een fenomeen als de industriële revolutie of de Eerste Wereldoorlog. We kiezen een startpunt en een eindpunt en schikken een aantal gebeurtenissen tussen beide punten die volgens ons een bepaald verband tot elkaar vertonen. Dezelfde methode gebruiken we bijvoorbeeld wanneer we het leven van een belangrijke historische figuur bestuderen en samenvatten. We nemen de geboorte- en de sterfdatum en plaatsen daartussen de volgens ons relevante gebeurtenissen of verwezenlijkingen van die persoon.

Deze methode heeft een aantal duidelijke voordelen. We produceren regelmaat en overzichtelijkheid waar voordien enkel een onvatbare ontelbaarheid aan losse gegevens bestond. We zien grote thema's en gehelen ontstaan. Er wordt een verhaal gecreëerd waar voordien slechts afzonderlijke gebeurtenissen waren.

Het lager en secundair onderwijs kiest dan ook steeds voor deze methode. Het zorgt ervoor dat gebeurtenissen uit ons verleden gemakkelijker overgebracht worden. De diachronische geschiedenis als geheel is bovendien waardegeladen. Leerlingen krijgen een beeld van geschiedenis voorgeschoteld als ware het een pijl die zich doorheen de tijd voortbeweegt. Op die pijl staan "de belangrijke gebeurtenissen in de menselijke geschiedenis" netjes na elkaar geordend. Daarbij doorloopt men de achtereenvolgende dominante beschavingen. De pijl maakt een opwaartse beweging; een golf die steeds hoger reikt. De stadia die op elkaar volgen zijn steeds beter dan de voorgaande en terugkeren naar een lager stadium is niet mogelijk. Wanneer we een bepaald punt van vooruitgang hebben bereikt, dan kunnen we deze progressie niet meer ongedaan maken. Het beeld van de stijgende pijl is echter slechts één van de mogelijkheden om geschiedenis te bestuderen. Golfbewegingen (Malthus, Kondratieff, de seculaire trend), de perceptie van tijd als cirkelbeweging of als spiraal zijn slechts enkele andere mogelijkheden.

Zelden wordt erop gewezen dat de geschiedenis die men in het onderwijs aanbiedt een keuze is van feiten en geen weergave van de werkelijkheid. Zo bestudeert men respectievelijk de prehistorie, het oude nabije Oosten, de klassieke oudheid, de middeleeuwen enzovoort, maar wat bestaat er naast deze dominante beschavingen?

Geschiedenis lijkt wel een vacuüm waar slechts één (belangrijke) gebeurtenis op één plaats tegelijk kan plaats vinden, terwijl geschiedenis eigenlijk een lappendeken is van tegelijkertijd gebeurende elementen. De orde die wij eraan toekennen, bestaat eigenlijk niet.

Wat verloren dreigt te gaan wanneer we voortdurend op deze manier werken, is een appreciatie van hoe het leven was op een willekeurig moment in het verleden – niet per se het leven van één specifieke persoon of groep mensen, maar het leven van *de mens*(heid). We laten ons verblinden door bloedige oorlogsfeiten en uitmuntende kunstuitingen en hebben geen oog voor de rest. We kennen de renaissance als een periode waarin de kunsten bloeiden en de beschaving heropleefde. Het zijn echter niet de marmeren beelden van Michelangelo en Donatello die ons iets kunnen vertellen over het leven in de 15de eeuw. Het opgraven van het grondplan van een boerderij of het uitgraven van een kelder van een stadswoning vertellen ons veel meer over het leven in deze periode. Waarom laten we ons steeds leiden door de producties en uitspraken van enkelingen en door uitzonderlijke gebeurtenissen in plaats van de blik te richten op het leven van alledag?

De geschiedenis is zonder twijfel een menselijke constructie en ontstaat achteraf. Na een (on)bepaalde tijd kennen we een waarde toe aan gebeurtenissen. Is die waarde groot, dan krijgt de gebeurtenis een plaatsje in de geschiedenisboeken. Beslissen we dat de gebeurtenis niet het vermelden, en dus ook het onthouden, waard is, dan raakt deze al gauw in de vergetelheid. Op deze manier hebben we over sommige periodes slechts kennis van het leven van de elite. Wat de minder bedeeden doormaken, kan op weinig interesse rekenen, dus het verdwijnt in de mist van het verleden. Gelukkig ontstond enkele decennia geleden ook de interesse voor andere lagen binnen de bevolking.

Helaas is dit dus niet altijd het geval geweest. Hierdoor hebben we een tijdlijn overgehouden die doorspekt is van “belangrijke” feiten en die het grootste deel van de geschiedenis onontdekt laat. Bovendien gaan we vaak door eenzijdige diachronische studie van thema’s en tijdperken tegelijkertijd het menselijk leven in het verleden als iets eendimensionaals voorstellen. Toch gebeuren en gebeurden op eender welk moment oneindig veel verschillende zaken – zaken die met elkaar verband houden en zaken die los van elkaar staan. Wat we zouden moeten kunnen doen, is als het ware een dwarsdoorsnede maken van één bepaald tijdstip, en kijken wat er allemaal tegelijkertijd plaatsvond. Dit is uiteraard onmogelijk en we moeten onszelf steeds beperkingen opleggen. Toch is het de moeite waard – ondanks deze beperkingen – om er eens voor te kiezen synchronisch te werk te gaan; ergens op één punt op de tijdslijn postvatten en in het rond kijken. Op die manier ontstaat als het ware een caleidoscopisch beeld van één gekozen tijdstip in het verleden. Een derde mogelijkheid houdt een combinatie van beide in. De voordelen liggen hier uiteraard voor de hand.

Ook wanneer we volkskunde bestuderen, worden we voor deze mogelijkheid gesteld. Iedere onderzoeker en auteur maakt zijn eigen keuze. Daarom wilden wij u wat dit thema betreft inlichten wat de mogelijkheden en de beperkingen zijn. Eens u zich bewust bent van de keuze die de auteur heeft gemaakt, kan u ieder artikel in een gepast perspectief plaatsen. Veel leesplezier!

Zielhonden en hun bedrijf in Gent en Oost-Vlaanderen

Lotelingen, remplaçanten en hun tussenpersonen

André Verbeke, Luc Devriese, Adrien Brysse

Inleiding

Slechts de mannelijke helft van de oudste generatie en de veteranen onder de folkloristen kunnen u voor de vuist verklaren wat men onder zielhond te verstaan heeft. In het Algemeen Nederlands spreekt men over een zielverkoper en men duidt met deze uitdrukking iemand die allerhande lieden op een min of meer bedrieglijke manier aanwerft: soldaten, matrozen, koloniale en arbeiders.

Dat schreef Maurits Van Wesemael in 1959, meer dan een halve eeuw geleden in de voorganger van *Van Mensen & Dingen* onder de geheimzinnige titel "Over zielhonden en hun bedrijf"¹.

In deze 21ste eeuw is de herinnering aan dergelijke mensonterende toestanden helemaal verdwenen. Daarom deze bijdrage. Een bewerking van de tekst uit 1959 hebben we aangevuld met nooit eerder gepubliceerde gegevens verzameld in de Wegwijzers van de Stad Gent en Oost-Vlaanderen voor de periode 1837 - 1857.

De militieloting

Alle jongelui die de leeftijd bereikten waarop ze in aanmerking kwamen voor militaire dienst (de militieverplichting), werden op een welbepaalde dag opgeroepen naar de hoofdplaats van het militiekanton (meestal samenvallend met het gerechtelijk kanton) waar ze woonden. Daar moesten ze de loting bijwonen. Die loting hadden we te danken aan de Franse overheersing, die bij de wet van 5 september 1798 dit onzalig wervingsstelsel in zwang had gebracht.

'Er invallen' was de standaarduitdrukking voor de loteling die uit de trommel een dienstplichtig nummer getrokken had, er zich aldus in geloot had. Zij die zo gelukkig waren een hoge « numero » te trekken - een nummer hoger dan het aantal in het kanton aan te werven dienstplichtigen - lootten er zich uit. Het waren spannende momenten. Er in of er uit? Alles hing af van het hoge of lage nummer. Alle opgeroepen werden meteen, *en plein air* en *en plein public*, medisch onderzocht. Dat was de medische *keuring*. Ook niet te benijden waren de zogenaamde twijfelaars: deze jongens hadden

1 Van Wesemael, M., Over zielhonden en hun bedrijf. In: *Oost-Vlaamse Zanten*, Gent, 1959, jg. 34, p. 1-6 en 1

een twijfelnummer tussenin getrokken. Pas naderhand, nadat het aantal afgekeurden bepaald was, zouden zij vernemen in welke zin over hun lot beslist was. Er moest immers een welbepaald contingent per kanton 'onder de wapens'.

De militaire dienst was erg gevreesd. Luc De Vos, historicus par excellence van de Belgische krijgsmacht, somt over bijna een hele dicht bedrukte bladzijde middeltjes op die onze voorouders bij de loting aanwendden om het noodlot te bezweren. Het leest als een ware catalogus van witte en zwarte magie². Zolang de militieloting in voege bleef (van 1798 tot 1909), werd het systeem door eenieder, en in de eerste plaats door de arbeidersstand, met recht en reden gevreesd en gehaat. De afkeer voor het leger was vooral toe te schrijven aan de duur van de dienst, de ziekten die geregeld woedden en de vervreemding (bevelvoering in het Frans, beperking van de vrijheid, ...), schrijft De Vos. Ook moeten we beseffen dat, in de over het algemeen precaire levensomstandigheden van die tijd, het al of niet kunnen beschikken over de hulp van een gezonde jonge man heel wat betekende voor de meeste families.

De militieverplichting varieerde tijdens de ruim een eeuw dat het systeem bestond, van vijf tot acht jaar, voor de 'klassen' 1826 en 1826 zelfs tien jaar. Maar in tegenstelling tot wat wel eens beweerd en geschreven wordt, duurde de effectieve legerdienst meestal relatief kort, één jaar tot hoogstens achttien maanden. De dienstplichtigen moesten wel ter beschikking blijven, mochten in die heel lange periode zelfs niet trouwen en werden regelmatig heropgeroepen voor enkele weken. Ook dat was impopulair.

De vervanging

Vrees en haat vermeerderden nog toen nauwelijks een jaar na de loting de zogenaamde plaatsvervanging ingevoerd werd. Gegoeden werden in staat gesteld zich van legerdienst vrij te kopen door te betalen voor een vervanger. Het was geen marginaal verschijnsel. Rond 1830 lag het aantal vervangers onder de dienstplichtigen rond 7%. Het steeg in de vijftiger jaren snel tot 20%, om in 1867 zelfs 36,7% te bereiken³. De meeste vervangers waren ongeletterd. De legerleiding zag dat met lede ogen aan:

Il s'ensuit que l'armée se recrute presque exclusivement dans les dernières classes de la population ... Le remplacement ... cette lèpre de nos institutions militaires ... introduit dans l'armée des éléments faibles au physique, usés soit par le débauche soit par les privations⁴.

Het moet ons dan ook niet verwonderen, zo schrijven De Vos e.m. (1992) dat vooral in

2 De Vos, L., *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, 1830-1914*, Brussel, 1985, p. 43. Met tal van details over het hele vervangingssysteem, o.m. over de sociale status van afkopers en afgekochten. De tekst van Van Wesemael werd in een ruimere context geplaatst en hier en daar gecorrigeerd aan de hand van gegevens aangereikt door De Vos.

3 De Vos, L., Coenen, L., Decat, F., De Vos, J., Rooms, E., *Belgische militaire geschiedenis aan de hand van documenten (1830-1990)*, Brussel, 1992, p. 17.

4 Anoniem ('un officier d'état major'), *Considérations sur le recrutement de l'armée*, Brussel, 1867, p. 23. Deze bron geeft percentages vervangers aan die gelijkaardig zijn aan degene opgegeven door De Vos e.m., 1992.

de jaren 1860 het vervullen van de legerdienst ervaren werd als een schande, als een teken van armoede; het zich laten vervangen werd een statussymbool.

De vervangers behoorden tot twee categorieën: je had de nummerverwisselaar en de plaatsvervanger. De eerste was een uitgeloot iemand die tegen vergoeding van nummer wisselde met een ingelote jongeman. De tweede stelde zich, na het beëindigen van zijn dienstplicht, tegen betaling ter beschikking om iemands plaats in te nemen. Al bestond er een wettelijk onderscheid tussen nummerverwisselaars en 'echte' vervangers, in de volksmond was het één pot nat: het waren allemaal remplaçanten. Het systeem was fraudegevoelig. Zo is het geval bekend van een plaatsvervanger die 41 ingelote dienstplichtigen zou vervangen en evenveel keer met de afkoopsom aan de haal ging. Wanneer een vervanger tijdens de eerste twee maanden ziek werd of deserteerde, moest de afgekochte zorgen voor een nieuw slachtoffer. Iets wat soms leidde tot chantage waarbij de vervangende voor belangrijke sommen werd afgezet.⁵

De behoeftige sukkel, die in de plaats van de bezitter het soldatenpak aantrok, ontving weliswaar een vastgestelde vergoeding, doch dit handjevol geld vermocht niet de steeds groeiende wrok weg te doezelen. Wel integendeel. Er zat bovendien nog een ander kwalijk aspect ingebakken in het systeem: sommige jongelui wisselden of vervingen in een situatie van meerdere tot mindere, van landeigenaar tot pachter, van werkgever tot werknemer⁶.

Luister hoe Karel Waeri loting en vervanging in twee van zijn liedjes ten gehore bracht:

De loting is een peste

Voor armen als wij,

de rijken zijn de beste

Zij blijven toch vrij.

(uit 'Lotelingslied')⁷.

5 De Vos, L., 1985, p. 62.

6 De Vos, L. e.m., 1992, p. 17.

7 Volledige tekst in De Vos, L. e.m., 1992, p. 21.

154/30
CONVENTION ENTRE
Mr Coenen

SCRIPTION MILITAIRE

DE L'AN 1814

Conscriit de l'an 1814.
Et Laermans

Aujourd'hui neuf Avril mil huit cent seize

Conscriit de l'an 10
N.º 69.

sont comparus devant nous Sous-Préfet de l'arrondissement de Bruxelles Département de la Dyle, (1) Mr Hubert Coenen Subrogant pour son fils Paul Coenen

SIGNALEMENT DU SUPPLÉANT.

Taille d'un mètre 180 millimètres,
Cheveux et Sourcils bruns
Yeux gris
Front haut
Nez gros
Bouche moyenne
Menton rond
Visage ovale
Teint brun

Conscriit de l'an 1814 de la Commune de Bruxelles désigné pour l'activité de service sous le N.º 123 dans le Canton de Bruxelles d'une part ; Et le nommé Lambert Laermans Conscriit de l'an Dix de la Commune de Bruxelles Département de la Dyle; ayant justifié qu'il a satisfait à la conscription, d'autre part. Lesquels nous ont déclaré, savoir: Le Mr Coenen présenter pour Suppléant ledit Laermans prénommé ; et ledit Laermans vouloir servir dans l'Armée active, au lieu et place de Paul Coenen

Marques particulières
né le 6 Janv. 1780
à Gode Deth
fils de Jean
et de Catherine Boudryck
profession d'ouvrier

Les Comparans, après nous avoir exhibé un certificat du Conseil de recrutement, portant admission dudit Laermans en remplacement de Coenen et nous avoir présenté un récépissé du Receveur particulier de cet Arrondissement, sous la date de ce jour constatant le versement fait à sa caisse d'une somme de 100 francs pour l'habillement du Suppléant dont il s'agit ;

(1) Indiquer les noms et prénoms du Conscriit s'il est majeur, ou ceux de son père, ou ceux de sa mère si elle est veuve, ou enfin ceux de son tuteur, et y ajouter ceux du Conscriit.

10

De Brusselaar Hubert Tee(k)man, vader van de ingelote milicien Paul, bevestigt in april 1814 dat Lambert Laermans als vervanger voor zijn zoon aangeworven werd (collectie A. Verbeke).

DÉPARTEMENT
DE LA DYLE.

MILICE NATIONALE

ARRONDISSEMENT

de *Bruxelles*

COMMUNE

de *Bruxelles*

Des 25,000 hommes, dont la levée a été ordonnée par
l'arrêté de S. M. du 1.er Avril 1815.

DÉCISION DU CONSEIL DE MILICE,
Extraite de la Liste du Tirage de la Milice nationale de la
Commune de *Bruxelles*

Sur la réclamation faite par le nommé

Paul

Teeman

Milicien de la commune de *Bruxelles*
canton de *Bruxelles*, ayant obtenu au Tirage
au sort le N.^o *562* et inscrit sur la liste du Tirage, sous
le N.^o *7011*, et tendante à être exempté du service de la
Milice, parce qu'il a avoué que son remplaçant

remplit son obligation

LE CONSEIL de Milice ayant reconnu que cette réclamation
était ~~non~~ fondée, a décidé que le susnommé *il* est ~~peu~~ apte
à faire partie de ladite Milice.

Fait en Séance du Conseil de Milice à *Bruxelles*
le *27* Mai 1815.

Signé *Paul D. Auelhac*

Pour Expédition conforme

Le Secrétaire Général du Gouvernement
Du Ministère de la Guerre

De militieraad erkent een jaar later dat Paul Teeman niet moet opgeroepen worden omdat hij een vervanger heeft (collectie A. Verbeke).

3. Division militaire

Place
de Metz

Empire

Français

8e Bataillon (Bis) du train d'Artillerie

CERTIFICAT D'ACTIVITÉ DE SERVICE.

LE Conseil d'Administration 8me Bataillon (Bis) certifie que le
nommé Lacmann Lambert fils de Jean " " " " "
" " " " " " et de Catherine Heurich " " " " "
domicilié à Geets Bet " " " " canton de Séau " " " " "
département de la Ryle " " " " né le 6 février 1780
à Geets Bet " " " " canton de Séau " " " " département
de la Ryle " " " " taille d'un mètre 78 Centimetre cheveux
et sourcils brun yeux gris front haut nez grand
bouche moyenne menton rond " " visage ovale marques
particulières petite vérole " " " " " " " " " " "
et marqué " " " " " " profession de Maréchal conscrit
de 1814 " " " " REMPLACE le nommé Teekman Paul du 6e B.
de la conscription 1814 " " de la commune d' " " " " "
canton d' " " " " " " département " " " " " " "

a été reçu sous les Drapeaux le 26 Avril 1813 " " " " a été
signalé au Registre-matricule sous le N.° 2570 " " " " et est présent

Fait à Metz le 26 Avril 1813 " " " "

Les Membres du Conseil d'Administration
du dit Bataillon " " " " "

Vu par le Sous Inspecteur aux revues
ayant la police du Corps.

A Metz " " " " le
24 Mai 1813 " " " "

[Signature]

[Signature]
[Signature]

[Signature]

Een attest van het Franse keizerrijk opgemaakt te Metz bevestigt dat Lambert Laermans (hoefsmid: maréchal) uit Geetsbets (kanton Zoutleeuw) sinds 1813 onder de wapens is en vanaf 1814 Paul Teekman vervangt (collectie A. Verbeke).

En als wij exerceeren

Zal menige rijke knol

Gerust zitten studeeren

In college of hogeschool.

Terwijl wij zitten in de slavernij

Zijn de rijke voor wat centen vrij.

(uit 'De Loting').

Zielverkopers - zielhonden

De invoering van de plaatsvervanging bood aan menig bijdehandse kroeghouder of barbier de welkome gelegenheid op een gemakkelijke manier schoon geld te verdienen. Nadat de 'handelaar' zijn commissie opgestreken had, bedacht hij zijn kandidaat-ervanger met een voorschot. De overblijvende som of *priem* (premie) werd pas na het voleindigen van de diensttijd ter hand gesteld. In regel gebeurde dat in de vorm van een spaarboekje.

De remplaçanten werden door dergelijke figuren geronseld onder de arme bevolking. Die lieten zich gaarne voor zakenlieden, *agenten van affaires*, doorgaan, maar ze werden zielhonden genoemd. In die naam had het volk inderdaad al de weerzin en al de afschuw gelegd die het voelde voor hun meer dan antipathieke bedrijvigheid, zo schrijft Van Wesemael⁸. De zielhonden waren geen handelaars in zielen, alias mensen, zoals in Gogol's absolute meesterwerk 'De Dode Zielen', of althans, het woord is niet daarvan afgeleid. Het is een verbastertering van ceel, dat zelf een samentrekking is van cedel, cedula: schriftelijk bewijs. Dat leert ons het onvolprezen WNT (*Woordenboek der Nederlandsche Taal*). In tijden waarin de meeste mensen nog ongeletterd waren en papier schaars en duur, betekende zo'n schriftelijk bewijs heel wat. Denk aan "doopceel" (uittreksel uit het doopregister)⁹.

Het WNT geeft voor "zielhond" enkel Vlaamse voorbeelden aan uit de eerste jaren van de 20ste eeuw en schrijft dat de term bij ons ontstaan is. Nederland - van oudsher een belangrijke koloniale zeemogendheid - had nochtans veel vroeger dan ons land het 'nut' van dergelijke mensenhandelaars leren kennen. Men noemde ze zielverkopers en ze ronselden vooral scheepsbemanningen. Voor het in die tijd onmenselijke en letterlijk levensgevaarlijke leven op zee waren slechts weinig spontane vrijwilligers te vinden. In onze streken verschenen die wervers pas na de invoering van de militieloting ten tonele.

8 Van Wesemael geeft aan dat zielhonden 'handelaars in ziertjes' waren en hij schrijft, blijkbaar ten onrechte, dat de term ook in Nederland gebruikt werd.

9 Dat is het bewijs dat iemand gedoopt is. Dit kwam in zwang na het concilie van Trente en speelde ongeveer de rol van het latere "uittreksel uit de burgerlijke stand".

VOORBEELD N° 8

bekendgemaakt bij het Koninklijk besluit
van 28 October 1873
gewijzigd door die van 20 October 1902
en 28 October 1903.

Art. 48 en 48bis der wet op de militie.

LICHTING VAN 1905.

GEMEENTE

Maldegem

18^e MILITIEKANTON.

NATIONALE MILITIE

LOTING. — WAARSCHUWING.

Het Gemeentebestuur te *Maldegem*
verzoekt den Heer *Roels Ivo*

(1) Dag, datum en uur opgeven

(2) Gemeente en lokaal opgeven.

zich aan te bieden den (1) *6^e maandag* te *9* uren 's *morgens*
6^e februari 1905
te (2) *Maldegem, Stalstraat, Werkmanskring*
om deel aan de *loting* te nemen.

Het parafeeren, in kokertjes steken en in de bus leggen der nummers zal, overoer-
komstig artikel 19 der wet, in 't openbaar geschieden, op *6^e februari 1905*
te *9* uren, in gemeld lokaal.

Het vestigt terzelfder tijd zijne aandacht op de navolgende voorschriften :

Bij de loting, dienen de miliciens al de redenen tot vrijstelling of ontslaging op te
geven, die zij vóór den militieraad willen doen gelden.

Wie meent aanspraak op vrijstelling *wegens andere redenen dan ziekte, lichaams-
gebrek of gemis aan lengte* te hebben, evenals wie aanspraak meent te hebben op
ontslaging van dienst, moet aan het College van Burgemeester en Schepenen de door
de wet vereischte getuigschriften vragen.

De aanvragen om getuigschriften *RAKENDE DEN VERMOEGENTOKSTAND DER FAMILIE*,
moeten *mondeling of schriftelijk* gericht, 't zij tot den Arrondissementscommissaris
(of den afgevaardigde van den Arrondissementscommissaris), *den dag der loting,*
onmiddellijk na deze verrichting, 't zij tot het Gemeentebestuur, binnen de *ten*
dagen. Er wordt den belanghebbende akte van zijne verklaring gegeven.

Na dit tijdsbestek, zijn geene aanvragen meer ontvankelijk, *tenware* zij gesteund
wezen op later gebeurde feiten.

Te *Maldegem*, den *13^e Januari 1905*.

BIJ BEVEL :

De Burgemeester,

De Gemeentesecretaris,

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

150

Oroepingsbrief voor Ivo Roels om de loting van 1905 te Maldegem bij te wonen, met er aan gehecht zijn noodlottig laag nr. 150 (collectie A. Verbeke).

afgekeurd bij het Koninklijk besluit
15 October 1873 gewijzigd
dit van 20 October 1902.

38 der wet op de militie.

27
LICHTING VAN 1905

GEMEENTE
Maldegem
18. MILITIEKANTON

Nationale Militie

Verzoek om vóór den Militieraad te verschijnen.

Het College van Burgemeester en Schepenen te *Maldegem*
verzoekt den Heer *Roels Ivo*
wonende *te Maldegem* voor de lichte van 1905
ingeschreven milicien, die bij de loting n° *10* getrokken heeft, te
verschijnen vóór den militieraad van het arrondissement *Gent-Beclou*
die zitting zal houden den *zaterdag, 11^e April 1905*
te *1/2* uren 's morgens, te *Beclou*
in het lokaal *Vredegerecht*

(1)

Te *Maldegem*, den *17^e Maart 1905*.

Bij bevel:

De Gemeentesecretaris,

De Burgemeester,

De Notaris Verbeke

Uittreksels uit de wet op de militie

- Moeten vóór den militieraad verschijnen :
ingeschreven van het jaar en de bovenaan de lotinglijst
gestelden ;
- de lichte ontslag van dienst verkregen hebben.
- De raad beslist over de toelating en de geschiktheid tot den
- manschappen ; hij doet uitspraak over de bezwaren tegen
- ; hij verleent de vrijstellingen en de ontslagingen,
- maar in eersten aanleg.
- Hij die niet voor den raad verschijnt of wiens door de wet

teekend wordt door den arrondissementscommissaris of door de krijgs-
overheid ;
2° Binnen denzelfden termijn, indien het aangeteekend wordt door den
milicien, of door zijne ouders of zijnen voogd, tegen eene beslissing die
hem voor den dienst aangewezen heeft ;
3° Binnen vijftien dagen, te rekenen van de eerste afkondiging, bij
artikel 46 voorgeschreven, indien het door ieder anderen belanghebbende
aangeteekend wordt.
e) De voorgaande voorschriften zullen worden nagekomen op straffe

Ivo Roels heeft er zich ingeloot. Via deze brief wordt hij er van verwittigd dat hij voor de Militieraad moet verschijnen. Deze zal zetelen te Maldegem in het Vredegerecht (collectie A. Verbeke).

De Algemeene Associatie ter Bevoordering van den Krijgsdienst

Van een ander kaliber, maar verre van onomstreden, was de *Algemeene Associatie ter Bevoordering van den Krijgsdienst* (*Association générale pour l'encouragement du service militaire*), na de Belgische onafhankelijkheid opgericht naar Frans voorbeeld. Deze beoogde een betere financiering van het vervangingssysteem was gedeeltelijk georganiseerd in de vorm van een verzekering. De *Association* was vooral in Brabant en later Oost-Vlaanderen actief. We lezen inderdaad in de Gents - Oostvlaamse *Wegwijzer* van 1837 een eerste aankondiging die gedurende een aantal jaren vrijwel ongewijzigd herhaald werd: -

Algemene Associatie voor de Bevoordering van den Krijgsdienst (onder de bescherming van Z.M. den Koning), te Brussel gevestigd in de Koningstraat nr. 64, bij notarialen act van den 16 augusti 1836 een kapitaal van 1.000.000 frank opgeregt en bij koninklijk besluit van de 9 september 1836 voor eenen termijn van 40 jaren gemachtigd, hebbende ingesteld 1° Eene kas van voorziening of Onderlinge Waerborg voor de jonglingen die tot den Krijgsdienst kunnen geroepen worden; 2° eene Kas van Plaetsvervanging in den Land-Militie; en 3° eene Kas van Vermeerdering of Tontine op Lijfrent¹⁰.

Families die het niet zo breed hadden, maar toch een centje opzij konden leggen, werden daarmee in de gelegenheid gesteld te sparen om hun aankomende zoon(s) vrij te kopen. In die periode bedroeg de afkoopsom bij de Associatie voor een soldaat 1500 F, meer dan wat moest worden betaald om een bescheiden huis te kopen. De vervangers ontvingen 500 F. Het hoge commissieloon van 1000 F bleef in de volgende decennia op hetzelfde niveau. Een nummervervisselaar verwierf je voor de helft van die som. Bij andere firma's en privéronselars was de prijs veel lager, maar die konden niet dezelfde garanties bieden. De werkelijke prijzen verschilden sterk met de tijd en zelfs van streek tot streek. Tijdens de grote crisis van 1848 kon men in West-Vlaanderen een vervanger vinden voor 600 tot 700 F, uitzonderlijk zelfs voor 100 tot 200 F.

In 1837 worden in de *Wegwyzer* vier adressen van plaatselijke agenten van de Algemeene Associatie in Oost-Vlaanderen opgegeven, respectievelijk te Gent, Aalst, Dendermonde en Sint-Niklaas. Voor Gent nam C. Van der Eecke, *agent der bank*, de zaken waar. Een jaar later was het aantal agenten gestegen tot zeven¹¹. De nieuwkomers woonden in Berchem voor Audenaerde, in Eeklo en in Ninove. Voor Gent werd de plaats van Van der Eecke ingenomen door L. Carpentier, *chef de bureau ten stadhuyze*. Amper een jaar later kwamen er nog agentschappen bij in Deinze, Massemen-Westrem en Ronse. Berchem viel weg en in de plaats kwam Oudenaarde. En zo ging het voort. De *Wegwijzer* vermeldt nieuwe agentschappen in 1840 te Lochristi, Lovendegem en Sleidinge. Geraardsbergen kwam erbij in 1841, Lokeren in 1842.

Hierbij vallen, naast bedienden bij arrondissementsbesturen, de namen op van notabelen uit plaatselijk welbekende en gefortuneerde families. Zo vinden we te Aalst, J. Lixon, bediende bij het arrondissementsbestuur; te Oudenaarde, J.F.X. Wolfcarius,

10 De eerste aankondiging verscheen in de *Wegwyzer* van 1837. Tekst hier in de versie verschenen in de *Wegwyzer der stad Gend en provincialen Almanach voor Oost-Vlaenderen*, 1840, p. 322. De titel de *Wegwijzer* en de schrijfwijze ervan was nogal veranderlijk.

11 *Wegwyzer*, 1838, p. 302.

notaris; te Dendermonde (Sint-Gillis bij), J.F. Haems, zaakwaarnemer en landmeter; te Deinze, A. Tonneel, zoon, notarisklerk; te Eeklo, D.J. Vermeersch, hoofdbediende bij het arrondissementsbestuur¹²; te Lochristi, S. de Schryver, zoon, secretari; te Lovendegem, E. Staelens, secretaris; te Massemen-Westrem, M. Luyckx, zaakwaarnemer; te Sint-Niklaas, J. Deshayes, hoofdbediende bij het arrondissementsbestuur; te Ninove, J. Dedeyn, deurwaarder; te Ronse, C.A. Snoeck, notaris, en te Sleidinge, A. Buysse, eveneens notaris. In andere jaren treffen we in Ename de bekende naam Beaucarne aan, in Lokeren Van Winckel, te Geraardsbergen Rens.

Opmerkelijk is dat het aantal agentschappen vermeld in de *Wegwyzer* in 1846 terugviel van vijftien op zes, één per hoofdplaats van de zes Oost-Vlaamse arrondissementen. Het valt op dat de zes agenten allen officiële bedieningen waarnamen. We tellen één notaris, vier bedienden in de arrondissementscommissariaten en één bureelhoofd in het Gentse stadhuis. In die jaren was de Associatie zwaar onder vuur komen te liggen en danig verzwakt. Na tal van tribulaties en een 'opkuis' onder de regering Rogier in 1848, bleef het systeem in beperktere mate bestaan. Een en ander verliep nu in samenwerking met de legeroverheid die zelf kandidaat-vervangers selecteerde onder de afzwaaiende dienstplichtigen. Voor de regeling in de verschillende kantons zorgden min of meer officiële figuren. Een typisch geval was Lambert Carpentier, de Gentse agent van de Associatie. Deze was diensthoofd van de tweede afdeling op het stadhuis. Militiezaken ressorteerden daar onder. Hij was dus wel geplaatst om die *zakens* af te handelen. Carpentier moet in de loop van 1861 met pensioen zijn gegaan, want in 1862 wordt een ander afdelingshoofd vermeld. Na 1861 vinden we in de *Wegwijzers* geen spoor meer van de verzekeringsassociatie. Zou de oppensioenstelling van Carpentier aan de basis liggen van de verdwijning van de Algemene Associatie vanaf 1862 uit Oost-Vlaanderen, of althans uit de Oost-Vlaamse Wegwijzers?

Het hoeft geen betoog dat de Associatie en haar notabele vertegenwoordigers, nauw gelieerd met de plaatselijke besturen, in de ogen van het volk de militievervanging een quasi officieel karakter bezorgde en een schijn van respectabiliteit, die de eigenlijke zielhonden onmogelijk konden opbrengen.

Gentse zielhonden en hun reclame

Vanzelfsprekend trokken de hierboven vermelde voorname heren niet zelf actief op zoek naar vervangers. Deze werden door de zielhonden 'geleverd' aan de families van ingelote dienstplichtigen die, al of niet via de Associatie, een spaarpotje gevuld hadden. Veel zielhonden waren wellicht eerder marginale figuren, maar anderen opereerden op behoorlijk professionele wijze. Ze betaalden dure advertenties in kranten zoals bijvoorbeeld de chique *Messenger de Gand*. Zo probeerden ze in contact te komen met kapitaalkrachtige families.

We kunnen trouwens heel wat informatie halen uit de fraaie (en dure) adreskaarten - reclamekaarten die deze heren uitgaven om hun zaak aan een vrij welgesteld publiek te

12 Vermeersch was volgens de *Wegwyzer* in 1842 gedegradeerd tot herbergier in het Patersstraetjen eveneens in Eeklo. Of cumuleerde hij dat beroep met zijn functie bij het arrondissementsbestuur?

laten kennen. Zo was er een op glanzend papier-couché gedrukte kaart voor rekening van P. B. (Petrus Bernard) Van Moorleghem, *agent van affaires en proprietaris. Hoogpoort 40 te Gent*. De bijkomende vermelding van *proprietaris* was bedoeld om vertrouwen te wekken. De man was huis- en/of grondbezitter (of beweerde dat te zijn) en kon dus financieel verantwoordelijk gesteld worden.

Als hoofdmotief heeft de tekenaar de voorstelling gekozen van een zitting van de keuringcommissie. Men herkent meteen de militaire en burgerlijke leden van genoemde commissie, de ontklede plaatsvervanger die onderzocht en opgemeten wordt, en de zielhond, die enige documenten aan de secretaris overhandigt. De tekst onderaan de tekening geeft precies aan wat er te gebeuren staat voor Van Moorleghem met zijn klanten en slachtoffers:

“belast zich met het stellen van Remplaçanten en Substituanten, en neemt de Kans aen om tegen eenen zekeren prys voor de Lotelingen nummers uyt te trekken, en die, in het lot vallende, door het stellen van mannen te zijnen Koste vry te maken.”

Een latere kaart van dezelfde Van Moorleghem heeft als hoofdmotief een samenspraak tussen de agent en twee burgerluidjes. De aanduidingen van naam en bedrijvigheid tweetalig: Bureau de remplacements et de substitutions/Bureel van remplacements en substitutien. De verdere tekst is alleen in het Frans gesteld. En wat voor een Frans! Een schitterend staaltje van het schoonste soldatenfrans uit die jaren:

« *Ya (= il y a) marchandise et marchandise! voulez-vous un remplocant commun, ça n'vous coutera que 800 F mais j'vous en préviens c'est des filous, les voleurs, ça n'reste pas au régiment, ça s'donne de lair à la première occasion et faut r'joindre ... Voulez-vous y mettre 1500 francs prenez moi ça, c'est pas beau, mais c'est bon, ça a des papiers... tant qu'on en veut! et ça ne bronchera pas du service pendant vos six ans. »*

De agent waarschuwt dus voor de vele deserterende vervangers:

“ça s'donne de l'air.”

Die weglopers zouden in menig geval dieven en baanstropers worden waarvoor degene die hen 'kocht' tegen een lage prijs (800 F) uiteindelijk toch nog mocht opdraaien voor zijn slechte *marchandise*.

Wat verder over Van Moorleghem geweten is, kan in enkele woorden verteld worden. Als 25-jarige jonge man was hij zich in 1828 te Gent komen vestigen, waarschijnlijk direct na zijn militaire dienst. In de schaduw van het stadhuis had hij zijn intrek genomen in een tapperij en logementshuis. Het eerste spoor van hem in de Wegwijzers duikt op in 1839 onder de hoofding *Afspanningen en Logementen te Gent - Eersten Wijk - Parochien S. Baefs, S. Jacobs en S. Nicolaes, het stadhuys, bij van Morleghem, Hoogpoort 40*¹³. Ter oriëntatie: het Sint-Jorishof was toen Hoogpoort nr. 44.

Wanneer Van Moorleghem met zijn *affaires* begon, valt niet te achterhalen. In 1854 verliet hij de tapperij om te verhuizen naar de Koestraat. Bij die gelegenheid trok hij

een Frans kleedje aan en meldde hij zich aan als *agent d'affaires*, het bewijs dat hij zich wel van de bierkruijk maar niet van de loteling wenste te vervreemden.

Zoals Van Moorleghem waren er nog meer zielhonden in de korte periode waarover de Wegwijzers ons over hun bestaan inlichten. Zo kan een lijstje opgesteld worden dat de periode 1838 - 1856 bestrijkt en enkel Gent omvat: Gom. Van de Waele, F. Bytebier, P.G. Gilis, Mart. Helaert, Francies De Vidts, Fr. Gartiser, een zekere Lepage en J. De Meyer (of Meyer), van wie een mooie herhaaldelijk gereproduceerde reclamekaart bekend is¹⁴.

Al deze heerschappen voerden zich zelf op als *agent van affaires, voor milicie-zaken of ook of vooral voor milicie-zaken*. Ze vermeldden uiteraard ook allen heel precies hun adressen, maar we laten deze hier achterwege omdat meerdere van hen veelvuldig verhuisden. De agenten waren blijkbaar ook niet ieder jaar op het appel, of ze lieten zich althans niet ieder jaar in de Wegwijzers vermelden.

Een derde zielhond aan wie we wat meer aandacht besteden, duikt op in de Wegwijzer van 1852: Borrenbergs, *agent-generael der verzekeringsmaetschappij tegen den krijgsvdienst* te Brussel gevestigd. Deze figuur wordt niet vermeld bij de hierboven beschreven *Algemeene Associatie* zelf. Hij vertegenwoordigde een andere maatschappij die, althans naar haar naam te oordelen, niet *ter bevoordering*, maar -minder schijnheilig- *tegen den krijgsvdienst* leek te zijn. Ook deze man verhuist om de haverklap. In 1852 woont hij in de Spiegelstraat (Kwaadham). Drie jaar later huist hij in Ledeburg (*Buiten de Keizerpoort*) en weeral een jaartje later blijkt zijn adres Belgradestraat 50 te zijn, in de destijds meest armzalige buurt van Gent. En dat wil wat zeggen!

19

Borrenbergs had nochtans talent voor zaken want, wanneer in 1855 er voor het eerst reclame in de Wegwijzer verschijnt, en wel op afzonderlijke gele blaadjes (voorlopers van onze Gele gidsen), komt hij daarvoor de pinnen met een afzonderlijke aankondiging. De tekst spreekt voor zich, al willen we er toch de aandacht op vestigen dat de man zich voorstelt als vertrouwenspersoon met kennis van zaken waarvan zijn slachtoffers, eenvoudige luitjes, niets afwisten en waarvoor ze ontzag, zelfs heilige schrik hadden.

Vanaf 1857 vinden we in de Wegwijzers verder geen spoor meer van militiezaken afhandelende *zaekwaernemers*. Heeft de drukker-uitgever zelf die mannen buiten gekegeld of was het systeem zo marginaal geworden dat er geen reclame meer voorgemaakt werd? Hoe dan ook, bij de afschaffing van de militieloting in 1909 waren te Gent op zijn minst nog vier zielhonden bedrijvig: de uitbater van een herberg aan de Bennesteeg, een inwoner van het Koophandelsplein, een herbergier-barbier die zaken deed op de hoek van de Kunstlaan en de Sint-Amandsstraat, en tenslotte de tapper die de kelderverdieping van het Lakenmetershuis (Vrijdagmarkt) als hoofdkwartier uitgekozen had. Van nog een andere dergelijke figuur en nog een andere vorm van reclame getuigt een gevelopschrift aan de Oude Beestenmarkt waarvan we hierbij een foto reproduceren.

Reclamekaart van P.B. Van Moorlegem (collectie DSMG, Begijnhof, Sint-Amandberg).
Becommentarieerd in de hoofdtekst.

20

NATIONALE MILITIE.

MARTIN BORRENBEGS, Zaekhandelaer, woonende buiten de Keizerpoort n.º 74, te Ledebeg, by Gent, berigt de belanghebbenden dat hy zich byzonderlyk gelast met het bezorgen van Plaetsvervangers en Nummervervisselaers, op eene verzekerde en goedkoope wyze, maekt ook arrangementen voor de loting, geeft raed in militiezaken, maekt allerlei Petitiën en Reclamatien, essent de moeiljyke zaken der militiens, dit alles aen eenen civielen prys, en betaelbaer na de vereffening der zaek, of vrystelling der militien. Hy beveelt zich in de gunst van het publiek, en verzoekt het ruchtbaer te maken.

Advertentie op de gele bladzijden van de Wegwyzer 1855 (Stadsarchief Gent) van zaekhandelaer – zielhond Borrenbergs. Meer uitleg in de hoofdtekst.

John Flanders beschrijft de laatste loting te Gent

We eindigen met een extraatje van formaat, een krantenstukje van John Flanders (Raymond De Kremer, 1887-1964). Het verscheen onder de titel 'De laatste loting' in Het Volk, jaargang 1959, precies een halve eeuw na de opheffing van het systeem. Niemand kon beter dan John Flanders beschrijven hoe zo'n loting verliep. Zijn buitengewoon levendige voorstelling van zaken in een, na al die jaren, nog even sprankelend blijvende stijl valt nauwelijks te evenaren¹⁵. We moeten hem enkel corrigeren waar hij het had over bloedhonden. Blijkbaar wist hij nog dat de volksnaam van de ronselaars naar honden verwees, maar de juiste term was hem ontschoten. Ook in Gent sprak men wel degelijk van zielhonden¹⁶. De hiernavolgende tekst is overeenkomstig gecorrigeerd, maar blijft verder, op enkele minieme taalaanpassingen na, trouw aan het origineel.

1907, de zondag vóór de loting. In zijn café op de Vrijdagmarkt, zong Henri Van Daele:

Terwijl den ienen sliep zuu zacht

Stond de remplaçant op wacht

Soms te rillen in de kêwe vanden nacht ...

En hij eindigde met de triomfantelijke uitroep:

Courage jongens morgen es't de laatste lotinge. Weg mee de bloedwet!

En het publiek zong in koor:

Terwijl we zitten in de slavernij,

Zijn de rijken mee hulder centen vrij!

Maar Henri was mis: het zou nog twee jaar duren alvorens het uit was met loten. De laatste loting greep plaats in 't jaar 1909, dus vijftig jaar geleden.

De laatste lotingsmaandag

De oude Gentenaar bij wie we komen aankloppen, kan het zich nog goed herinneren. Trouwens hij heeft er een van de vijf of zeshonderd laatste lotelingen bijgeroepen.

Het is een triestige regenachtige maandag. Zoals altijd op die dag, was de Botermarkt vol volk, lotelingen en hun familieleden, duivenmelkers die het getrokken nummer aan een hunner duiven zouden vastmaken, opdat ze thuis rap het nieuws zouden vernemen, en vooral nieuwsgierigen.

15 'De laatste loting' verscheen op 30 maart 1959 in het dagblad *Het Volk*. Hier overgenomen uit Flanders, J. (samensteller A. Verbeke), *Dat was een tijd!*, 1996, p. 261-263.

16 Lievevrouw-Coopman, L., *Gents woordenboek*, heruitgave, Gent, 1974, p. 1784. Men gebruikte ook het woord zielhouderij voor de plaatsvervangings.

In de grote zaal van 't Stadhuis werden bij 't opengaan der deuren, de namen A tot en met de D binnengelaten. Op het verhoog achter de tafel en de trommel zaten Jan Van de Winkele, de chef van het 7e bureel en zijn eerste bediende, de populaire Pol Van Wonterghem.

De naamafroeping begon:

"Adam... Alfons Adam!"

Geen antwoord.

"Adam... Alfons Adam!"

"Hij es nog in 't Paradijs!", riep een farceur uit de hoop.

Voor de derde maal werd Adam opgeroepen en toen hij niet kwam, werd er door een schepenbode voor hem geloot.

"Dertienhonderd en zoveel!"

Sakkernonde de wegblijver had chance!

Toen volgden de oproepingen in een snel tempo,

De trommel draaide, de loteling trok een kartonnen buisje, dat hij M. Van de Winkele overreikte, en waar Pol van Wonterghem met een ijzeren draadje het nummer deed uit springen.

"Twaalfhonderd... , Veertienhonderd... , Vijftienhonderd..."

Op zijn minst vijftien hoge nummers kwamen achter elkaar uit, en toen ontstond geroezemoes in de zaal:

Er zit geen slechte in!

Maar aan de schoonste dingen komt een einde.

"Drij honderd vijf en zeventig!"

Het was de eerste die "er in was".

Maar de onfortuinlijke trok de schouders op en grinnikte:

"Ten kan mij nie schillen. 'k manke!"

Inderdaad de jonge vent mankte gelijk een kapotte tafel.

"En hij es't er tons nog scheel bij...", fluisterde Pol zijn chef in 't oor.

Daarna verliep het gelijk bij al de lotingen met kreten van vreugde, uitroepen van spijt, gesakker,... En soms ook stille droefheid.

Rond de middag liep alles ten einde: de laatste "W" was weggegaan. De letter "Z"

kwam aan de beurt.

“Zenner Johannes!”

De laatste loteling van Gent.

“t Zal ne goeie zijn”, zei Pol van Wonterghem met een bemoedigende glimlach.

Een slanke jonge man, een universitair, trad glimlachend naar voren en nam heel kalmjes het laatste buisje.

“Elf honderd vijf en veertig!”

Hij was er uit! De laatste loteling van Gent had er zich uit getrokken.

“Voor goed en altijd, uitgelot”, zei M. Van de Winkele en hij klopte op de trommel, toen Johannes Zenner zich heel bedaard verwijderd had.

“De trommel verhuizen tot onder d’expeditie.” zei Pol, *“en hij mag t’er blijven.”*

Inderdaad, de trommel verhuisde in een klein stofferig kamertje, boven de trap van het schepenbodekantoor, vlak onder de burelen van de expeditie, de galeien van het stadhuis, waar de opeenvolgende gemeentesecretarissen de oproermakers en de herrieschoppers plachten te stoppen.

“De zielhonden hent aan hulder flassche...”

Hoewel men zou gedacht hebben dat de laatste loting in een rumoerige apotheose zou ten onder gaan, was het stiller dan gewoonlijk. Daarbij was men in het publiek nog zo zeker niet dat het “uit was met de bloedwet”.

Men hoorde nog wel:

“Min broere die moest loten

Hij lot mee vol plezier

Hij steekt zijn hand al in de trommel

Viertienhonderd komt maar lanst hier!

*En viertienhonderd veur ezuu e manneke Viertienhonderd es da nie
genoeg?”*

Of ook:

“De soep es slecht

Ze kan nie slechter wezen!”

met geestdrift uitgegalmd door de gelukkigen die een “goed” nummer hadden getrokken. Of jammerend:

“De soep es goed

Ze kan nie beter wezen!”,

door de onfortuinlijken met een “slecht” nummer.

Maar toch minder dan tijdens de vroegere lotingdagen.

Toen gebeurde iets eigenaardigs.

In die jaren zag men voor het venster van sommige herbergen een plakkaat met opschrift en waarop een lancier te paard stond afgebeeld. De baas van dat café was een “zielhond”, dat wil zeggen dat hij “V.A.P.” (volontaires à prime) ronselde voor het leger. De sukkels die door zijn tussenkomst vrijwilliger bij het leger werden, kregen 1.600 fr¹⁷. Gewoonlijk waren het jonge klanten die met een geweldige poef stonden bij deze herbergbazen, die zich lieten overhalen. De zielhonden waren meestal oud-soldaten of onderofficieren die goed konden praten en het soldatenleven als het schoonste ter wereld afschilderen. Arme V.A.P. ‘s, ze wisten niet dat ze doorgaans met de meeste minachting zouden worden beschouwd door hun medesoldaten en zelfs door hun oversten. En de zielhonden stonden bij het publiek niet hoog in aanzien.

Op die laatste lotingsdag grepen voor de huizen van sommige zielhonden kleine manifestaties plaats:

“Laat uwe lancier d’er maar van deure rijden!”

“Trek maar uw plakaatje af, g’hêt het aan uw flassche!”

“Mijn kommerce es om ziepe!” snikte Moustas van tegen de Zuivelbrugge, een tamelijk sympathieke herbergier nochtans, die de jongens “nooit deed drinken, om ze te doen tekenen” en nooit aandrong om hen te doen verteren.

“t Zal mijn duud koste!” verzekerde hij.

Wat hem niet belet heeft bij de negentig te worden!

Nochtans hebben we een “zielhond” gekend die dit was omdat zijn vader het geweest was en die de jongens letterlijk afraadde om zich te “engageren”.

Een witte raaf...

17 Of die vervangers zelf dat bedrag in handen kregen is minstens betwifelbaar. Een lancier behoorde tot de ruitery (cavalerie) die oorspronkelijk chargeerde met lansen.

Zoals in Frankrijk alles eindigt op liedjes, gebeurt dit dikwijls ook in Gent. En weer kwam Henri Van Daele aan 't woord of aan de toon¹⁸:

Te lang heeft deze wet

Ons grondwetboek besmet

't Es al soldaat dat er leeft

En biene an zijn g... heeft!

En nu moet iedreen in den brand

Veur het vaderland!

*Foto genomen op de Oude Beestenmarkt te Gent (jaar onbekend, verzameling A. Verbeke). De gevel van estaminet De Witte Mauw op de achtergrond draagt een lang opschrift tussen een afbeelding van een soldaat met geweer (links) en een soldaat te paard (rechts) dat als volgt luidt: Eenig hoof bureel tot het aanwerven van vrijwilligers met primie 1600 franken voor het Belgisch leger door byzondere gemachtigde agenten daartoe aangesteld door het Ministerie van oorlog. Jongelingen van 20 tot 35 jaren mogen zich aanbieden om rechtstreeks ingelijft te worden zonder medehulp van andere personen die daartoe niet gemachtigd zijn. Over dit beeld en de zielhonden zie Verbeke, A., *Het Gent van Toen, Brugge, s.d.*, p. 61.*

¹⁸ Van Daele zinspeelt op het feit dat de militaire dienst bepaald door loting vervangen werd door dienstplicht voor iedereen (de algemene dienstplicht), behalve een minderheid vrijgesteld om medische of familiale redenen. *Den brand veur het vaderland* zou enkele jaren later effectief uitbreken ... en velen zouden 'er in blijven'.

(8)

A
SAFE AND EASY
R E M E D Y,
PROPOSED FOR THE RELIEF OF
THE STONE AND GRAVEL,
THE SCURVY, GOUT, &c.

A N D
FOR THE DESTRUCTION OF WORMS
IN THE HUMAN BODY,

ILLUSTRATED BY CASES.

TOGETHER WITH

AN EXTEMPORANEOUS METHOD OF IMPREGNATING WATER,
AND OTHER LIQUIDS, WITH FIXED AIR, BY SIMPLE MIXTURE
ONLY, WITHOUT THE ASSISTANCE OF ANY APPARATUS, OR
COMPLICATED MACHINE.

BY NATHANIEL HULME, M.D.

OF THE ROYAL COLLEGE OF PHYSICIANS, LONDON.
PHYSICIAN TO THE CHARTERHOUSE, &c.

THE SECOND EDITION.

L O N D O N :

PRINTED BY JAMES PHILLIPS, FOR G. ROBINSON, IN WATER-NOSTER-ROW;
AND P. LINSLEY, IN THE STRAND.

MDCCLXXVIII.

[Price 2s.]

Uit de volksgeneeskunde : een boekje uit de 18de eeuw met de behandeling van allerhande kwalen door middel van wijnsteenzouten of tartraten.

Jan Ignace Bouckaert

Het familiearchief van de Oostendse chirurg-gynaecoloog dr. Désiré-Philippe de Jumné (1815- 1898) bevat een klein boekje uit het Engels vertaald over een "nieuwe" behandelingsmethode bij blaasstenen, scheurbuik, flerceyn (=jicht) en wormen¹.

Het boekje

De titel luidt "Nieuwe, zekere en gemakkelijke maniere om het Scheurbuyck, den Steen en het flerceyn te genezen, alsook om de Wormen te vernietigen, die in het menschelijk lichaam nestelen. Eerst uyt het Engelsch in 't Latijn, en nu in 't Vlaemsch vertaeld". Tot Brugge- Uyt de Drukkerye van F. van Eeck. Op de tweede bladzijde wordt verwezen naar de auteur Nathaniël Hulme (verkeerdelijk Nathaliël gespeld!), waar we later op terug komen.²

27

Wie de vertaling deed of het jaartal van publicatie staan niet vermeld, maar naast de handtekening van de bezitter, P.J. De Jumné (= Philippe-Jacques, de vader van Désiré-Philippe), staat 1790. Het werk werd achteraan gevisieerd door J.F.de Gryse, Can. Cath. Lib. C. (=Canonicus, kanunnik, Censor, verantwoordelijk voor de boeken, Libri, i.v.m. katholieke godsdienst) en door L. B. de Haveskercke, Lib. C. R. (= Rector of toezichter over boeken, Libri, i.v.m.de katholieke godsdienst).

Het origineel verscheen voor het eerst in het Latijn in 1777 voor de blaassteen, gevolgd in 1778 in het Engels voor het geheel van indicaties. De originele titel van dit laatste luidde als volgt : "A safe and easy remedy proposed for the relief of the Stone and gravel, scurvy, gout, etc. and for the destruction of worms in the human body, illustrated by cases".³

1 Bouckaert J. Thiery M. Désiré-Philippe de Jumné (1815- 1898). Leven en werk van een 18de eeuwse Vlaamse geneesheer-chirurg-vroedmeester, politicus en promotor van de stad Oostende. T.Gesch.Geneesk. 14-3 (juni 2010)-153-158.

2 Nieuwe, zekere en gemakkelijke maniere om het Scheurbuyck, den Steen en het flerceyn te genezen, alsook om de Wormen te vernietigen, die in het menschelijk lichaam nestelen. Eerst uit het Engelsch in 't Latijn, en nu in 't Vlaemsch vertaeld. Tot Brugge-Uyt de Drukkerye van F.van Eeck.

3 Hulme N. A safe and easy remedy proposed for the relief of the stone and gravel, the scurvy, gout, etc. and for the destruction of worms in the human body. Second Edition. Printed by James Phillips, London – 1778.

Biografie van Nathaniël Hulme (1732- 1807)⁴

Deze Engelse arts en wetenschapper werd geboren te Holme Torp, Yorkshire, en kreeg een basis van medische kennis door zijn broer Joseph Hulme, arts te Halifax. Later werkte hij in Guy's Hospital in Londen, maar werd in 1755 scheepsarts bij de Royal Navy. Na de vrede van Parijs (1763)⁵ werd hij gestationeerd te Leith, zodat hij zijn medische studies verder kon zetten aan de Universiteit van Edinburgh. Hij gradueerde aldaar in 1765 en vestigde zich als arts in Londen. Daar werd hij eerst benoemd als "First physician" aan het pas opgerichte Algemeen Dispensarium en later als toegelaten geneesheer aan de Materniteit (Lying Hospital) van Londen. Met zijn aldaar opgedane klinische ervaring en uitgevoerde lijkschouwingen schreef hij in 1772 een traktaat over kraambedkoorts, waarbij hij een infectieuze oorzaak poneerde.⁶ Deze vaststelling gebeurde lang voor Semmelweis, die dit in 1847 vaststelde, maar slechts in 1861 publiceerde.

Hulme gaf wel de aanzet tot preventieve maatregelen om deze aandoening met hoge mortaliteit te bestrijden, waarbij hij echter enkel de nadruk legde op de hygiëne van de vrouw zelf (wassen, verse lakens en kledij), maar niet op de hygiëne van de artsen en vroedvrouwen.

In 1774 benoemd in het Charterhouse, waar hij tot aan zijn dood zou verblijven, beschreef hij het oplossen van een grote blaassteen bij een 73-jarige bewoner na het toedienen van zijn nieuwe methode, nl. Wijnsteenzout en Vitriol spiritus. Voor de Medical Society behandelde hij dit met zijn "Oratio de Medica".

Hij overleed te Londen in het Charterhouse in 1807. Er zou een gravure van Hulme bestaan door een zekere Medley, maar we vonden die helaas niet terug.

De indeling van het werk

Inleyding

De bereiding van het *eenvoudig geneesmiddel* bestaat uit Sal Tartari (wijnsteenzout) of alkalisch mengsel (alcaline mixture) en Spiritus van Vitriol of zwavelzuur mengsel (acid mixture), gemengd met water of een ander vocht, met als dosering 15 greynen (=65milligram) Sal Tartari en 4 oncen (= 31,25gram) zuiver water en 4 oncen (=31,25 gram) water met 20 druppels spiritus van Vitriol.- grein en ons zijn medicinale gewichten van voor het decimale stelsel-. Beide oplossingen dienen viermaal per dag na elkaar ingenomen te worden, zowel bij blaasstenen als bij de andere indicaties.

4 Biographisches Lexikon der hervorragenden Aertze. 1962. Verlag Urban und Schwarzenberg- München Berlin, p.335; Bayle A.L.J. Thillange A.J. Biographie médicale par ordre chronologique- 1855. Paris. Librairie Adolphe Delahay, p.557.

5 (*) Bij de vrede van Parijs tussen Engeland, Frankrijk en Spanje verloor Frankrijk Canada en Indische bezittingen aan Engeland en Louisiana aan Engeland en Spanje en Spanje verloor Florida aan Engeland.

6 Hulme N. A treatise on the puerperal fever : wherein the nature and cause of that disease, so fatal to lying-in women, are represented in a new point of view. London 1772 (176 pag); Thierry M. Puerperal fever : the epic of a great killer. Acta Belg. Hist.Med. 1993; II : 93- 104.

Eerste Afdeeling

Van den Steen en diergelijke Kwaelen, geïllustreerd met voorbeelden uit de praktijk. De eerste patiënt met blaasstenen, die met succes behandeld werd was een 73 jarige bewoner van het Charterhouse in Londen. Enkele dagen na toediening van het hoger genoemd middel begon hij steenfragmenten uit te wateren en was na enkele weken volledig van zijn kwaal verlost. Deze casus werd voorgesteld voor de Medical Society te Londen in de "Oratio de Re Medica cognoscenda et promovenda". Daarop worden door een dokter uit Colchester aan de auteur vier genezen patiënten gemeld en door een apotheker nog vijf andere.

Tweede Afdeeling

Van het Scheurbuyck, maniere om het Scheurbuyck der Zeevaarders te genezen. Manier om het Scheurbuyck te voorkomen bij de Zeevaarders. Bij een 50 jarige patiënt worden de symptomen van scheurbuik of scorbut, d.i. het tekort aan vitamine C, eerst goed beschreven, bleekheid, zwaktegevoel, tandvlesbloedingen, enz.. Na een 2-tal weken behandeling met de voorgestelde therapie was hij volledig hersteld. Dezelfde therapie wordt vervolgens voorgesteld voor zeelieden als preventie bij langdurige zeereizen. Er wordt evenwel op gewezen dat tegelijk verse groenten en fruit moeten worden gegeten, waarvan we nu weten dat ze een goede vitamine C bron zijn. Van in de 16de eeuw was dit trouwens reeds gekend in de Britse Navy, waar citrusvruchten zoals limoen(-sap) preventief werden toegediend.. De Chinese zeevaarders zouden hiervan reeds veel vroeger op de hoogte zijn geweest.

Derde Afdeeling

Van het Flereceyn. De oorzaak van flereceyn (= flerecijn), d.i. jicht, zou volgens 18de eeuwse studies veroorzaakt worden door retentie van lucht in het lichaam, welke normaal door de huidporiën dient verwijderd. Doordat de tartraten lucht fixeren zou dit een goede remedie moeten zijn. Een 72 jarige patiënt, die reeds meer dan 20 jaar aan jicht opstoten leed, vooral in herfst, genas dan ook volledig na de behandeling met tartraten, evenals een 56 jarige patiënt, die sinds 10 jaar lijdend was.

Vierde Afdeeling

Van de Uitteerende Koortse, verzeld (=vergezeld?) door Teeringhe. Van de Koortsen in het algemeen. Van den Rooden Loop (=dysenterie met bloederige diarree). Hier werden meerdere patiënten succesvol behandeld met ademhalingsproblemen, vooral hoesten, en met koorts in het algemeen, hier evenwel in combinatie met Peruvian bark (= schors van de kinaboom, dus kinine!). Ook een jonge vrouw met dysenterie werd genezen.

Vijfde Afdeeling

Van de Wormen. Hij verwerpt eerst drastische middelen, zoals zware purgaties, en stelt het gebruik van zijn eigen middel voor bij een vrouw, die meerdere jaren leed aan hevige maag- en buikklachten, waarbij ze regelmatig, dikwijls nog levende, wormen elimineerde langs de mond, de stoelgang en de urine. Na enkele dagen toediening van de tartraten, kwamen met tussenpozen grote hoeveelheden dode wormen langs de anus te voorschijn en was ze na enkele weken volledig van haar klachten verlost.

Om dit te bevestigen verrichtte hij een paar proeven, waarbij gewone aardwormen in rivierwater gemengd met de tartraat oplossing direct stierven, na het uitdrijven van luchtballen. Hetzelfde gebeurde na enkele minuten met palingen, maar als deze na korte tijd eruit gehaald worden komen ze terug tot leven. Als zowel wormen als palingen boven de oplossing worden gehouden beginnen ze te kronkelen om eraan te ontsnappen.

Zesde Afdeeling

Buytengewoone maniere om het Water en andere Vogten met den Aer Fixus te Imprægneren. Hulme beschrijft verschillende methoden om gassen in water op te lossen en baseert zich hierbij op de experimenten van Joseph Priestley (1742- 1810).⁷

Het wijnsteenzuur en zijn zouten, de tartraten

Wijnsteenzuur is een organisch zuur, dihydroxy-barnsteenzuur, behorend tot de bicarbonzuren, dat vrij of als kaliumzout in de meeste zure vruchten aanwezig is, en vooral in het sap van druiven opgelost voorkomt, vandaar zijn naam.⁸

Het werd voor het eerst geïsoleerd door de Zweedse scheikundige Carl Wilhelm Scheele (1742- 1786) en door hem Vitriol-Weinstein of *wijnsteenzuur* genaamd.⁹ Dit wijnsteenzuur heeft tot op vandaag enkele toepassingen in de geneeskunde, maar vooral in de voeding- en textielnijverheid en in cosmetica.

30

Medische toepassingen

- in de vorm van kalium-natriumtartraat (Rochelle of Seignette-zout) als licht laxativum;
- onder de vorm van antimoon-kaliumtartraat (= braakwijnsteen of tartar emeticus) als braakmiddel.

Andere toepassingen

- in de voedingsnijverheid smaakbevorderend in voeding en drank;
- als kalium-hydrogeentartraat in bakpoeders en metaalbewerkingen;
- als looimiddel en in de fotografie;
- in de cosmetica voor haarkleurmiddelen.

Hulme gebruikt de combinatie van een basische oplossing van wijnsteenzuur met een

7 Priestley J. in *www.chemical heritage foundation* (315, Chestnut Street Philadelphia, PA 19106).

8 <http://www.lianwindow.com/tartare/history.htm>; www.encycoped.brit./tartrates

9 Scheele C.W. *Laboratio medicamentorum quae sunt usales in pharmacopea civitatis Gotaburgensis* (1748) in Zekert O. *Carl-Wilhelm Scheele. Sein Leben und seine Werk.* Herausgegeben v.d. Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, Mittelwald (Bayern), 1931-1932-1933.

zachte oplossing van vitriool of zwavelzuur, die hij apart toedient omdat deze samen te prikkelend zijn voor de maag.

Bespreking

Wij bespreken de Nederlandse vertaling van een boekje uit de 18de eeuw van de hand van de Engelse arts en wetenschapper Nathaniël Hulme (1732- 1807), getiteld "Nieuwe en zekere maniere om het Scheurbuyk, den Steen en het Flereceyn te genezen , &c.", in het bezit van P.J.De Jumné, meester chirugyn, Houtthem (=bij leper), den 7 juni 1790.

De auteur beschrijft erin de behandeling van deze diverse aandoeningen door middel van een oplossing van tartraten of wijnsteenzouten met een lichte oplossing van vitriool of zwavelzuur. Hij geeft de bereiding, de toediening en de gunstige resultaten ervan bij deze aandoeningen

Het gebruik voor het oplossen van blaasstenen, bij scheurbuik, jicht en tegen wormen vonden wij echter nergens terug.. Theoretisch zou men in vitro bepaalde stenen, zoals carbonaten, in dergelijk zuur milieu kunnen oplossen, maar experimenten in vivo zijn ons niet bekend.

Het is eigenaardig dat deze wetenschappelijke geest zich als een kind van zijn tijd bezighield met de behandeling van zeer verscheidene aandoeningen, waaronder blaasstenen, scheurbuik, jicht, koorts en tegen wormen door middel van wijnsteenzouten. Zelfs als preventie en behandeling van scheurbuik of scorbuut, als gevolg van tekort aan vitamine C bij langdurige zeereizen, beval hij deze therapie aan. Nochtans was de preventie reeds vroeger bij de Royal Navy bekend door toedienen van citrusvruchten.

31

Daarentegen gaf hij in ander traktaat een goede beschrijving van de symptomen van de zo gevreesde kraambekkoorts, waaraan veel jonge vrouwen stierven. Hij had inzicht in de infectieuze oorzaak ervan, en dit lang voor Semmelweis, maar beperkte de preventie enkel tot goede hygiëne van de kraamvrouwen zelf, maar niet van de artsen en vroedvrouwen, die deze besmetting wel van patiënt tot patiënt overbrachten.

NIEUWE, ZEKERE
EN
GEMAKKELYKE MANIERE
OM HET
SCHEURBUYK,
DEN
STEEN
EN HET
FLERECYN
TE GENEZEN, &c.

P. J. De Jimne
meester Chirurgin op
Goutthem desen 7 jind
1790.

(3)

A
T R E A T I S E
ON THE
PUERPERAL FEVER:

WHEREIN

The NATURE and CAUSE of that DISEASE;
SO FATAL TO LYING-IN WOMEN,
Are represented in a New POINT of VIEW
ILLUSTRATED by DISSECTIONS;

A N D

A RATIONAL METHOD OF CURE
PROPOSED,
CONFIRMED BY EXPERIENCE.

By NATHANIEL HULME, M. D.

Physician (in Ordinary) to *The City of London Lying-in Hospital*,
And to *The General Dispensary* for Relief of the Poor.

Maxima è minimis sæpe oriuntur.

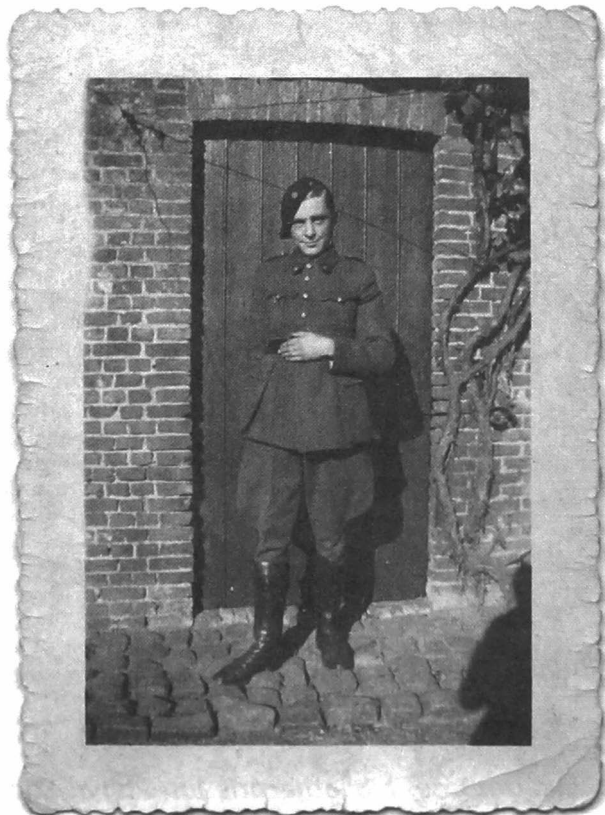
L O N D O N: (1772)

Titelblad over de kraambedkoorts.

Met dank aan lic. sc. Luc De Broe, bibliothecaris Jan Palfyn Stichting Gent, voor het bezorgen van een kopie van de originele Engelse uitgave van het oorspronkelijk werk en van het werk over de kraambedkoorts, evenals voor het nalezen van het manuscript.

Roger Buyle als rekrut op de fiets bij een duiventil.

Roger Buyle als rekrut voor de tuin deur.

Roger Buyle

Voorwoord van de redactie

Roger Buyle, zoon van een slachter-beenhouwer-cafébaas in Zaffelare, is twintig als op 10 mei 1940 de Duitse legers België binnenvallen. Hij doet opdat moment zijn legerdienst, neemt deel aan de achttiendaagse veldtocht en wordt krijgsgevangen genomen. Teruggekomen uit krijgsgevangenschap gaat hij aan de slag als bediende, huwt met dorpsgenote Maria Koopmans en woont vanaf 1951 te Gent. In zijn vrije tijd verdiept hij zich in de geschiedenis van Gent en wordt gids bij de Gentse Gidsenbond. Met veel aandacht voor detail en aandacht voor anekdotes weet hij zijn publiek te boeien. Als het rondlopen in Gent wat lastig wordt, zal hij nog twintig jaar gidsen in het kasteel van Ooidonk waar hij kind aan huis wordt bij de bewoners. In 2002 pent hij het relaas van zijn oorlogservaringen neer. Dit verhaal kan het verhaal zijn van veel van zijn generatiegenoten.

22 juli 2011

35

Het zag er helemaal niet goed uit aan de Belgische politieke hemel toen ik op 28 september 1939 onder de wapens geroepen werd.

Op 19 augustus 1934 was Adolf Hitler "Reichspräsident" geworden in "Deutschland". Hij behaalde met zijn "National-Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei" (N.S.D.A.P.) een verpletterende triomf en haalde alle macht naar zich toe.

Adolf Hitler was niet gespeend van enig retorisch talent en het lukte hem een ganse natie hysterisch te maken.

Een Tweede Wereldoorlog kon dan ook niet uitblijven.

Op 1 september 1939 trokken Duitse troepen Polen binnen. Op 18 september was de strijd gestreden.

In Leuven kwam ik terecht bij het Achttiende Artillerieregiment van het Cavaleriekorps in de Sint-Maartensstraat.

Die bewuste 28^e september 1939 bleek er echter geen plaats te zijn voor de nieuwe rekruten zodat wij diezelfde dag naar Tienen werden gebracht. Daar verbleven we

precies tien dagen.

Toen verhuisden wij voorgoed naar de Sint-Maartenskazerne die na de Tweede Wereldoorlog gesloopt werd.

Gelukkig voor mij waren er geen paarden meer want van die dieren had ik een heilige schrik.

De eerste straten waar ik kennis mee maakte waren de Bondgenotenlaan aan het Station, en de Tiensestraat.

Het leger was zo attent ons de straten en etablissementen aan te duiden waar wij absoluut niet mochten komen :

- het lokaal van de V.N.V. (Vlaams Nationalistisch Verbond)
- de Ravenstraat en de Maria-Theresiastraat: twee beruchte Leuvense bordeelstraten, te vergelijken met de "glazen straat" in Gent (de Pieter Vanderdonckdoorgang).

Pientere jongens, die reeds meer van het leven wisten dan ik, hebben deze adressen genoteerd in hun bestand.

Uit louter nieuwsgierigheid ben ik ook eens - gans alleen - in die straten gaan wandelen maar ... ben nergens binnen geweest. Misschien is dit te wijten - of te danken - aan het feit dat er die eerste dagen in de kazerne een pornografische film getoond werd die wees op de gevaren van venerische ziekten die konden opgelopen worden door geslachtelijke omgang met prostituees.

Voor mij leek dit alles zo onwezenlijk nieuw, "een-ver-van-mijn-bed-show".

Ik herinner me nog mijn kamergenoten. Een ervan was Justin, een blozende boerenzoon die kon lezen noch schrijven. Hij had verkering met een zekere Laura met wie hij regelmatig "correspondeerde". Noodgedwongen moest hij iemand in vertrouwen nemen die haar brieven LAS en ... zijn brieven SCHREEF. Ik bleek de ideale tussenpersoon te zijn. Met genoeg heb ik mijn taak ter harte genomen en dit tot beider tevredenheid.

Normaal gesproken mochten wij elke zondag naar huis. Wij reisden met de trein aan halve prijs, maar toch ging ik maar om de zes weken naar huis, dan kon ik aanspraak maken op een gratis coupon. Ik hield veel van mijn ouders maar zes weken is geen eeuwigheid.

Bovendien had ik toen geen liefde ...

Er waren ook heel wat andere voordelen: een bioscoopbezoek voor militairen kostte amper anderhalve frank. Bovendien is de stad Leuven één van de mooiste historische steden van België.

Elke zondag had één van ons tweeëntwintig kamerwacht. Die kon echter gemakkelijk overgenomen worden door een vrijwilliger. Ik heb heel wat "wachten" voor anderen verricht voor amper tien frank.

Als ik vrij was trok ik naar één van de twee voetbalploegen die Leuven rijk was: "Stade Leuven" en "Sporting Club Leuven". "Stade Leuven" was de beste van de twee.

In een noodcompositie van 1939/40 werd Club Brugge er toen verpletterd met 7 - 2 .

Bij "Sporting Club Leuven" speelde toen een neger, een zekere Névès, die snel kon lopen maar een doelpunt heb ik hem nooit weten maken.

Na de oorlog pakte "La Gantoise" uit met Léon Mokuna, naar hun zeggen de eerste neger in de Belgische competitie maar dat kan ik formeel tegenspreken.

Ik was ingedeeld bij de T.S. (telefonisten-seiners) maar ik moet bekennen dat ik nooit een aas geweest ben op dit gebied.

Waals-Brabant was een ideaal oefenterrein. Herhaalde malen mocht ik mee in de sidecar van de Gentenaar Marcel Steyaert, een oud-wielrenner-liefhebber. Dat vond ik zalig.

Ik maakte er kennis met heerlijke dorpjes.

Op 18 april 1940 overleed – onverwacht - ons papa, op 68-jarige leeftijd. Hij was amper één week ziek geweest. Vooral voor mama kwam de slag hard aan. Zij kwam nu gans alleen te zitten. Mijn vijf jaar oudere broer Victor was beroepssoldaat bij het Tweede Regiment Wielrijders te Maaseik, als grenswachter.

Het was een harde tijd voor ons mama en het ergste stond ons nog te wachten.

De internationale toestand was zodanig verslechterd dat een gewapend conflict met het oorlogse Duitsland niet lang meer kon uitblijven.

Op vrijdag 10 mei 1940 was het zover.

Om 5 u. 23 loeiden de sirenes.

Het machtige Duitsland kwam gelijktijdig België, Nederland en het Groothertogdom Luxemburg binnenvallen.

Onder een regen van bommen verlieten wij in allerijl Leuven voor een ons onbekende bestemming.

Uiteindelijk hielden we halt in Kortenaken.

Vijandelijke vliegtuigen cirkelden onheilspellend boven ons. De lucht was zwanger van vuur en bommen.

Toch durfde onze aalmoezenier gewagen van heerlijke manoeuvres!

In de voormiddag sippelden reeds onheilspellende berichten binnen. Wachtmeester Janssens was met de motor zijn dood tegemoet gereden. Vijf andere makkers waren reeds gesneuveld.

Wijzelf, die deel uitmaakten van de T.S. (telefonisten-seiners), konden niets uitrichten, zo vlug ging alles in zijn werk.

Rond de middag vernamen wij dat één van de onzen, een zekere DE HAES - what's in a name?- een Duits vliegtuig neergehaald had met zijn mitrailleur in het nabije Geetbets. Hij werd aangezien als een echte held.

Eigenlijk moesten wij niet anders doen dan wijken, van de ene plaats naar de andere.

Wij waren nog slechts opgejaagd wild.

Na acht dagen waren wij beland in de omgeving van Hamme-Zogge waar ik met mijn vriend Rikske een telefonische verbinding moest trachten tot stand te brengen met Zele, waar mijn tante Irma woonde, een zuster van papa. Wij waren vrij vlug klaar en riskeerden ons om een bezoek aan tante te brengen.

Wij werden er hartelijk onthaald en konden er genieten van een grote eierkoek die heerlijk smaakte. Nonkel François ging voor ons in de buurt twee fietsen zoeken want wij meenden over ruim voldoende tijd te beschikken om een bezoek te brengen aan mama in Zaffelare. Het werd een tamelijk gewaagde onderneming want de afstand "Zele-Zaffelare" bedroeg ongeveer 25 km.

Het weerzien met mama was ontroerend.

Lang konden wij niet blijven want wij moesten het avondappel halen.

We waren net op tijd terug want alweer moest onze groep op de dool.

Tot mijn eigen stomme verbazing reden wij in de richting van Lokeren-Zeveneken-Zaffelare.

38

Ik was amper op honderd meter van huis !

Aan het einde van de Kerkstraat sloegen wij echter rechtsaf, richting Wachtebeke.

Uiteindelijk belandden wij over de Nederlandse grens in Ijzendijke.

Het dorp kende ik enkel bij naam omdat papa, als hij uitzonderlijk kwaad was op zijn beide zonen, steeds foeterde: "Loop naar Ijzendijke".

In Ijzendijke ging ik op zoek naar een boterpotje om mijn rantsoen boter in te bewaren; In de plaatselijke ijzerwinkel vond ik slechts een pispotje dat ik mij prompt aanschaftte. Het is mij nog goed van pas gekomen ook!

Die nacht sliepen wij in een grote schuur maar in de vroege morgen moesten wij alweer op de vlucht. Ik moet zo moe geweest zijn dat iedereen zomaar over mij heengestapt was zonder dat ik er ook maar iets van gemerkt had. Uiteindelijk werd ik op het laatste nippertje toch nog wakker en kon ik met de groep verder trekken.

Die situatie kon niet lang meer aanslepen.

Op dinsdag 28 mei 1940 volgde de capitulatie van het Belgische Leger.

Geen moment te vroeg.

Op dat ogenblik bevonden wij ons nog slechts met een twintigtal personen ergens op

een verlaten plek in het Krekengebied.

Kan het Sint-Jan-in-Eremo geweest zijn? Ik zou het niet weten maar zeker is het ergens in Noord-Oost-Vlaanderen geweest.

De meimaand van 1940 was uitzonderlijk warm.

Onder ons was ook een Tienenaar, een zekere Charles, die in het dagelijkse leven coiffeur was.

Wie op het idee kwam weet ik niet meer maar in een mum van tijd lieten de meeste van ons zich kaal scheren, zo glad als een biljartbal. Ik kon niet ten achter blijven, het voelde fris aan en oogde goed.

De eerste Duitse soldaat die ons tegemoet kwam reed met een Belgische fiets.

Eén van onze jongens was nog in het bezit van zijn legermotor. De Duitser gaf zijn rijwiel aan onze kameraad en nam de motor van hem over en zei alleen maar : "umgetauscht". Daarop verdween hij vliegensvlug in de richting waaruit hij was opgedoken.

"Umgetauscht", een woord dat ik nooit zal vergeten.

Diezelfde dag kwamen nog meerdere Duitse soldaten aan en langzamerhand ontspan zich een gesprek dat vreedzaam zou verlopen zijn ware er niet diezelfde Charles geweest die het slimmeke wilde uithangen en tot één van de Duitsers wilde zeggen dat hij hun Führer een slimme man vond. Hij wilde bewijzen dat hij de Duitse taal machtig was en zei: "Hitler is ein schlimmer Mann". Onze Duitser schoot meteen in een Franse colère want het Duitse SCHLIMM betekent in het Nederlands SLECHT.

Onze Charel (letterlijk en figuurlijk) was zich van geen kwaad bewust.

Diezelfde namiddag werden wij met een Duitse legercamion naar West-Vlaanderen gebracht en kwamen terecht in Staden, waar ik met mijn Leuvense kamergenoot Gérard op verkenning ging. Tot onze grote vreugde ontdekten wij een karton van tweehonderd eieren dat door Engelse soldaten achtergelaten was. Gérard heeft er onmiddellijk één grote eierstruif van gemaakt want wij hadden grote honger.

Later passeerden wij het heksendorp Beselare om toch nog even te verpozen op het gehucht "De Vuilpanne".

Tenslotte brachten wij de nacht door in de grote schuur van boer Pype in West-Rozebeke waar de Vlaamse volksheld Filips van Artevelde sneuvelde in 1382.

's Anderendaags werden wij overgebracht naar de Citadel van Diest waar verschillende legereenheden samengebracht waren.

Van dan af kon men ons beschouwen als krijgsgevangenen;

Na een paar dagen werden wij getransporteerd naar As (Limburg). Dan volgden drie zware dagmarsen naar Geilenkirchen in Noord-Rijnland-Westfalen, telkens onder een verzengende hitte.

Alras werden onze helmen en capotes (kapotjassen) als overbodige ballest in een beek

gegooid.

Vanuit As trokken wij over Lanklaar naar Grevenbicht in Nederlands-Limburg.

In Lanklaar zelf had ik een kortstondige ontmoeting met een meisje dat ik nooit tevoren gezien had, een Hongaarse, die luisterde naar de naam Julia Braun. Zij woonde in "Café Zonnestraal" en was toen het liefje van mijn broer Victor.

In Lutterade overnachtten wij in de "Staatsmijn Maurits van Nassau" die als de grootste steenkolenmijn van Europa gold.

In Geen en Munstergeleen werden wij hartelijk toegejuicht door de plaatselijke bevolking die ons met allerlei lekkers overlaadde.

Na drie uitputtende dagen en nachten bereikten wij ons voorlopig eindpunt, het stadje Geilenkirchen

Daar overnachtten wij in openlucht op het plaatselijke voetbalveld. Ik sliep of trachtte te slapen onder de doellat. Het was een aparte belevenis.

Gelukkig waren de nachten betrekkelijk zacht.

Hoe wij tenslotte - over Berlijn - met overvolle beestenwagens allerhande in ons Stammlager Greifswald aanbeland zijn staat mij niet meer zo goed meer voor de geest.

In Stammlager Greifswald IIC verbleven wij gelukkig maar een drietal weken, al hebben wij er nooit echt honger geleden.

Met de trein bereikte wij Stettin (SZCZESZIN), een havenstad in Pommeren (Noord-Westen van Polen)

Mijn groep werd tewerkgesteld in Feldmühle die nu samen met de vroegere papierfabrieken van België te Langerbrugge, in handen zijn van de Finse groep STORA.

De bootreis Stettin-Odermünde was een welkome verpozing geweest.

In Feldmühle logeerden wij op de fabrieksterreinen zelf in comfortabele barakken.

Als kamergenoten herinner ik me enkel nog:

- Fons, een goedmoedige Kempische boerenzoon met een blozend gezicht;
- de tweelingbroers Alfons en Emiel, beste kerels, die graag opschepten met hun broer Jules, een gewezen wielrenner (onafhankelijke).

Ik bewaar de beste herinneringen aan Jean, een reus van een vent die slachter was, ergens in de vallei van de IJse in Vlaams-Brabant. Jean maakte zich zeer verdienstelijk als gelegenheidscoiffeur.

In onze barak bleek ook een ongure figuur te zitten uit Antwerpen. Tijdens onze afwezigheid durfde hij wel eens ons karig rantsoen boter te stelen.

In de andere barakken huisden ook twee oudere mannen uit Sint-Jans-Molenbeek,

Miele de Marollien met een grote snor en Jean, een dikbuikige herbergier, echte Vlaamse Brusselaars die er door hun goed humeur en hun kwinkslagen de moed inhielden.

Jean sprak ooit de profetische woorden: "de dag dat we spek met eieren krijgen gaan we naar huis". Rond 10 februari 1941 kregen we spek met eieren en ... op 16 februari 1941 waren wij thuis!

Mijn eerste werk in de fabriek bestond uit het stapelen van houtblokken die later tot pulver vermalen werden.

Een onhandige werkmakker zorgde ervoor dat ik een achttal dagen in het hospitaal van Stettin terecht kwam nadat hij nonchalant een houtblok op mij linkervoet gekeild had.

De eerste zorgen had ik ontvangen van de fabrieksgeneesheer, dokter Klein, die tijdens de eerste wereldoorlog verbleven had in een plaats "zwischen Termonde en Lokeren", vermoedelijk Zele.

Wij leerden ook enkele Duitse werklui kennen.

Een Waalse beroepsmilitair die met zijn ros piekhaar en kapneus allerm minst een Adonis was, had het klaargespeeld om regelmatig enkele boterhammen te krijgen van een jonge oorlogsweduwe die ook in de fabriek "beschäftigt" was. Ze zei altijd vertederd WAR (Edward) tegen hem omdat ze zijn familienaam L'Hoir aanzag als de voornaam War en hij liet haar zeggen omdat het in zijn kraam te pas kwam. Die L'Hoir was overigens een sympathieke kerel. Wij hadden hem in korte tijd een min of meer verstaanbaar Nederlands aangeleerd met het oog op de nakende vrijlating van Nederlandssprekende soldaten.

41

De taalproef was wonderwel geslaagd maar bracht jammer genoeg geen baat omdat onze L'Hoir een beroepsmilitair was.

Een minder interessant type was de Gentenaar V.L. die mij op zeker dag eens drie boterhammen wilde ontfutselen die ik van een vrouw gekregen had. Het gelukte hem lekker niet en de drie boterhammen werden eerlijk verdeeld onder ons zessen.

Ondertussen werd in onze barak een soldaat gezocht die de Duitse taal machtig was. Ik waagde mijn kans en meldde mij aan. Ik had geluk en kwam aldus in contact met dokter Knackstedt, een scheikundig ingenieur die in zijn laboratorium proeven ondernam om bruin papier te verkrijgen uit "Kartoffelnkraut".

Elke dag volgden er nieuwe proeven telkens op een andere wijze.

Ik werkte er samen met Vorarbeiter Arnold Schallock, een man van 42 jaar die na Nieuwjaar naar het front moest, wat ik zeer erg vond voor deze zorgzame huisvader met vrouw en twee kinderen.

Mijn taak bestond erin pakken aardappelloof - verpakt zoals balen stro - open te snijden, af te wegen en te vermalen om ze daarna, vermengd met een aantal scheikundige producten, in een grote ketel te storten die met water gevuld en onder stoom gezet werden.

Deze processen konden van drie tot vier uur duren.

Het ging telkens om een partij van 1000 kilogram.

Het eindresultaat was steeds een soort bruine papierbrij die voor verdere bewerking afgevoerd werd naar de fabriek. Ik mag mij de eerste Belg noemen die bruin papier maakte van aardappelloof!

Na het vertrek van Arnold Schallock zijn er twee Antwerpenaren gekomen waarvan ik de namen niet onthouden heb, waarschijnlijk omdat ik ze niet sympathiek vond, het waren mouwvegers die mij eruit wilden maar in dat opzet zijn ze niet geslaagd.

De grootste van de twee bleek een begenadigd verteller te zijn die graag anekdotes ten beste gaf. Een paar ervan wil ik u niet onthouden.

Eerste anekdote.

Twee Joden die mekaar sinds geruime tijd niet gezien hadden, ontmoeten mekaar en er ontspint zich een gesprek:

- Abraham: Dag Isaäk, hoe gaan de zaken?
- Isaäk: Schitterend, ik doe gouden zaken met de verkoop van leeuwerikenpastei.
- Abraham: Leeuwerikenpastei, zoveel leeuweriken zijn er toch niet?
- Isaäk: Neen, maar ik doe er wel wat paardenvlees bij.
- Abraham: Paardenvlees! En ... in welke verhouding?
- Isaäk: 50%: één leeuwerik, één paard, één leeuwerik, één paard...

42

Tweede anekdote.

Twee ongehuwde Antwerpse Joden - twee broers - waren bedrijvig in de diamantsector.

Ze hielden er een jonge meid op na die ze gebruikten voor alle werk.

Toen het wicht van hen een kind verwachtte kon ze onmogelijk met zekerheid zeggen wie de vader was: Jakob of Mozes.

Op het ogenblik dat de bevalling zou plaats vinden moesten beiden op zakenreis naar Wenen maar ... gezien de hoogdringendheid werd overeengekomen dat Jakob alleen zou vertrekken, doch enkel op voorwaarde dat Mozes onmiddellijk na de blijde gebeurtenis een telegram naar Wenen zou sturen dat Jakob moest geruststellen.

Reeds de volgende dag kwam het telegram met volgende tekst :

“Jakob.

Twee zonen.

Mijn zoon is dood.

De uwe leeft nog.

Mozes.”

Op kerstdag 1940 vond in ons kamp een grote gebeurtenis plaats. Op de koer, tussen de barakken, kwam een jonge Franse priester de Heilige Mis opdragen bij een temperatuur van -27°Celsius. Toch werd het een hartverwarmende Kerstmis.

Van de ongeveer zeshonderd kampbewoners waren er slechts een handvol afwezig voor de “openluchtmis”.

De jonge geestelijke hield een gloedvolle preek, uiteraard in het Frans en dat was maar goed ook.

Hadden de Duitse bewakers, ook maar één woord verstaan van het vlamme sermoen dan kon men ervan verzekerd zijn dat die Godsgezant zich zou mogen verantwoorden voor de krijgsraad.

Reeds voor Nieuwjaar 1941 hadden alle kampbewoners reeds één of meerdere pakjes ontvangen van het Belgische Rode Kruis. Eén van ons zelfs al vier. Slechts één uitzondering was er, jawel: Roger Buyle. Wel had ik reeds een paar brieven van huis gekregen. Wat was de reden van het uitblijven van het langverwachte pakje: als adres was enkel vermeld: Stalag II in plaats van Stalag II C.

Het Lagergeld van 60 Pfenning per dag stelde ons toch in staat om enkele nuttige zaken aan te schaffen die wekelijks door een Duitse onderofficier meegebracht werden uit Stettin.

43

Ik liet onder andere twee scheermessen meebrengen van het merk “10 FUGRA” en ik bezit nog steeds een Langenscheidts Taschenwörterbuch : “Französisch – Deutsch “ – “Deutsch – Französisch “ in Gotisch schrift.

Na Nieuwjaar werd ik plots ernstig ziek : nierontsteking.

De plaatselijke geneesheer raadde mij aan veel limonade (Brause) te drinken, maar dat hielp niet.

Uiteindelijk werd ik ondergebracht naar een Lazarett dat ondergebracht was in een plaatselijke school te Stargard (Polen).

Hier beleefde ik een bewogen week.

Eten kregen wij onvoldoende en de Fischkopfensuppe was helemaal niet te vreten.

Het enige wat mij te doen stond was genezen.

Na acht dagen is mij dit nog aardig gelukt ook dankzij een jonge dokter uit Landskouer, Hubert N.

Zonder zijn hulp zou ik dit relaas niet meer kunnen brengen hebben.

Tijdens mijn kortstondig verblijf in Stargard maakte ik kennis met mijn kamergenoten: vijf Polen en een Leuenaar die geen gebenedijd woord Duits verstond.

Gelukkig was één van die Polen een onderwijzer die Duits sprak.

Zo gelukte het ons enigszins, een zinnig gesprek te voeren.

Die Pool liet ons een artikel zien uit een Poolse krant dat handelde over ons vaderland doch veel zouden wij er niet van meedragen.

Op de koer van die school maakte ik de meeste dramatische momenten uit mijn leven mee.

Ik zag een Franse soldaat die gek geworden was en opgesloten werd in een houten hok, op de speelplaats.

Tot viermaal toe wist hij te ontsnappen onder het uiten van de wildste kreten telkens achterna gezeten door Duitse schildwachten.

Wat er uiteindelijk van die arme stakker geworden is, ben ik nooit te weten gekomen.

Dramatischer nog was de dood van een veertigtal Marokkanen die verbleven in een barak waarop stond : "Seuche-Maladies contagieuses". (Besmettelijke ziekten).

Ik zag ze letterlijk één voor één naar buiten schieten en op een hoop gooien, die uitgemergelde lijken.

44 — Een helletafereel om nooit te vergeten.

Hoe waren die jongens aan hun eind gekomen?

Welke vreselijke dood waren zij gestorven?

Kon een besmettelijke ziekte op één dag wel zo een ramp veroorzaken of lag de doodsoorzaak elders?

Een laatste flits uit het grauwe Stargard:

Aan de achterkant van het gebouw waar ik verbleef bracht ik een bezoek aan een Franse krijgsgevangene die er nog belabberder uitzag dan ik.

Het was een grote, stoere kerel die er met zijn zwarte baard verwilderd uitzag. Om hem een iets menselijker aanblik te geven verwisselde ik bij een volgend bezoek mijn tweede scheermes met een paar van zijn zware lompe soldatenschoenen waarmee ik eigenlijk zelf niet kon aanvangen want ze waren mij "een paard en een koe" te groot.

Uiteindelijk brak dan toch de langverbeide dag aan van het ontslag uit ons "Stammlager II C" en de terugkeer naar ons geliefde Vaderland.

De nachtelijke treinreis in ouderwetse reizigerswagons verliep tergend traag over Berlijn, Arnhem en Antwerpen.

In de voormiddag van zondag 16 februari 1941 kwamen wij aan in Gent vanwaar ik al

liftend mijn woonplaats Zaffelare bereikte even voor het middaguur.

In de Kerkstraat nr. 8 wipte ik even binnen bij mij tante Louise en mijn nonkel Jan die voorzichtigheidshalve mijn mama van mijn komst verwittigden.

Die eerder verrassende thuiskomst was ontroerend.

Veiligheidshalve heb ik mij, midden op de hof, gans ontkleed en een warm bad genomen want ... ik had ongenode gasten meegebracht.

's Maandags ben ik la mijn militaire spullen gaan afleveren op het gemeentehuis.

De dag nadien moest ik mij met mij Entlassungsschein melden in de Kriegskommandatur te Gent, op het Sint-Baafsplein nr. 10.

Het was wel even wennen om tot het normale leven van elke dag terug te keren.

Roger Buyle

Melle, 5 september 2002

Groepsfoto van de compagnie van Roger Buyle.

Amateurisme versus professionalisme in de sport: de Olympische Beweging (1960 – 2008)

Thibaut Maes

Inleiding

« Le plus important aux Jeux olympiques n'est pas de gagner mais de participer, car l'important dans la vie ce n'est point le triomphe mais le combat ; l'essentiel, ce n'est pas d'avoir vaincu mais de s'être bien battu. »

(Pierre de Coubertin, stichter IOC (Internationaal Olympisch Comité))

De moderne Olympische Zomerspelen zijn heden het grootste sportevenement ter wereld. De bijna bovennatuurlijke prestaties van de atleten worden door twee derden van de bevolking op aarde gevolgd, een haast irreëel cijfer¹. De commerciële belangen van een dergelijk mega-evenement zijn vanzelfsprekend zeer groot. Olympische helden worden in het collectieve geheugen opgenomen en vertegenwoordigen een enorme publicitaire waarde. De Jamaicaanse sprinter Usain Bolt, bijvoorbeeld, wereldrecordhouder op de 100 en 200 meter spurt en drievoudig gouden medaillewinnaar, brengt voor zijn sponsor Puma honderden miljoenen dollar in het laatje².

Toen baron Pierre de Coubertin op het einde van de 19de eeuw het Internationaal Olympisch Comité oprichtte en daarmee de antieke Olympische Spelen nieuw leven inblies, had hij als ideaal een atleet voor ogen die de waarden van het Olympisme uitdroeg. Olympisme wordt tot op de dag van vandaag door het IOC gedefinieerd als

"a philosophy of life, exalting and combining in a balanced whole the qualities of body, will and mind. Blending sport with culture and education, Olympism seeks to create a way of life based on the joy of effort, the educational value of good example and respect for universal fundamental ethical principles."

In de voorbije halve eeuw zijn er dertien Olympische Zomerspelen georganiseerd, sommigen succesvol, anderen politiek controversieel of zelfs tragisch en vermoedelijk zal dat grillig patroon ook in de toekomst bewaard blijven. In dit artikel zullen we oog hebben voor de relatie tussen de Olympische beweging - en meer specifiek het

1 The Nielsen Company: "The Final Tally – 4.7 Billion Tunes In To Beijing 2008 – More Than Two In Three People Worldwide", in: http://blog.nielsen.com/nielsenwire/wp-content/uploads/2008/09/press_release3.pdf, 05.09.2008, geraadpleegd op 17.03.2010.

2 J. Kollwe: "Champion Sprinter Usain Bolt Helps Puma Trainers Fly Out of Shops", in: *The Guardian*, 23.08.2009 (<http://www.guardian.co.uk/business/2009/aug/23/puma-usain-bolt-trainers>), geraadpleegd op 17.03.2010.

IOC - en haar idealen, een relatie die niet altijd zonder accidenten verliep. Hierbij beperken we ons tot het aspect amateurisme versus professionalisme met een excursie naar het daarmee verwante strijd tegen dopingpraktijken en grootschaligheid en commercialisering.

Door middel van een krantenonderzoek zullen we nagaan welke concrete maatregelen het IOC ondernomen heeft tijdens en rond de Olympische Spelen van de laatste 50 jaar. De focus van dit onderzoek ligt op de Olympische Zomerspelen, maar ook de Winterspelen (die tot en met 1992 in hetzelfde jaar vielen als de Zomerspelen) komen meermaals aan bod.

Er zal ook aandacht uitgaan naar evoluties en verschuivingen in het discours en de idealen van de Olympische beweging en in het handelen van het Internationaal Olympisch Comité en diens vier voorzitters in de periode tussen 1960 (Rome) en 2008 (Peking). Die voorzitters waren respectievelijk de Amerikaan Avery Brundage (1952-1972), de Ier Michael Morris, beter bekend als Lord Killanin (1972-1980), de Spanjaard José Antonio Samaranch (1980-2001) en de Belg Jacques Rogge (2001-heden).

Het concept "sport"

Het mag dan wel evident lijken, toch kan het zeker nuttig zijn om van start te gaan met de betekenis van het concept "sport". Sporthistorici hebben immers nogal wat uiteenlopende en soms contradictorische definities van sport geponeerd, waarbij ze de nadruk legden op de diverse eigenschappen van sport. Allen Guttmann definieert sport in zijn basiswerk *Sports: The First Five Millennia* als "autotelic physical contests"³. Hij verklaart het onderscheid nader tussen "sports" enerzijds en "play", "games" en "contests" anderzijds. Mensen doen, aldus Guttmann, aan spel (*play*) omdat ze willen, niet omdat ze moeten. Spelen hebben dus zichzelf tot doel (autotelisch). *Play* is heel los en ongedwongen – bijvoorbeeld het willekeurig wegtrappen van een bal. Zodra er iets meer regels bij komen kijken, spreekt hij van *games*. Een game kan bijvoorbeeld haasje-overspringen zijn. Zodra er in een game een competitief element wordt opgenomen, heeft Guttmann het over wedstrijden (*contests*). Wedstrijden kunnen zowel intellectueel (bv. schaken) als fysiek zijn (bv. hockey). Fysieke wedstrijden worden gelijk gesteld aan *sports*. Het moge duidelijk zijn dat de sporten op het curriculum van de moderne, door Pierre De Coubertin opnieuw gelanceerde Olympische Spelen zeker aan die definitie voldoen⁴.

Guttmann's definitie van sport is, zoals eerder geschreven, niet de enige. Bernard Suits biedt een nuttig inzicht door de nadruk die hij legt op het belang van vaardigheden⁵:

3 Guttmann, A., *Sports: The First Five Millennia*, 2004, University of Massachusetts Press, pp. 448.

4 IOC, Sports (<http://www.olympic.org/en/content/Sports/>), geraadpleegd op 20.03.2010.

5 Suits, B., Tricky triads: games, play and sports. In: *Journal of the philosophy of sport*, 15, 1988, p. 19 en 15.

“Sports, so understood, may be defined, or at least described, as competitive events involving a variety of physical (usually in combination with other) human skills, where the superior participant is judged to have exhibited those skills in a superior way.”

McNamee onderscheidt bij de diverse studies van het concept Olympisme vijf steeds terugkerende, persisterende kenmerken: *“Sportsmanship/fair play, sports for all/mass participation, sport as education, cultural exchange, international understanding.”*⁶ Het Olympisme als levensfilosofie kan dus zeker gerijmd worden met het vredesbevorderend karakter van sport. Volgens de Coubertin was een Olympische atleet echter ook vooral een amateur, die meedeed uit liefde voor de sport en de idealen van het Olympisme en er dus niet voor vergoed diende te worden. Eassom wijst erop dat de Coubertin bij het ontwikkelen van zijn ideeën sterk beïnvloed werd door zijn aristocratische achtergrond, waar het amateurethos gretig ingang vond⁷. Tegen de tweede helft van de twintigste eeuw was het amateurideaal echter verouderd⁸. Guttmann merkt op dat tegen de jaren '60 *“many ‘amateurs’ were getting broken time payments while others had jobs at which no work was required or were simply supported by their governments.”*⁹ Een groot deel van de atleten nam dus een loopje met de amateurregels.

Methodologie

48 De bronnen die werden gebruikt om de vragen uit de voorgaande probleemstelling te toetsen, zijn de kranten *Het Nieuwsblad* en *The Times*. We opteerden voor kranten uit twee verschillende landen om een bredere kijk te hebben op de materie. Beide kranten staan er ook om bekend een lijvig sportkatern te hebben. Mogelijke verschillen en gelijkenissen tussen beide kranten inzake de selectie van onderwerpen en de berichtgeving erover zullen worden belicht in de komende hoofdstukken. Het is echter niet onze hoofdpzot om een volledige vergelijkende analyse te doen van beide kranten.

Van beide kranten werden die jaargangen onderzocht waarin er Olympische Zomerspelen werden georganiseerd. Dat maakt een totaal van dertien onderzochte jaargangen per krant (1960, 1964, 1968, 1972, 1976, 1980, 1984, 1988, 1992, 1996, 2000, 2004 en 2008). Speciale aandacht ging naar artikelen over onder meer samenwerking en onenigheid tussen de diverse deelnemende landen, evenals ingrepen, initiatieven en maatregelen van zowel hun regeringen en (Olympische) sportfederaties als van het Internationaal Olympisch Comité zelf.

Voor de periode 1960-1984 werd in het geval van *The Times* uit praktische overwegingen een beroep gedaan op *The Times Archive*, het volledig gedigitaliseerde archief van de

6 McNamee, M., *Olympism, Eurocentricity and Transcultural Values*. In: *Journal of the Philosophy of Sport*, Vol. XXXIII, 2006, pp. 174-187.

7 Eassom, S., *Critical Reflections on Olympic Ideology*, 1994, University of Ontario, p. 175.

8 Ibidem, p. 120-123.

9 Guttmann, A., : *The Olympics. A History of the Modern Games*, 1992, University of Illinois Press, p. 103.

Engelse krant¹⁰. De database werd doorzocht met alle mogelijke combinaties van de trefwoorden "Olympic(s)", "Games", "I.O.C./IOC"¹¹, "International Olympic Committee", "N.O.C./NOC", en "National Olympic Committee(s)". Aangezien *The Times* de kranten die dateren uit de periode na 1985 nog niet (volledig) heeft gedigitaliseerd, werden de jaargangen 1988-2008 onderzocht in hun gedrukte vorm. *Het Nieuwsblad* werd volledig in zijn gedrukte vorm geanalyseerd, dus voor de periode 1960-2008. We kunnen nu reeds de opmerking maken dat *The Times* meer aandacht besteedt aan het IOC en diens idealen, verwezenlijkingen en tekortkomingen dan *Het Nieuwsblad*. *Het Nieuwsblad* focust zich meer op de zaken die directere weerslag hebben op de sportprestaties op de Spelen, zoals weigeringen van bepaalde NOC's en atleten of de dopingproblematiek.

Een afbakening van 50 jaar (13 Olympische Zomerspelen) leek ons een mooie compromis tussen werklast en volledigheid. Het komt ook ongeveer overeen met de helft van het bestaan van de moderne, heruitgevonden Olympische Spelen. Uit persoonlijke interesse werd gekozen voor de recentste periode.

De structuur van het IOC en de Olympische beweging

Aangezien de Olympische beweging, en meer specifiek het Internationaal Olympisch Comité, het voornaamste studieobject is, kan een korte introductie van de organisatie en haar structuur uiteraard niet ontbreken.

De Olympische beweging bestaat uit drie hoofdcomponenten: het IOC -het bestuursorgaan-, de internationale sportfederaties (IF's) –zoals bijvoorbeeld de wereldvoetbalbond FIFA en de internationale zwembfederatie FINA, en de 205 nationale Olympische comités (NOC's), waaronder het Belgische BOIC (Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité) of het Britse BOA (British Olympic Association). Daarnaast ressorteren ook de organiserende comités van de Olympische Spelen (OCOG's – *Organizing Committees of the Olympic Games*) onder de Olympische beweging, evenals alle ondergeschikte organisaties en personen die lid zijn van de IF's en NOC's. Ten slotte worden ook nog uiteenlopende door het IOC erkende organisaties tot de Olympische beweging gerekend, zoals het wereldantidopingagentschap WADA of het arbitragehof voor sport TAS.¹²

De functie van het IOC bestaat de Olympische beweging te leiden en de samenwerking tussen alle leden te optimaliseren. Het dagelijks bestuur van het IOC is in handen van het vijftienkoppig uitvoerend comité (*executive board*), voorgezeten door de president (momenteel Jacques Rogge) en verder bestaande uit vier vicepresidenten en tien leden¹³. Het uitvoerend comité is onder meer verantwoordelijk voor de financiën van

10 The Times Archive (<http://archive.timesonline.co.uk/tol/archive/>)

11 Beide afkortingen zijn gebruikelijk; de tweede schrijfwijze overweegt in recentere publicaties.

12 IOC: The IOC – Introduction (<http://www.olympic.org/en/content/The-IOC/Governance/Introductionold/>), geraadpleegd op 01.04.2010.

13 Huidige situatie; in de jaren '60 waren er slechts negen leden van het uitvoerend comité.

het IOC en de agendasetting van de IOC-sessie¹⁴.

Het uitvoerend comité wordt verkozen door de sessie van het IOC. De sessie is een jaarlijkse algemene vergadering, waarin alle leden van het IOC26 een stem hebben. De sessie is het hoogste orgaan van het IOC en kan onder andere het Olympisch Charter amenderen, nieuwe leden verkiezen of afzetten, de president verkiezen of de gaststad van de Olympische Spelen aanduiden¹⁵.

Het Internationaal Olympisch Comité wordt volledig gefinancierd met private middelen. Het grootste deel van haar inkomsten (47%) haalt ze uit het verkopen van de televisierechten van de Olympische Spelen. 45% van haar inkomsten haalt ze uit sponsordeals. De overige bedragen worden gehaald uit de ticketverkoop (7%) en licenties (o.a. merchandising) (5%). Het dient opgemerkt dat 90% van de inkomsten van het IOC geredistribueerd worden aan de NOC's, IF's en OCOG's. De overige 10% wordt gebruikt om de werkingskosten van het IOC te financieren¹⁶. Dat sponsordeals dergelijk groot stuk van de taart vormen, is in historisch opzicht opvallend. In het komende zal duidelijk blijken dat de commercialisering van de Olympische Spelen een relatief recent fenomeen is. In de jaren '60, het beginpunt van onze analyse, trad het IOC immers krachtadig op tegen elke vorm van commercialisering.

Historiek

50 De hierna volgende historische analyse is de hoofdmoot van het onderzoek toegespitst op de evolutie naar professionalisme en commercialisering. We hebben de tijdsperiode van het onderzoek opgesplitst in de ambtstermijnen van de vier voorzitters die het IOC gekend heeft in de periode 1960-2008.

Het IOC onder Avery Brundage: groeiende onenigheid

De eerste was Avery Brundage. Deze Amerikaan stond 20 jaar (1952-1972) aan het hoofd van het uitvoerend comité van IOC. In de door ons onderzochte periode zou hij vier Zomerolympiades onder zijn hoede hebben: Rome (1960), Tokio (1964), Mexico-Stad (1968) en München (1972). Brundage was duidelijk beïnvloed door de idealen van de Coubertin, wat onder andere bleek uit zijn conservatieve houding ten opzichte van professionele sporters en commercialisering.

Volgens Brundage was Olympisme niet los te koppelen van het amateurstatuut, iets wat toch wat vragen oproept en in onze ogen toch heel wat minder vanzelfsprekend

14 IOC: The IOC - Executive Board (<http://www.olympic.org/en/content/The-IOC/Commissions/Executive-Board/?Tab=0>), geraadpleegd op 01.04.2010.

15 IOC, *Olympisch Charter*, 11.02.2010, pp. 39-42 (http://www.olympic.org/Documents/Olympic%20Charter/Charter_en_2010.pdf), geraadpleegd op 01.04.2010. IOC, The IOC – Revenue Sources and Distrution (<http://www.olympic.org/en/content/The-IOC/Financing/Revenues/>), geraadpleegd op 01.04.2010.

16 IOC, The IOC – Revenue Sources and Distrution (<http://www.olympic.org/en/content/The-IOC/Financing/Revenues/>), geraadpleegd op 01.04.2010.

tot wat het IOC toen vooropstelde) geen noodzakelijk verband te bestaan tussen het amateurschap en het beoefenen van sport volgens de Olympische code. Een professionele sporter is mijns inziens niet per definitie minder geschikt dan een amateur om een voorbeeldig atleet te zijn die respect opbrengt voor zijn tegenstander en wedijvert volgens de regels en aldus blijkt geeft van vredesbevorderende attitudes.

Het Killanin-interludium

Met het verdwijnen van Brundage en de opkomst van iets pragmatischere Killanin, werd er ruimte gelaten voor enkele kleine veranderingen in de Olympische principes. Toch werd Killanin's acht jaar durende voorzitterschap vooral gekenmerkt door aanhoudende moeilijkheden. De Ier had de ondankbare taak de Olympische Spelen te leiden tijdens twee boycots (1976, Montréal en 1980, Moskou)

In Montréal stond Michael Morris, Lord Killanin, voor zijn eerste Olympische Zomerspelen, nadat hij in 1972, net voor de Spelen van München, tot opvolger van Avery Brundage verkozen was. Hij was minder conservatief dan Brundage en liet dan ook toe dat de gecontesteerde amateurbepalingen werden geamendeerd. Atleten mochten tegen 1978 geld ontvangen van sponsorcontracten, zolang dat geld werd geïnd door een IF of NOC. Die konden op hun beurt dan de atleet vergoeden voor zijn onkosten (materiaal, voeding, onderdak, reisvergoedingen,...). Tot het echt afschaffen van het artikel 26 kwam het echter nog niet.

Samaranch en de expansie, commercialisering en geleidelijke modernisering van de Spelen

De opvolger van de moegestreden Lord Killanin was reeds enkele dagen voor het begin van de Spelen verkozen: de Spanjaard Juan Antonio Samaranch, die de functie maar liefst 21 jaar zou bekleden en de Spelen in meer dan een opzicht zou hervormen.

De 21 jaar en vijf Olympiades (Los Angeles 1984, Seoel 1988, Barcelona 1992, Atlanta 1996 en Sydney 2000) onder Samaranch werden gekenmerkt door grote veranderingen. De Sovjetboycot van 1984 bleek de laatste, de commercialisering werd omarmd en professionele atleten werden toegelaten tot de Olympische Spelen. Ook zouden de Spelen een enorme groei kennen, die zelfs leidden tot beschuldigingen van gigantisme.

Ondanks talloze moeilijkheden (boycot door de Soviet-Unie en haar toenmalige satellieten) zouden de Spelen van Los Angeles (1984) meerdere toenmalige records breken. Nooit eerder namen zoveel verschillende landen deel, waren er zoveel toeschouwers en brachten de Spelen zoveel geld op (in totaal een 160 miljoen dollar)²². Dat had uiteraard veel te maken met de beslissing van het IOC om tijdens de sessie van 1978 de Olympische Spelen voor het eerst toe te kennen aan een private organisator.

22 Het Nieuwsblad: *De schaduw van de boycot*, 13.08.1964. The Times: *Games' surplus \$150 million beyond expectations*, 12.09.1984. The Times: *Profit of \$160M expected from Los Angeles*, 19.12.1984.

Samaranch gaf toe dat er geen andere keus was, omdat Los Angeles zich als enige kandidaat gesteld had na de financiële kater van Montréal²³.

Het Los Angeles Olympic Organizing Committee (LAOOC), met aan het hoofd Peter Ueberroth, beperkte het aantal officiële sponsors (en gaf hen aldus meer exclusiviteit in ruil voor hogere bijdragen), onderhandelde een nooit gezien tv-contract met de Amerikaanse zender ABC en kon de kosten beperken door te steunen op de reeds uitgebreide sportinfrastructuur van de stad. Enkel een nieuw Olympisch zwembad en een velodroom moesten worden gebouwd en dat gebeurde bovendien op kosten van respectievelijk het fastfoodconcern McDonald's en de warenhuisketen Southland. Een Olympisch dorp werd niet nodig geacht: de atleten werden ondergebracht in de diverse universiteiten van de stad, zoals de UCLA en de University of Southern California. *Het Nieuwsblad* maakte bij het aanschouwen van alle commercie gewag van de 'frikandellen-spelen' van Los Angeles²⁴. *The Times* zag in Carl Lewis en zijn jacht op goud en succes de verpersoonlijking van de Spelen²⁵. Lewis zou overigens slagen in zijn opzet en vier gouden medailles behalen (100m, 200m en 4x100m sprint en verspringen). Hoe dan ook, het was duidelijk dat de Spelen van Los Angeles een voorbode waren van wat nog komen zou. De commercialisering van de Spelen zou niet meer stilvallen.

De Olympische Spelen van Los Angeles 1984 waren de laatste die op grote schaal geboycot werden. Zelfs het wegblijven van de Sovjet-Unie en haar bondgenoten verhinderde niet dat er nooit eerder zoveel landen deelnamen aan de Spelen. De evolutie dat steeds meer landen zich wilden meten met anderen in een sfeer van geweldloze, gereguleerde competitie mag voor een deel op het conto van het IOC geschreven worden. Het IOC probeerde echter ook - voor de derde Spelen op rij - met diplomatieke middelen een boycot af te wenden, maar slaagde daar andermaal niet in. We mogen de invloed van het IOC dus ook niet overschatten.

Na drie opeenvolgende grootschalig geboycotte Zomerspelen, was de Olympiade in Seoel (1988) een welgekomen verademing. Zowel de Sovjet-Unie als de Verenigde Staten tekenden present in de Zuid-Koreaanse hoofdstad. Met een recordopkomst van 159 deelnemende landen waren de Spelen van Seoel bovendien opnieuw de grootste tot dan toe²⁶. De keuze voor Seoel wordt door Mangan en Nam-Gil als het culminatiepunt gezien van de interne ontwikkelingen van het land²⁷, dat op dat moment reeds enkele decennia sport promotende militaire regimes had gekend²⁸.

De Spelen van Seoel werden door zowel *Het Nieuwsblad* als *The Times* als een succes beschouwd. Beide kranten loofden de eerste Spelen zonder grootschalige politieke boycot sinds 1972 omwille van het hoge sportieve niveau, de foutloze organisatie en

23 The Times: *Olympic Games: IOC president committed to Seoul venue – Samaranch bound for Moscow in a determined mood*, 15.05.1984.

24 Het Nieuwsblad: *De frikandellen-spelen?*, 17.07.1984. The Times: *Cheaper and purer: Games go commercial*, 27.02.1984.

25 The Times: *Glittering, and not just the golds*, 08.08.1984.

26 IOC: Seoul 1988 (<http://www.olympic.org/en/content/Olympic-Games/All-Past-Olympic-Games/Summer/Seoul-1988/>), geraadpleegd op 22.07.2010.

27 Nam-Gil, H. & Mangan, J.A., *Ideology, Politics, Power: Korean Sport - Transformation, 1942-92*. In: *International Journal of the History of Sport*, Vol. XIX-2/3, 2002, p. 213-242.

28 Ibid., p. 237.

de uitstekende faciliteiten²⁹. *The Times* maakte echter kritische kanttekeningen bij de omvang van de Spelen, die volgens de Britse krant hun limiet hadden bereikt. *Het Nieuwsblad* plaatste vraagtekens bij de ongelijkheid van de Spelen: slechts 52 landen haalden Olympische medailles, wat betekende dat er meer dan honderd (vooral armere en kleinere) landen met 44 lege handen achterbleven. Beiden wezen er ook op dat de positieve dopingtest van de Canadees Ben Johnson (die de 100m sprint had gewonnen in een wereldrecordtijd, voor Carl Lewis) een smet op de Spelen had geworpen.

De dopingproblematiek komt hierna nog verder aan bod. Er dient echter wel al opgemerkt dat er in 1988 voor het eerst grote aandacht aan het probleem werd besteed, zowel door het IOC als door de media.

In Seoel werd de stijgende evolutie van het aantal deelnemers gewoon verder gezet. De impact van politiek getinte incidenten (met de Noord-Koreaanse weigering als voornaamste) op de Spelen werd echter geringer. We kunnen dan ook, zonder naïef te willen zijn, stellen dat door de groeiende aantrekkingskracht van de Olympische Spelen, die een toonvoorbeeld van geweldloze, gereguleerde competitie zijn, de vredesidealen van de Olympische beweging een klein stapje dichterbij hun vervulling kwamen.

De eerste Spelen sinds het einde van de Koude Oorlog (1992, Barcelona) gingen verder op de weg die sinds Los Angeles 1984 werd ingeslagen. Dat betekende dus verdere groei en commercialisering. Juan Antonio Samaranch was er in 1986 in geslaagd de Spelen naar zijn geboortestad te halen en dat had geleid tot nooit geziene investeringen in infrastructuur (5,2 miljard pond), zoals de (her)aanleg van snelwegen, het bouwen van de Olympische faciliteiten en het opknappen van luchthavens³⁰.

54

Het Nieuwsblad omschreef de Spelen als “zeker niet onvergetelijk”. De krant plaatste vooral kanttekeningen bij de enorme omvang van de Spelen en achtte de veiligheidsmaatregelen soms te verstikkend³¹. *The Times*, die - zoals reeds opgemerkt - wel vaker meer oog heeft voor de idealen van de Olympische beweging, was veel lovender en sprak van “*the ultimate demonstration of peacefulness*”. De krant ging verder met zijn lofrede: “*Yet, the sporting world, gathered in unique harmony, has presented a face of tranquility amid intense competition that must surely carry some legacy of hope for mankind. Never have so many heads of state and political leaders given such acknowledgement to this gathering of peoples*”.³²

Met betrekking tot de vredesdoelstelling van het IOC kan Barcelona 1992 als een voorbeeld worden gezien. De re-integratie van Zuid-Afrika en de eenheidsteams van de Sovjet-Unie en het herenigde Duitsland zijn positieve voorbeelden daarvan. Tegelijk zagen we ook de ooit zo verheerlijkte amateurdoelstelling (die door de Coubertin als onafscheidelijk van het Olympisme werd beschouwd) een geruisloze dood sterven. Reeds in Seoel waren zo goed als alle professionele sporters toegelaten (met uitzondering van professionele boksers, wielrenners, basketters en voetballers boven

29 Het Nieuwsblad: *Kloof tussen rijk en arm steeds groeiend*, 04.10.1984. *The Times*: *A gold medal for the Games masters*, 03.10.1984.

30 *The Times*: *Barcelona points the way for Manchester*, 05.08.1992

31 Het Nieuwsblad: *Barcelona: zeker geen onvergetelijke Spelen*, 11.08.1992.

32 *The Times*: *Olympians show mankind's better side to the world*, 10.08.1992.

de 23 jaar)³³. In 1992 werden de NBA-basketters toegelaten tot de Spelen en in Atlanta 1996 zou ook het wielrennen volgen. Het legendarische Amerikaanse 'Dream Team' (met sterren als Michael Jordan, Magic Johnson, Charles Barkley en Scottie Pippen) zou met sprekend gemak de Olympische baskettitel behalen.

Voor de honderdste verjaardag van de moderne Olympische Spelen (1996), koos het IOC als locatie de Amerikaanse stad Atlanta. De aangehouden kritiek op het gigantisme van de Spelen werd door het Internationaal Olympisch Comité serieus genomen: er werden quota opgelegd aan het aantal atleten (iets meer dan 10.000, wat toen nog steeds een record was), demonstratiesporten werden afgeschaft en het invoeren van nieuwe disciplines ging gepaard met het schrappen van oudere³⁴.

De commercialisering van de Olympische Spelen bereikte in Atlanta een nieuw hoogtepunt, met ongeziene hoeveelheden reclame van de officiële Olympische sponsors (in Atlanta was tevens de hoofdzetel van Coca-Cola gevestigd). Critici merkten op dat de 'Centennial Games' soms meer geleken op een handelsbeurs of vlooiemarkt dan op een internationaal sportevenement³⁵.

De Olympische Spelen van Sydney (2000), de laatste met Juan Antonio Samaranch aan het roer van het Internationaal Olympisch Comité, werden niet opgeschrikt door terreuraanslagen. Integendeel, Sydney zou tot een van de hoogtepunten uit de Olympische geschiedenis uitgroeien.

Nochtans was ook Sydney 2000 groter dan alle voorgaande Spelen. Aan de ongeremde groei was echter een einde gekomen. In Sydney namen 10.651 atleten deel, slechts een 300-tal meer dan in Atlanta. Die stijging was bovendien enkel te danken aan het gestegen aantal vrouwen; het aantal mannelijke atleten was immers gedaald³⁶. Van de atleten was 38% vrouwelijk, tegenover 34% vier jaar eerder. De toegenomen vervrouwelijking van de Spelen kunnen we dan ook als een stap zien in de richting van het verwezenlijken van de non-discriminatie-doelstelling van het IOC. Voor het eerst werden vrouwen ook toegelaten tot de competities gewichtheffen en moderne vijfkamp.

In de aanloop naar Sydney stond *The Times* zeer kritisch tegenover de Olympische Spelen³⁷176. In 1999 was namelijk een omkooptschandaal aan het licht gekomen: bij de toekenning van de Winterspelen van Salt Lake City hadden IOC-leden zich laten beïnvloeden door het biedende organiserende comité van de stad. De krant had twijfels over de toekomst en het belang van de Spelen. Het zag in Sydney de laatste kans op een breuk met het verleden: "*Despite all this, Sydney has the chance to be a light in*

33 A. Guttmann: *The Olympics*, 1992, p. 166.

34 Het Nieuwsblad: *Olympisch gigantisme te lijf*, extra bijlage, 17.07.1996.

35 The Times: *Greed eclipses Olympic creed at Atlanta 'flea market'*, 03.08.1996. The Times: *Olympic spirit survives Atlanta*, 05.08.1996. Het Nieuwsblad: *Hoogzwanger Atlanta is klaar*, 19.07.1996.

36 IOC: Sydney 2000 (<http://www.olympic.org/en/content/Olympic-Games/All-Past-Olympic-Games/Summer/Sydney-2000/>), geraadpleegd op 28.07.2010. IOC: Atlanta 1996 (<http://www.olympic.org/en/content/Olympic-Games/All-Past-Olympic-Games/Summer/Atlanta-1996/>), geraadpleegd op 28.07.2010.

37 The Times: *Games must rewrite cheats' charter*, 15.09.2000. The Times: *Phoney president who deals in tarnished gold*, 15.09.2000.

*the gloom. The task for these Games is to restore hope to the Olympics. Sydney 2000 must be the Olympics as purgative, the Olympics that sluice away the evils that have built up in the bloated body of the movement*³⁸.” Het Nieuwsblad van zijn kant stelde zich –met Atlanta 1996 in het achterhoofd- vooral vragen bij de commercialisering en de omvang van de Olympische Spelen: “*De Spelen zijn uit hun voegen gebarsten, ze zijn onoverzichtelijk en log, net als het apparaat dat ze besturen (sic)*”³⁹.

Toch was er achteraf veel lof voor de Australiërs⁴⁰. Sydney was in alle opzichten vlekkeloos verlopen. De commerciële excessen van Atlanta waren weggewerkt en de organisatie was uitmuntend. *The Times* sprak zelfs over het “*meest succesvolle evenement in vreedstijd in de geschiedenis van de mensheid*”⁴¹. De enige smet die beide kranten konden bedenken waren de positieve dopinggevallen.

Het IOC in de 21ste eeuw: Jacques Rogge

Na 21 jaar onder Juan Antonio Samaranch (de langste ambtstermijn sinds de 29 jaar van IOC-stichter Pierre de Coubertin), begon de Belg Jacques Rogge in 2001 aan zijn eerste periode als voorzitter van het Internationaal Olympisch Comité. In die eerste acht jaar vonden de Olympische Zomerspelen van Athene (2004) en Peking (2008) plaats, alsook de Winterspelen van Salt Lake City (2002) en Turijn (2006). In 2009 werd Rogge herverkozen voor een tweede en laatste ambtstermijn tot 2013. In 2010 was Vancouver het decor van de Winterspelen. De Zomerspelen van Londen staan gepland voor 2012.

Jacques Rogge maakte van de strijd tegen doping en het kleinschaliger maken van de Spelen zijn hoofddoelen. Het aantal atleten (10.625) lag in Athene (2004) amper een fractie lager dan in Sydney (bijna 41% vrouwen, wat weer een lichte vooruitgang was), maar Rogge wees vooral op het aanzienlijk lager aantal beschikbare tickets (5,5 miljoen, tegenover 9,5 miljoen), wat had geleid tot een kleinere en goedkopere infrastructuur⁴².

Twintig jaar na Seoel keerden de Olympische Spelen terug naar Azië. De Volksrepubliek China had alles in het werk gesteld om van Peking 2008 een succes te maken. De Spelen waren veruit de duurste ooit met een kostprijs van ongeveer 43 miljard dollar en hadden als doel China voor te stellen als een grootse, moderne natie⁴³. Close, Askew en Xu poneerden zelfs dat de Spelen van Peking als katalysator zouden dienen voor het vinden van een nieuw globaal politiek evenwicht, met een belangrijker rol voor Azië⁴⁴.

38 The Times: *Games must rewrite cheats' charter*, 15.09.2000.

39 Het Nieuwsblad: *De grootste show op aarde*, 15.09.2000.

40 The Times, *The best Games ever... but never again*, 02.10.2000. The Times: *Sydney in mourning as the flame dies*, 02.10.2000. Het Nieuwsblad: *'De beste Spelen ooit'*, 03.10.2000.

41 The Times, *The best Games ever... but never again*, 02.10.2000.

42 IOC: Athens 2004 (<http://www.olympic.org/en/content/Olympic-Games/All-Past-Olympic-Games/Summer/Athens-2004/>), geraadpleegd op 29.07.2010.

43 The Times: *The power and the glory: China salutes awestruck world*, 09.08.2008.

44 Close P., Askew D. & Xu, X., *The Beijing Olympiad - The Political Economy of a Sporting Mega-Event*, 2007, Routledge, p. 2 en 272.

Respect voor de regels: de strijd tegen doping

De ideeën van eerlijke competitie en het respecteren van de regels staan immers lijnrecht tegenover het gebruik van illegale prestatiebevorderende middelen in de sport.

Toch heeft het een tijd geduurd eer het Internationaal Olympisch Comité optrad tegen doping. Pas in 1968, met de Olympische Spelen van Grenoble en Mexico-Stad gebeurden de eerste dopingcontroles. Een jaar eerder was de medische commissie van het IOC opgericht, die een eerste lijst met verboden substanties had opgesteld⁴⁵.

De groeiende belangstelling voor doping kan zeker niet los gezien worden van de opkomst van de DDR als sportland. In 1976 in Montréal was Oost-Duitsland zo dominant geworden in zwemmen en atletiek dat er openlijk vragen gesteld werden bij de legitimiteit van die prestaties. Het gebruik van anabole steroïden was tegen dan reeds wijdverspreid onder DDR-atleten, iets wat bij de Duitse hereniging jaren later tot uiting kwam⁴⁶. Het was dan ook des te opvallender dat vier jaar later, bij de Spelen in Moskou, geen enkele atleet positief had getest. Guttmann wijst erop dat, hoewel alle officiële dopingtesten negatief waren, één enkele onofficiële steekproef van een IOC-lid reeds het gebruik van lichaamsvreemd testosteron aantoonde bij maar liefst zestien zwemsters⁴⁷. In Los Angeles was het aantal betrapten alweer opgelopen tot twaalf⁴⁸.

In 1988 was doping voor het eerst voorpaginanieuws toen de Canadees Ben Johnson betrapt werd op het gebruik van stanazolol, een anabole steroïde. Johnson had in Seoel de 100m spurt gewonnen door Carl Lewis te kloppen in een wereldrecordtijd. Naast Johnson zouden nog twee andere Olympische kampioenen hun gouden medailles moeten inleveren⁴⁹. In 1992 en 1996 bleef het aantal positieve gevallen beperkt tot respectievelijk vijf en twee. Er dient wel opgemerkt te worden dat er in 1996 nog geen manier was om erythropoetine (EPO) en groeihormoon (HGH) op te sporen, iets wat de toenmalige voorzitter van de medische commissie van het IOC Alexandre de Mèrode ook openlijk toegaf⁵⁰.

Na de "Festina-Tour de France" van 1998 en met het oprichten van het wereldantidopingagentschap WADA in 1999 raakte de strijd tegen doping in een stroomversnelling⁵¹. *Het Nieuwsblad* merkte op dat het IOC met het besluit om veel krachtiger op te treden tegen doping "een bocht van honderdtachtig graden" had gemaakt. Daarvoor werden te veel gevallen niet opgevolgd⁵². In Sydney was de epo-test voor het eerst beschikbaar, wat er mede toe leidde dat er elf atleten betrapt werden, waaronder vier Olympische kampioenen⁵³. In 2007 zou ook de Amerikaanse Marion Jones haar vijf medailles (drie keer goud, twee keer brons) terug moeten geven

45 WADA: *A Brief History of Anti-doping* (<http://www.wada-ama.org/en/About-WADA/History/A-Brief-History-of-Anti-Doping/>), geraadpleegd op 04.10.2010.

46 Guttmann, A., *The Olympics*, 1992, p. 146-147.

47 *Ibid.*, p. 155.

48 *Het Nieuwsblad: De maffia verdient miljarden*, 14.09.1988.

49 *Het Nieuwsblad: 'We zullen het dan toch anders moeten aanpakken'*, 28.09.1988

50 *Het Nieuwsblad: groeihormoon en epo blijven buiten schot*, 16.07.1988.

51 WADA: *A brief history ...* (04.10.2010).

52 *Het Nieuwsblad: De epo-jacht is open*, 08.09.2000.

53 *The Times: The dancing entertainer Bolt runs away with his second gold*, 28.08.2008.

na het toegeven van haar dopinggebruik.

De nieuwe IOC-voorzitter Jacques Rogge (zelf arts) maakte van de strijd tegen doping een van zijn prioriteiten. De toegenomen technologie en het hoger aantal tests leidden in Athene 2004 dan ook tot 26 positieve testen (vijf Olympische kampioenen)⁵⁴. Ook het missen van testen kon leiden tot diskwalificatie, wat het geval was voor de Griekse sprinters Konstantinos Kenteris en Ekaterini Thanou, beiden medaillewinnaars in Sydney. Rogge zou na afloop van de Spelen laten optekenen dat hij tevreden was dat de hardere aanpak zijn vruchten afwierp⁵⁵. In Peking bereikte het aantal controles met ongeveer 4.500 een voorlopig hoogtepunt. Het aantal positieve testen (21) lag echter iets lager. Daar was een Olympische kampioen bij, winnaar van de 1500m lopen, Rashid Ramzi⁵⁶.

We kunnen dus zeker een evolutie waarnemen in de strijd van het IOC tegen dopinggebruik. Het standpunt is steeds harder en gericht geworden doorheen de jaren, van een embryonaal beleid onder Avery Brundage tot de wetenschappelijke aanpak van Jacques Rogge en het WADA.

Algemeen besluit

Onze historische analyse van een periode van 50 jaar (van de Olympische Spelen van Rome tot die van Peking) gaf ons een veelgelaagd beeld van de daden en ideeën van het IOC. Toch kunnen we een ruwe scheidingslijn trekken bij de Spelen van 1984 te Los Angeles. De twee periodes komen grotendeels (maar niet helemaal) overeen met de bestuursperiodes van enerzijds de Amerikaan Avery Brundage (1952-1972) en de Ier Michael Morris, Lord Killanin (1972-1980) en anderzijds die van de Spanjaard Juan Antonio Samaranch (1980-2001) en de Belg Jacques Rogge (2001-heden).

Brundage en Killanin legden meer de aandacht op waarden als het behouden van het amateurstatuut en het tegengaan van commercialisering en het apolitiek houden van de Spelen (een zo goed als onmogelijke opdracht).

In de tweede periode die we onderscheidden (ruwweg de bestuurstijden van Samaranch en Rogge) zagen we een verschuiving van het discours. Het amateurstatuut werd geleidelijk ontmanteld en uiteindelijk afgeschaft en de commercialisering werd omarmd in plaats van afgewezen. In de tweede periode zagen we de Spelen ook exponentieel groeien, tot op het punt dat er zelfs moest ingegrepen worden om de expansie van de Spelen af te remmen en controleerbaar te houden. De strijd tegen doping werd steeds harder gevoerd, mede door het uitbreken van dopingschandalen zoals dat van Ben Johnson tijdens Seoel 1988.

Ook op politiek vlak verschillen de twee perioden. Te beginnen in 1988 werden de Spelen niet meer grootschalig geboycot. We kunnen dan ook stellen dat de vredesdoelstelling van het IOC in de tweede periode aanzienlijk beter uit de verf is gekomen. Steeds meer

54 The Times: *The dancing entertainer Bolt runs away with his second gold*, 28.08.2008.

55 Het Nieuwsblad: *De slotbalans van Jacques Rogge – “Henin was mijn mooiste moment”*, 30.08.2004.

56 Het Nieuwsblad: *“Ik verwacht veertig positieve gevallen in Peking”*, 02.08.2008. Het Nieuwsblad: *Peking, de op één na ‘vuilste’ Spelen ooit*, 30.04.2009.

landen namen deel (ook dwergstaatjes en minuscule eilandjes), tot op het punt dat zo goed als alle door het IOC erkende NOC's afgevaardigden stuurden naar de Spelen. De aantrekkingskracht van een grootschalige, vreedzame, gereguleerde competitie als de Olympische Spelen is steeds gegroeid.

We kunnen dit artikel passend besluiten met de woorden van journalist Simon Barnes:

"The Games are full of good things and full of bad things, because they represent humanity. Not an idealised, fictionalised version of humanity, the real thing, in all its mess and chaos and corruption and glory and beauty".⁵⁷

Naschrift

Dit artikel is een bewerking van de masterthesis van de auteur tot stand gekomen in 2009-2010 (promotor: Prof. Dr. Jan Tolleneer, UGent, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte). Zoals de titel van de dissertatie *De vredesidealen van de Olympische beweging (1960-2008)* laat uitschijnen, handelt het werk vooral over de door politieke strubbelingen sterk getormenteerde geschiedenis van de beweging. Het hier aangeboden omvat slechts een nevenaspect van het behandelde thema, een nevenaspect dat echter steeds belangrijker wordt en dat past in een tijdschrift als *Van Mensen & Dingen*. Daarom deze bewerking.

Enquête bevestigt clichés over festivalbezoekers

BRUSSEL ● De meeste clichés over festivals kloppen: bier is de festivaldrink, er worden vooral frieten gegeten, lichaamshygiëne heeft niet zo veel belang op de wei, en voor veel bezoekers is de sfeer minstens even belangrijk als de muziek. Dat blijkt uit een grootschalig onderzoek dat radiozender Studio Brussel de voorbije maanden uitvoerde met onderzoeksbureau InSites. De twee organisaties ondervroegen 2.552 festivalgangers tussen de 15 en de 45 jaar.

Opvallend zijn vooral de bedprestaties van de festivalgangers. Zo heeft de helft van hen al eens seks gehad op een festival, bij ongeveer een op de vijf ondervraagden ging het om een one-nightstand. (p. 14)

De Morgen 22/06/2010

14

Zomerse muziekfestivals: hedendaagse bedevaarten voor jongeren (Uit de krant De Morgen van 22 juni 2010).

Dat een Gentse stadspoort en de bijhorende poortstraat de naam van Sint-Lieven toegedeeld kregen, was zeker geen toeval. Doorheen die poort trok men via de Gontrode Heirweg naar Sint-Lievens-Houtem. Een zijstraat heet Sint-Lievensdoorgang, maar dat is een vrij recente creatie.

TRADITIES OVERLEVEN ONOPGEMERKT: DEEL 1

Bedevoarten van toen - muziekfestivals van nu

‘Op de schoot van het meysken’ in het korenveld (1796) - one-nightstand met een ‘tentsletje’ (2010)

Luc Devriese

Het krantenberichtje anno 2010 liegt er niet om. Een onderzoek reveleerde dat vele bezoekers van de zomerse muziekfestivals niet enkel genieten van de sfeer, de frieten, het bier en zelfs van het (oorverdovende) geluid. De helft van de ondervraagden, zo bleek, had al eens seks op een festival. Bij ongeveer een op vijf ging het om een one-nightstand¹. Zo kwam het dat ‘tentsletje’ plots het nieuwe woord van het jaar werd. Tot ontzetting van de goegemeente, die in datzelfde 2010 heel wat van dat genre op haar bord kreeg.

Zo open en bloot als nu ging het er vroeger niet aan toe, althans niet in de contrareformatorische tijd (17de en 18de eeuw) en tijdens de preutse 19de en de 20ste eeuw tot zowat de jaren zeventig. Uit de verslagen over sommige middeleeuwse processies (de facto bedevaarten in min of meer georganiseerd groepsverband) blijkt echter dat dergelijke evenementen aanleiding konden geven tot heel wat ergere uitpattingen dan de hedendaagse festivals. Berucht in dat verband was de Sint-Lievensprocessie die jaarlijks vanuit de Gentse Sint-Baafsabdij naar Sint-Lievens-Houtem trok². Het is een bekende geschiedenis, die we hier laten voor wat ze was.

61

1 De Morgen, 22/06/2010 (zie afb.). ‘Tentsletje is in Vlaanderen gekozen tot woord van het jaar 2010, meldt Van Dale. Van 16 november tot en met 10 december kon gestemd worden op de tien genomineerde woorden en de publieksnominaties in vijf categorieën. Circa 20.000 mensen brachten hun stem uit’ (Het Laatste Nieuws Update, 2010).

2 Over het verloop van de processie vooral informatief: Gessler, P., De aloude bedevaart naar Sint-Lievens-Houtem. In: *Oostvlaamsche Zanten*, jg. 16 nr. 3, p. 65-73. Deze citeert Alfons Van Werveke, een van zijn voorgangers: ‘Mijne pen weigert de buitensporigheden te beschrijven die toen werden bedreven’. Gessler zelf voegt er aan toe: ‘Nu, wat de pen van A. Van Werveke schroomvallig weigerde te verrichten, zal hierachter geschieden’. Bij dit alles moet men er rekening mee houden dat door tijdgenoten vooral politiek getinte en daardoor niet altijd objectieve verslagen opgetekend werden. Over de brede context van de Sint-Lievensprocessie verschillende bijdragen in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe reeks deel 61, Gent, 2007. Met uitgebreide referenties naar de literatuur over het verloop van de processie in het bijzonder bij Trio, P., Op wandel met een heilige. *Ibidem*, p. 83-104.

Hallegasten

Bij een eerste hier beschreven evenement ging het er nog relatief bedaard aan toe. Nadat de Sint-Lievensprocessie in 1540 om politieke redenen afgeschaft werd door keizer Karel V, namen andere bedevaarten de plaats in. In de tijd van de aartshertogen Albrecht en Isabella werden oude bedevaartsoorden nieuw leven ingeblazen en ontstonden ook meerdere succesvolle, geheel nieuwe bedevaarten. Vooral de Brabantse plaatsen Scherpenheuvel en Halle kenden enorme bijval. Voor wat deze laatste betreft strekte de aantrekkingskracht tot in het oude graafschap Vlaanderen. Zo ontstond de gewoonte overnachtse voettochten in te richten die op Pinksteren vanuit verschillende Vlaamse streken grote groepen tot in Halle brachten.

Zo ook vanuit Gent en omgeving³. In de 18de eeuw werden die bedevaartgangers in het Gentse Hallegasten genoemd. Ieder jaar vertrokken ze de avond voor Pinksteren - Sinksnavond - te voet, meestal in groep, richting Brussel en Halle. Sommigen deden dat barrevoets. Er waren er zelfs die achteruit marcheerden of die gedroogde erwten in hun schoenen staken. Dat moeten wel uitzonderlijk berouwvolle zondaars geweest zijn, want het Gents Woordenboek van Lievevrouw-Coopman vermeldt 'Halleschoen' als een aanduiding van zeer gemakkelijk schoeisel, de schoenen die de bedevaarders bij voorkeur aantrokken.

Na het voldoen van de nodige vrome plichtplegingen vatten de bedevaarders de terugtocht aan in de avond van Pinksterzondag op maandag. Opnieuw een nachtelijke tocht. Maar ze mochten zich helden voelen want de thuisblijvers, vrouwen en kinderen, bereidden hen een mooie ontvangst voor buiten de Keizerpoort (Brusselse Poort). Een onooglijk steegje nabij die poort uitgevend op de Brusselsesteenweg in Ledeberg, richting Halle, kreeg hun naam opgespeld. De wachtenden lieten het niet aan hun hart komen. De herbergiers plaatsten tafels en stoelen buiten. De traditie wilde dat men bier dronk en schol at. Verkoopsters van hardgekookte eieren en kraakamandels deden goede zaken. Bedelaars en waarzeggers/handlijnlezers probeerden een graantje mee te pikken. De eerste terugkomers werden toegejuicht. Ze waren de helden van het moment, net zoals onze hedendaagse coureurs, marathonlopers en andere straffe sporters. Zo zie je maar dat ook onze moderne uithoudingssporten (om ze zo te noemen) teruggaan op een oude traditie.

Gabriël Celis beschrijft hoe het 'tegemoet gaan' stilaan veranderde in een kermis, waarbij de herbergiers goede zaken deden. Ze hadden geen handen genoeg om *stoopen bier* en *musschen hesp* te bezorgen. Muzikanten waren er ruim genoeg om ten dans te spelen. Talrijke herenrijtuigen en *vigilanten* (huurkoetsen) reden die kant uit. Heerlijke damestoiletten waren er in overvloed. Wat dat betreft, bood enkel de terugkeer van de *paardenkoers van Sint-Denijs* in de Gentse Feesten een vergelijkbaar schouwspel aan. En ook de heren lieten zich niet onbetuigd. Dat vernemen we weerom uit het

3 Gegevens over de Hallegasten gebaseerd op Celis, G., *Het Gentsche volksleven. Gebruiken en plechtigheden naar datum gerangschikt*, Gent, 1924, p. 63; Van Heurck, G., *Les drapelets de pélerinage en Belgique et les pays voisins*, Antwerpen, 1922, p. 177; een ongedateerd en niet ondertekend krantenstukje 'De hallegasten tegengaan' in een reeks *Sprokkels uit het verleden* (Collectie Vliegende Bladen in DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg), een *Wekelijksch praatje* over de Hallegasten en de Keizerpoortbroek in *Vaderland* van 13 mei 1907 en Lievevrouw-Coopman, L., *Gents Woordenboek*, heruitgave, Gent, 1974, p. 496 en 632.

De Doorgang der Hallegasten, een steegje in Ledeberg, leidt naar de kaarsrechte Brusselsesteenweg, die aan het begin van de 18de eeuw de vroegere bochtige weg naar Brussel (nu Oude Brusselse Weg) verving als bedevaartroute.

Gents Woordenboek: een *keizerpoort* was een ceremoniebroek, gewoonlijk voor de eerste maal aangetrokken op de Sinksendagen, toen men naar de Keizerpoort ging wandelen om er de Hallegasten tegemoet te gaan. Alles samen lijkt het een gezellig societygebeuren geweest te zijn.

Voor zover ons bekend, is de Gentse Hallebedevaart al lang verdwenen. Vanuit verschillende West- en Oost-Vlaamse gemeenten vertrekken echter nog jaarlijks bedevaartgangers die de tot 100km afstand stapvoets afleggen in het eerste weekend van mei. In de zestiger jaren van de vorige eeuw werden daar ook meisjes bij toegelaten. In die tijd was dat een enige gelegenheid om met een min of meer verboden liefde op te trekken, of er eentje op te doen⁴. Gedurende enkele decennia bood zelfs een bedevaart van een heel ander type, de IJzerbedevaart, daartoe gelegenheid.

63

Putjens dagen

Voor de Gentenaars lag dichter bij huis een veel bescheidener bedevaartsoord in Sint-Denijs-Westrem net buiten het Gentse schependom, aan de brug van Maalte - Maaltebrugge, nauwelijks enkele kilometer buiten de Kortrijkse poort. De naam ervan, het Putje, is afgeleid van een poel waarin dieven in 1686 een in Kortrijk geroofde kerkschat gooiden. Volgens het volksgeloof waren ze in paniek geraakt toen ze daar een troep schapen zagen knielen voor de put waarin een ciborie gevuld met gewijde hosties lag. Best mogelijk: bij schapen is op de knieën gaan een typisch symptoom van een zeer pijnlijke klauwontsteking die bekend staat als rotkreupel (infectieuze pododermatitis, Frans: le piétin, Engels: foot rot)⁵.

4 Vandenbroeke, C., *Vrijen en trouwen van de middeleeuwen tot heden*, Brussel-Amsterdam, 1986, p. 198.

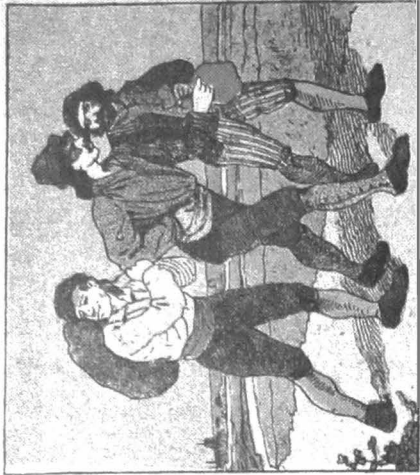
5 Meer waarschijnlijk is de mogelijkheid dat de rovers hun schat in de poel probeerden te verstoppem (Van Kerschaver, T., De kapel 'het Putje' te Sint-Denijs-Westrem. In: *Heemkring Scheldeveld, Jaarboek 6*, 1976, p. 67-89. In die tijd ontstonden meerdere erg populaire bedevaartsoorden op plaatsen waar kerkrovers of beeldschenders hun buit verstopten in holle bomen en dergelijke (of daarvan verdacht werden). Het schapenverhaal werd kritiekloos overgenomen in Celis, G., *Nood zoekt troost, volksdevotie te Gent (1866-1941)*, Destelbergen,

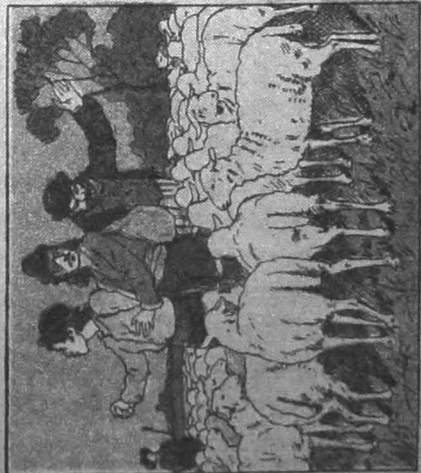
Dans la nuit du 16 au 17 décembre 1686, deux malfaiteurs pénétrèrent dans l'église de Saint-Martin à Courtrai et s'emparèrent des vases sacrés, pendant qu'un troisième faisait le guet dans le cimetière.
L'un des ciboires renfermait des Hosties consacrées.

Le bruit de ce vol sacrilège fut répandu dans toute la ville, et les magistrats s'empressèrent d'envoyer de tous côtés des courriers pour rechercher les impies malfaiteurs.

Ceux-ci, munis de leur butin enfermé dans deux sacs de voyage, avaient eu hâte de retourner à Gand, — où ils avaient leur demeure.

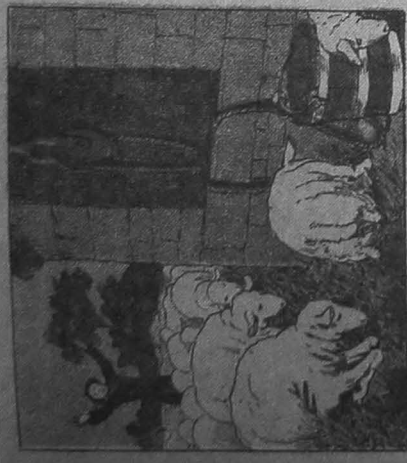
Arrivés à l'endroit nommé Maltebrugge, ils rencontrèrent un berger avec son troupeau. — Ils voulurent poursuivre leur route, lorsqu'ils se virent soudain entourés par les moutons qui leur barraient le chemin.

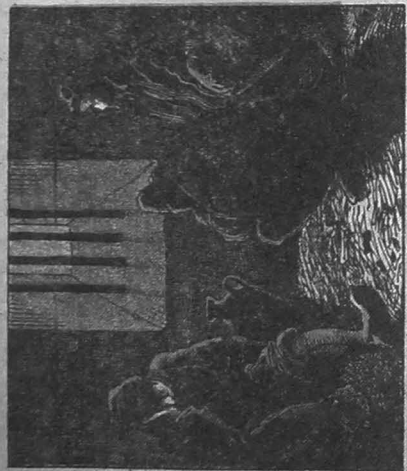
Les moutons pliant les genoux, adorèrent le divin Créateur que les criminels portaient sur eux, en hâtant tristement comme à ils ressentait de la douleur de l'outrage fait à leur Dieu.

Les voleurs, saisis de frayeur à cette vue, prirent la fuite et, comprenant la cause de ce prodige, ils se débarrassèrent au plus tôt du ciboire qui renfermait les Saintes Hosties et le jetèrent dans une citerne non loin de là.

Les brelus allaient se prosterner autour du puits. Dieu ayant voulu se servir d'eux privés de raison pour ramener notre foi et montrer sa toute-puissance.

Les voleurs retrouvés sans grande peine furent jetés en prison ; ils avouèrent leur crime et indiquèrent l'endroit où ils avaient jeté les vases sacrés et le ciboire renfermant les hosties consacrées.

En présence des trois malfaiteurs, et d'une foule nombreuse, les prêtres délégués à cet effet par l'évêque de Gand, descendirent dans le puits et retirèrent de l'eau les vases sacrés et le ciboire, au milieu d'une lumière miraculeuse. Ceci eut lieu le 10e jour après le sacrifice, le 3e jour de Noël.

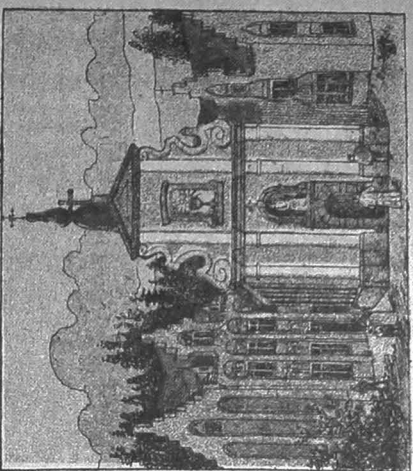

Le monastère de Saint Pierre, près de Gand, recut trois hosties miraculeuses ; les autres furent attribuées à la ville de Courtrai ; Monseigneur Gilbert de Ghisooul, évêque de Tournai, présida solennellement à leur translation.

Avec l'approbation ecclésiastique.

Le T. R. Meur, Vescelineron, abbé de St. Pierre, fut comblé par reconnaissance, une chapelle à l'endroit où les brelus s'étaient prosternés devant le Seigneur.

Le sanctuaire tombait en ruines, lorsque MM. Hobbins et Jos. de-Hemphillie de Gand le firent reconstruire et peindre et rebâtir le chœur et la sacristie en beau style ogival. Les néophytes souffrants boivent encore de l'eau du puits qui furent jetés les vases et qui subsistent dans la chapelle.

De jaarlijkse viering van het 'mirakel' gebeurde in de vorm van een 'novene', een negen dagen durende aanbidding. Zeer gelovige mensen - en ook wel minder gelovigen (zoals we zullen zien) - voelden zich geroepen om meerdere opeenvolgende dagen, tot negen keer zelfs, de bedetocht (beeweg) naar Maalte te ondernemen. In de bij de put horende kapel konden ze min of meer miraculeus water drinken.

De bedevaart was omstreden en werd enkele keren verboden, niet omwille van het gedrag van de bedevaarders, maar vanwege conflicten tussen de verschillende geestelijke overheden die zeggenschap (en inkomsten) claimden. Het evenement werd telkens opnieuw ingesteld, tot grote vreugde, zo schrijft Prosper Claeys, van de herbergiers, de rijtuigverhuurders en de danszaaluitbaters van het stilaan groeiende voorstadsje buiten de Kortrijkse poort. Tijdens de novene in juni, de 'Putjensdagen' (in het Gents: Putsensdagen) vooral op zondag en maandag, zag de Kortrijkse Steenweg zwart van het volk, te voet, te paard of in rijtuigen. Nog steeds volgens Claeys, bezochten de bedevaarders eerst de kapel en vervolgens de cabarets en de guingetten.

"Den grooten honger maekt al wat men eet smaekelyk"

De hoofdbrok van deze bijdrage over de oude bedevaarten is gebaseerd op een aflevering van de vlugschriftenreeks De Syssepanne van Karel Broeckaert die verscheen in 1796⁶. Onder de titel *D'Hallegasten - de Putsensdaegen* trekt Broeckaert van leer tegen de bedevaartpraktijken in zijn tijd. We krijgen een verhaal te lezen dat nergens elders in de geschriften van die tijd te vinden is, zeker niet in de overtalrijke devote boekjes, tenzij in bedekte termen, en dan nog heel kort, of in sommige donderpreken. Hierbij moeten we wel voor ogen houden dat Broeckaert niet bepaald beticht kan worden van klerikale sympathieën. We geven de tekst weer in de sterk Gents getinte taal van de auteur van Jellen en Mietje. Die taal is in gedrukte versie vrij uniek voor die tijd, en vooral in de dialogen ongewoon levendig.

Bekent my dat het de godvrugtigheyd niet en is die u hier toe aenport. maer wel dikwils eene heele andere beweegreden. Hoe worden die be(devaart)wegen (voor)geschotteld? Zy worden geschotteld gelyk of gy die schottelde in uwen jongen tyd, uw kinders volgen u gelyk of gy hun voorging. Men begint met zig het woord te geven, men gaet van huys al of'er niets te geschieden stond, en men ontmoet zig (elkaar) buyten de (stads)poort, als by geval (toeval). Men stapt maer stillekens aen, en gelyk of men veel te zeggen heeft, schynt den weg al veel te kort.

1941, p. 83 en in Claeys, P., Processions et pèlerinages. In: *Pages d'histoire locale gantoise*, deel III, Gent, 1894, p. 43-45. Bij Van Kerschaver vooral gegevens over de bouwgeschiedenis van de 'putkapel'; bij Claeys meest over de kermisfeer. Van de cabarets en guingettes blijft enkel nog het Châlet de Maalte en bijhorend hotel 't Putje over. Aanzienlijk meer details en illustraties in Delbaere, E., *Sint-Denijs-Westrem in beeld*. Deel 6. Maaltebrugge., Gent, 1983, p. 10-27.

6 De tekst is gedateerd 3 prairal van het (revolutionaire) jaar IV (zondag 22 mei 1796). Hier overgenomen uit Jacob, A., *Karel Broeckaert. Den Jongen Tobias*, Antwerpen, 1924, p. 11-19.

Ter plaets gekomen zynde, men doet om het welstaen (zoals het hoort) een kort gebed, om den tyd in 't wederkeeren te verlingen, een gebed welkers verdienste geschat volgens de zuivere meyninge met welke zy uytgesproken worden, ieder een ligt kan waerdeeren.

Men gaet van daer in d'herberg, de violen ronken, en de voeten j(e)ukken al om te danzen. Men danst, den tyd vervliegt God weet hoe, 't word laet, men moet vertrekken en men koopt taerten, men neemt zyn provisie, en men komt naer stad. De koorevelden, de boschkens lokken aen om neer te zitten, men is vermoeyt van danzen en den hongert prikkelt. Men gaet eenige stappen ver in een koornveld en men zet zig neer, ten gemakkelykste mogelyk. Men heeft geen taeffel, maer ,er word haest in voorzien, men eet op den schoot van het meysken, en haeren voorschoot dient tot hammelaeken (tafellaken). Den grooten honger maekt al wat men eet smaekelyk. Eyndelingen de maelyd gedaen zynde, men begint te jokken, te spelen en te lachen, zoo lang tot dat men ten lesten de taeffel om verre werpt, en negen maenden naerdien vallen de brokkelingen in 't huys van de ouders, die hun kinders zulke be(e)wegen toelaeten.

Zekerlyk en strekken die Be(de)wegen maer ten meerderen deele tot wandelfeesten of partyen van debautie (débauche); het zyn overblyfzels van de Pelgrimagiën der Heyden, die de Kerke tot een nut willende keeren, eventwel heeft tragten te vernietigen.

67

Voor al jongeren en in de lente en de zomer

Meerdere kroniekschrijvers vermeldden dat het vooral jongelui waren die zich er door niets of niemand lieten van weerhouden om gezamenlijk op bedevaart te gaan⁷. Bij de ouderen verliep zo'n lange voettocht soms minder aangenaam. Karel Broeckaert laat zijn alter ego van leer trekken tegenover zijn favoriete slachtoffer, de bekrompen, ouderwetse kleinburger Gysken, die net als zijn zoon Tobias naar Halle stapte:

Dat een jongheyd zig nog aen die gekheden overgeeft, ,t dient voor een wandeling, maer voor een man van uwe jaeren wat kan het u bybrengen als ongemakken? Je trok naar Halle ... om troost voor uwe zeere beenen, en je bent wedergekeert met een inflamatie die u zeven weken heeft doen 't huys blyven. Maer, zo zegt Gys, 't kwaed wêre heeft 'er ook vele toe gedaen; 'k en hêd van al myn leven zoo weten regen en waeyen, 'k was nat tot op myn hemde, en 't waeter liep langs myn broek uyt, gelyk een gotte. G'en zoêd niet gelooven hoe dat dat vermoet, en 't ergste van al, es dat'er onder den weg niemendalle te krygen nes, dikwils zoo vele niet, dage een hutteken vind om te

7 Veel 'knechtraege' (jonge mannen uit de lagere regionen van de ambachtswereld), schrijft Marcus van Vaernewijck in zijn *Van die Beroerlicke Tijden* (in de uitgave van 1873, deel II, p. 293).

Toegang vanuit de Ekkergemstraat tot het Gentse Heilig Bloedstraatje, waar de Heilig-Bloedkapel stond. Nu is dat een doodlopende steeg.

schuylen, en een handvol strooy om te slaepen.

Het zal wel geen toeval zijn dat de meeste succesvolle bedevaarten doorgingen in de maanden mei en juni. De meimaand werd zelfs tot Mariamaand gepromoveerd door de kerkelijke overheid. Jong en oud, en uiteraard vooral jong, wilde wel eens uit de band springen na de koude wintermaanden. Die hadden ze niet zelden immers in precaire levensomstandigheden, zonder veel verwarming in slechte behuizing en met slecht bewaard voedsel, nauwelijks overleefd. De kerk probeerde het bedevaarten in goede banen te leiden, maar ze kon niet voorkomen dat dit vooral voor jongeren gelegenheden waren om de teugels te laten vieren.

Beter binnen de stadsmuren blijven

Sommige geestelijken probeerden de bedevaarten buiten de stad in te perken. In Gent hielden de augustijnen de beste alternatieven ter beschikking. In hun kerk konden ze uitpakken met een replica van O.L.V. van Halle en zij waren de promotoren van een plaatselijke Heilig-Bloedverering die een stek gevonden had in het Heilig - Bloedkappelletje op Ekkergem binnen de stadsmuren⁸. De sociale controle was er

⁸ Daem, M., Het Heilig-Bloedkappelletje, Ekkergem-Gent & Pilsnack. In: *Oost-Vlaamse Zanten*, jg. 69 (1994), p. 141-176.

veel gemakkelijker. Geen sprake ook van werkverlet of uitzinnige inspanningen en uitspattingen. Broeckaert laat dan ook een pater augustijn aan het woord:

Hy preektege dat gy en uws gelyke dwaeze menschen zyt die door verre omwegen wilt gaen zoeken het gene gy zoo gemakkelyk 't huys vinden kunt. Hysprak veel van d'Halle-gasten, en nog meer van de Putsens daegen. Ik moet u bekennen, aendagtige toehoorders, zeyd hy, dat ik niet en bezeffe welk een slag van devotie de uwe is: gy verlaet uw beroep, uw huysgezin, om ten koste uwer gezondheid, in de heete zomer daegen een Maria beeld te gaen groeten, daer (terwijl) gy hier de schoonste en welgemaekste in uwe stad hebt, daer gy hier in onze Kerke de zelfste aflaeten van Halle verdienen kunt. Gy loopt in de Putsens daegen verscheyde keeren dien weg op en af, daer gy hier het Heylig Bloed-kappelleken hebt dat voor verdiensten en aflaeten aen het kappelleken van Maelter-brugge niet wyken moet.

Het kon ook zonder bedevaart. De jaarlijkse kermis, traditioneel één per parochie, is natuurlijk het voorbeeld bij uitstek op plaatselijke schaal van een religieus feest - de kerktoewijding aan een heilige - dat uitgroeide tot een louter profaan gebeuren. Dat ker(k)mis afgeleid is van kerkwijding, komt in het Waals-Picardisch nog duidelijker tot uiting dan in het Nederlands: 'ducasse', van de Latijnse term dedicatio (toewijding).

Ze is naar Bergenkruis op bedevaart geweest

Het Putje was lang niet het enige kleine en toch populaire bedevaartsoord. Her en der waren er dergelijke gelegenheden. Sommigen hielden eeuwenlang stand, anderen kenden slechts enkele decennia succes. Nog een populaire plek in het Gentse in de aard van het Putje, was Bergenkruis te Destelbergen. Dat oord kwam slechts en vogue in de tweede helft van de 19de eeuw⁹. Het trok, zoals we zullen zien, een tijdlang blijkbaar een ander publiek dan Halle en Sint-Denijs. In de laatste jaren van de 19de eeuw ging het er ook minder vroom aan toe dan in het Onze-Lieve-Vrouwbedevaartsoord te Oostakker, eveneens uit die tijd. Daar hielden de geestelijkheid en de katholieke organisaties vanaf het begin de touwtjes stevig in handen.

Vandaag is de Destelbergense bedevaartplaats vooral in de gemeenten in het noordoosten van Gent bekend, maar omstreeks 1900 trokken ook Gentenaars er graag naar toe. De tocht vanuit de stad naar Bergenkruis werd bij voorkeur in de nacht voor Hemelvaartdag ondernomen, vooral door *les jeunes gens de la classe ouvrière et les amoureux*, zo schreef bedevaartspecialist Emile Van Heurck¹⁰. De feestdag valt altijd op donderdag en traditioneel werd op de Kouter de avond daarvoor een publiek concert gehouden. Na het concert vertrokken de meeste Gentse 'pseudo-pélerins', zoals Van Heurck ze betitelt, dan ook van op die plek door de Dampoort en over de Dendermondsesteenweg richting Destelbergen. Ver was het niet.

9 De Grauwe, J., *Het verhaal van Bergenkruis*, Destelbergen, 2001, pp. 24. Met referenties naar de auteurs die de onbetrouwbaarheid van gegevens over veel oudere antecedenten van de bedevaart aantonen, onder andere beweringen als zou deze nog naar de Sint-Lievensprocessie teruggaan.

10 Van Heurck, E., *Les drapelets ...*, Antwerpen, 1922, p. 93.

Maar dan begon het. De rest van dit verhaal ontleen we aan dezelfde Van Heurck (in vertaling). 'De dagen zijn lang en mooi en nauwelijks zijn de bedevaarders buiten de stad of ze barsten los. Ze begaan excentriciteiten (*se livrent à mille excentricités*), roepen en tieren, plunderen de velden, beschadigen de bomen. Intussen geraken verliefde koppeltjes verwickeld in bezigheden van een ander type, een type waarvan de gevolgen pas later zichtbaar worden. Zo komt het dat wanneer een fabrieksmeisje aan het eind van de zomer zwanger blijkt, ze in Gent gewoonlijk als commentaar krijgt: 'Ze is naar Bergenkruis op bedevaart geweest'. Wanneer de bende jongelui (*la troupe de jeunes gens*) ter bestemming komt, blijft het even turbulent aan toe gaan. De offerbussen krijgen dan wel eens wat anders te slikken dan de gebruikelijke offergaven. De gebeden klinken meestal niet al te katholiek (*pas souvent canoniques*). De omstaanders worden beschimpt en betreurenswaardige vandalenstreken worden bedreven'.

Niet te verwonderen dat de ernstige Van Heurck in deze *procession licencieuse* een analogie herkende met de toen al lang verdwenen Sint-Lievensprocessie. In hoeverre de Antwerpse auteur of zijn Gentse informant - hij moet er een gehad hebben - hier bij de waarheid blijft, weten we niet.

Hoe het ook zij, de zaken escaleerden. In 1898 werd het kruis zelfs in brand gestoken. Dat gebeurde echter niet tijdens de bedevaartnacht, maar enkele weken voordien. Deze heiligschennis verwekte een schandaal dat vooral in de Gentse katholieke kranten uitvoerig aan bod kwam. Zoals gebruikelijk in die tijd werd het geval op de spits gedreven. De liberale kranten gaven geen commentaar, maar één er van, 'Vaderland', lag misschien mee aan de basis van het incident, of werd althans daarvan beschuldigd. In de socialistische 'Vooruit' beweerde iemand dat de katholieken de brand zelf hadden aangestoken. De katholieke *Landwacht* en andere bladen van dezelfde strekking reageerden heftig. Een inschrijving werd geopend die in enkele weken tijd een grote som geld opbracht. Hiermee zou het bedevaartsoord beschermd en verfraaid worden¹¹.

Wellicht hielden de baldadigheden op na het incident met het kruis. Het concert op de Kouter ging in 1898 niet door en vanaf dat jaar werd de bedevaart door katholieke groepen en de geestelijkheid in handen genomen en georganiseerd¹². Voor de gelovige Destelbergenaars en de bewoners uit de wijde omgeving is en blijft Bergenkruis een rustigen intiemgebedsoord. De lokale geschiedschrijver Florimond De Visscher schetste

11 Volgens *Het Volksblad van Gent* (jg. 1898, 29 juni) gebeurde de brandstichting in de nacht van maandag op dinsdag (27 – 28 juni). In *De Landwacht* (jg. 1898) verschenen vanaf 2-3 juli commentaren ('De beeldstormerij van Bergenkruis') tot 18 augustus ('De goddeloosheid en Bergenkruis') en lijsten met namen van de milde schenkers. Volgens dat blad viel de brandstichting samen met een hatelijk artikel in het liberale *Vaderland*, maar die tekst betrof enkel Oostakker-Lourdes. De insinuerende brief verscheen in de *Vooruit* van 13 augustus. *La Flandre libérale* repte met geen woord over Bergenkruis. Evenmin is in de kranten uit die periode iets te vinden over de toestanden die Van Heurck beschrijft. Het traditionele concert op de Kouter werd dat jaar afgelast, noteerde *Vaderland* in een kort berichtje. De krant betreurt dat de simpele mensen daardoor een mooi gratis concert missen, maar geeft geen reden aan voor de breuk met de traditie.

12 Schepens, E., Enquête Bergenkruis. In: *Jaarboek Oost-Oudburg*, jg. 39, 2002, p. 309-316.

in 1962 een typisch beeld van de profane kant van het gebeuren op Hemelvaartdag. Wel een kermisje maar geen excessen. We geven het weer in zijn woorden¹³.

Op den dag van Bergenkruis heeft ook ieder jaar een kermis, beter (gezegd) Vlaamse foor, plaats. Langs beide zijden der dreef staan tenten en kramen met allerlei snoeperijen, bijzonder gekend: macrons, wafels, oliedotsen, gezouten en gerookten vis, enz... Wanneer ge op O.L.H. Hemelvaartdag naar Bergenkruis gaat, waarde lezer, vergeet dan hoegenaamd niet een witvis (wijting) of een schurre te kopen. Ikzelf heb dit nog nooit gemist, want wie geen witvis heeft meegebracht, heeft Bergenkruis niet bezocht!

Met dank aan Adrien Brysse voor de digitalisering van de Broeckaerts teksten, aan André Verbeke voor de illustratie bij 'Putsens dagen' en literatuurtips in dat verband en aan Miet De Grootte en Louis Gevaert voor inlichtingen over de situatie rond Bergenkruis.

Bergenkruis te Destelbergen met iets wat niet mocht ontbreken op een min of meer druk bezochte bedevaartplaats: een kraam met droge wijting. Hier met zeer deftige klanten (Collectie Documentatiecentrum DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

¹³ De Visscher, F., *Destelbergen. Oord van rust en landelijke schoonheid*. Herwerkte uitgave (L. Gevaert), Destelbergen, 2009, p. 67.

Oorlogsgruwel in de frontpoëzie. Daan Boens: de Verrijzenis (1920)

Carmen Perdu

Daan Boens (Oostende 1893 - Gent 1977) wordt door zijn literaire activiteit aan het IJzerfront tot de zgn. 'Frontgeneratie' in de Vlaamse literatuurgeschiedenis gerekend. De dichters en romanciers van deze generatie bieden ons met hun literaire werk (na) beschouwingen van de ervaringen aan het front tijdens de Eerste Wereldoorlog. De bijzonderste figuren naast Daan Boens zijn: August van Cauwelaert, Filip de Pillecyn, Franz de Backer, Jozef Simons en Fritz Francken.

In literaire overzichten wordt deze generatie vaak als 'weinig innovatief' afgeschilderd. Dit in tegenstelling tot hun tijdgenoten die zeer open stonden voor literair experiment (o.a. Paul van Ostaïjen, Nijhoff). De Frontgeneratie daarentegen, blijft steken in een 'vooorlogse romantische literatuuropvatting'¹. Deze ietwat denigrerende visie die over de Frontgeneratie in zwang raakte is te wijten aan uitlatingen als die van Filip de Pillecyn die de literatuur in de oorlogsjaren 'oninteressant' noemde. Hij beschouwde de literatuur uit de loopgraven als 'eenvoudige getuigenisliteratuur, interessant om de documentaire waarde maar literair onbelangrijk'.²

De laatste tijd is er echter een tendens op gang gekomen die deze negatieve houding ten opzichte van de Frontgeneratie poogt bij te stellen. Niet alle frontliteratuur kan afgedaan worden als 'eenvoudige getuigenisliteratuur', dit beeld dient genuanceerd. Ook zou het fout zijn om het werk van de Frontgeneratie als louter romantisch te zien. In wat volgt zal nagegaan worden of het eenzijdige beeld die wordt opgehangen over de Frontgeneratie al dan niet van toepassing is op Daan Boens' oorlogsbundel *De Verrijzenis*.

De Verrijzenis

De Verrijzenis is de derde en laatste bundel die Boens produceerde tijdens zijn dienst aan het IJzerfront, het is de vierde dichtbundel uit zijn volledige oeuvre. Zijn debuutbundel *In witte gewaden* verscheen voor de oorlog en was, doordrongen van individualistisch impressionisme³. Boens liet deze 'half-romantische stemmingspoëzie' achter zich vanaf zijn eerste frontbundel *Menschen in de Grachten*. In de oorlogspoëzie van Daan Boens is plaatsgemaakt voor een nietig en machteloos subject. Toch evolueert Boens ook nog sterk binnen zijn frontpoëzie. Hij vertrekt van een vrij 'ongenuanceerd en beklemmend'⁴ oorlogsbeeld in *Menschen in de Grachten* en in *Van Glorie en Lij-*

1 F.De Pillecyn, 1920, p. 87-94.

2 ibidem

3 Anthonis D., 1977

4 ibidem

den is vooral een heldhaftig subject aan het woord. Gedreven door 'haat en vrijheidsdrang'⁵ verheft hij de strijd tot een heldendaad. In *De Verrijzenis* richt hij in hoofdzaak zijn blik op de toekomst, hij stelt zich ook meer genuanceerd op. *De Verrijzenis* lijkt een bundel van verwerking en bezinning te zijn.

Deze derde oorlogsbundel van Daan Boens werd, zoals in de ondertitel aangeduid, grotendeels geschreven aan het einde van de loopgravenoorlog. De bundel bestaat uit vijf cycli, met name *Onder laaiende lichten*, *Als de strijd voorbij zal zijn*, *De bedevaart der armen*, *De Verrijzenis* en tenslotte *Het louterend inzicht*. Hij wordt ingeleid door een alleenstaand gedicht, 'Fierheid'. De gedichten zijn grotendeels in de oorlog neergeschreven. Een twintigtal gedichten echter, om precies te zijn de laatste twee cycli van de bundel, zijn volledig na de oorlog toegevoegd. Deze tweedeling levert een thematische kloof op in de bundel.

Algemeen wordt aangenomen dat Boens niet hoog opliep met het werk uit het begin van zijn carrière, en zeker niet met de gedichten die in deze laatste oorlogsbundel verzameld zijn. De dichter heeft in deze bundels zijn 'stem' nog niet gevonden, dat is waarschijnlijk de reden waarom hij het samenstellen van zijn bloemlezingen, later in zijn carrière, geen enkel gedicht uit 'De Verrijzenis' zal opnemen.

Formele eenvoud

De formele eenvoud die we in *De Verrijzenis* zien, zou een eerste aanleiding kunnen zijn om frontpoëzie als deze als 'oninteressant' te beschouwen. De dichter waagt zich op geen enkel moment in deze bundel aan een vormexperiment. Hij bewijst dat we hem formeel als een erg traditioneel dichter mogen bestempelen.

73

De meeste gedichten zijn opgebouwd uit een reeks (meestal vier of vijf) kwatrijnen met een strak ABAB-rijmschema, soms duikt een ABBA-schema op. Heel af en toe zien we een iets experimenteler rijmschema de kop opsteken maar deze gedichten vormen een uitzondering. (eg. 'Trein met gewonden'). Een andere bewijs van Boens' hang naar formeel traditionele gedichten vinden we in de negen sonnetten die de bundel bevat. Ritmisch gezien echter gaat hij wat vrijer te werk. Zelden is een ritmisch schema terug te vinden, de meeste gedichten zijn opgesteld in parlandostijl.

Formeel en rijmtechnisch is *De Verrijzenis* dus niet te bestempelen als 'neoromantisch', zoals literatuurcritici de frontpoëzie in het verleden hebben geëtiketteerd. De romantiek streefde immers formeel - technisch naar 'een zo groot mogelijke vrijheid'. Die vrijheid bereikten de romantici door een 'losser ritme en nieuwe (originele) versvormen' te hanteren.⁶ Deze kenmerken zijn niet terug te vinden in deze bundel. Door de strakke vorm en rijmschema's kunnen we de bundel formeel - technisch veeleer als neoclassicistisch zien. Het classicisme kende immers een 'voorliefde voor afgemeten, juiste verhoudingen op formeel vlak'⁷.

5 Ibidem

6 Keunen, B., 2005, p. 104

7 Ibidem p. 67

Thematische kloof

De twee verschillende ontstaansmomenten van de gedichten in *De Verrijzenis* zorgen voor een thematische kloof binnen de bundel. De gedichten geschreven tijdens de oorlog zijn veeleer waarnemingen. In de eerste drie cycli wil de dichter - soldaat een accuraat beeld scheppen van het leven aan het front, met veel aandacht voor de algemene sfeer en psychologie die heerste onder de soldaten. Het deel van de bundel dat na de oorlog werd samengesteld, m.n. de cycli *De Verrijzenis* en *Het louterend inzicht*, tonen ons een 'revolterend dichter die zijn 'opstand tegen bloed en haat' wil uitschreeuwen⁸. Boens richt in die laatste cycli een hoopvolle blik op de toekomst. In de meerderheid van deze gedichten zien we zijn socialistische, soms zelfs communistische, in mindere mate ook christelijke en flamingantische idealen naar voren komen. In wat volgt worden de belangrijkste thema's die in *De Verrijzenis* aanwezig zijn, be-licht.

Hoop en Wanhoop

De algemene sfeer die overheerst in *De Verrijzenis* is er één van hoop, hoop om te 'verrijzen' na de donkere oorlogsjaren als mens, als broeders, als gemeenschap.

In de eerste cyclus, *Onder laaiende luchten*, laat Boens de positiviteit die bij aanvang van de oorlog onder de mensen leefde (bv. 'De bewapening' en 'De Optocht') contrasteren met de gemoederen na enkele zware jaren oorlog (bv. 'Moeheid' en 'Lombaertsyde'). De naïviteit van de beginmaanden steekt fel af tegen de wanhoop die leeft onder de soldaten in de loopgraven na enkele jaren oorlog aan de IJzer. In deze eerste cyclus haalt de wanhoop nog de bovenhand.

*'t Geluid der wapens was als wilde winden,
die zouden, in één draai, de steên verslinden.*

In dit eerste fragment uit het gedicht 'De Bewapening' voelen we als het ware de zekerheid en vastberadenheid waarmee de wapens in 1914 werden opgenomen. Bij het aanvangen van de oorlog namen 20.000 vrijwilligers gedreven door 'een romantisch, niet-bestaand, maar door verontwaardiging ingegeven beeld van een glorieus, rechtvaardige oorlog'⁹ gezwind de wapens op. We zien deze sfeer in dit distichon opduiken in de wending 'in één draai'. Dit gevoel wordt ook weergegeven door middel van het gebruik van de alliteratie 'wapens als wilde winden' door het rijm gekoppeld aan 'verslinden'. Men zou de vijand in korte tijd met meedogenloos wapengekletter buitenwerken. Deze hoopvolle ingesteldheid contrasteert fel met het beeld die Boens scheidt in het volgende fragment uit het gedicht 'Trein met Gewonden':

8 Boone, M. 1980, p. 299-305

9 Reynebeau M., 2006, p. 180

*Zoo gaat de trein, met 't schoone, roode kruis er op,
en koel vermoorde menschen, die zelfs geen verdriet
of hoop meer hebben, wijl het bloed standvastig, drop bij drop,
hen uit de wonden druipt, en niets dan bloed men ziet,
en niets dan bloed men ruikt,
en ginder ver 't kanon zijn bommen stuikt,
standvastig!*

Hier krijgen we een heel ander beeld van de oorlog. Boens beschrijft het afvoeren van de doden en gewonden door het rode kruis. De vastberadenheid van het begin heeft plaats geruimd voor wanhoop. Boens gebruikt twee keer het woord 'standvastig' om de uitzichtloosheid van de situatie aan het front weer te geven. De bewegingsoorlog die voorzien was had plaats moeten ruimen voor een uitzichtloze stellingenoorlog en dit werkte enorm op de gemoederen aan het front. Dit fragment zit vol verwijzingen naar het bloed die op het front alomtegenwoordig was en ongetwijfeld werkte op het gemoed van de frontsoldaten. Daan Boens vat de wanhoop dan ook in het beeld van een druppende wonde. Het druppende bloed lijkt de beklemmende regelmaat waarmee soldaten werden afgevoerd weer te willen geven. Deze sfeer van wanhoop en gelatenheid haalt de bovenhand in de eerste cyclus.

In de tweede cyclus *Als de strijd voorbij zal zijn* schakelt Daan Boens, zoals de titel van de cyclus al doet vermoeden, voor het eerst over naar het hoopvol toekomstbeeld dat de rest van de bundel zal gaan overheersen. In het gelijknamige gedicht 'Als de strijd voorbij zal zijn', waarin hij zijn (ongeboren) zoon aanspreekt, schetst hij eerst nog een zeer accuraat beeld van de oorlogsgruwel, hij eindigt echter met een positieve blik op de toekomst.

Mijn zoon, die niet geboren zijt, maar komen moet

Wanneer het menschen-bloed en het lijden zijn vergeten

Wanneer de dagen en de nachten uitgewoed,

Tot vrede-bloesem groeien in een vrij geweten

In dit fragment geeft de dichter al aan dat hij de toekomst hoopvol tegemoet gaat, dit zien we oa. in de wending 'Wanneer de dagen en de nachten uitgewoed, tot vrede-bloesem groeien in een vrij geweten'. Hij vergelijkt de vrede die na de oorlog zal volgen met een bloeiende bloem.

Deze hoopvolle tendens zet zich voort in de volgende cycli. Eerst nog binnen de context van de oorlog in *De bedevaart der armen* en *De Verrijzenis*. In de laatste twee cycli, die na de oorlog werden geproduceerd, pleit Boens voor een hoopvolle blik op de toekomst na de oorlog. Een fragment uit het gedicht 'De Gedroomde stad' geeft deze glorieuze toekomstvisie weer:

Ik wil dat uit de grauwe hoopen gruis

En steen, een stad van goud verrijze,

Waar ieder brood eet, en zijn eigen witte huis

Bewoont, terwijl de dag is aangenaam en lijze.

De dichter wil de maatschappij zien verrijzen uit het oorlogspuin. Hij geeft dit in dit fragment aan door het 'grauwe gruis en steen' te laten contrasteren met het 'goud' van de nieuwe stad die zal verrijzen. Ook het wit van de nieuwe huizen staat voor de hoop die Boens wil stellen in de toekomst.

Uit de voorgaande fragmenten blijkt dat de belangrijkste thematische beweging die in *De Verrijzenis* gemaakt wordt, de driehoek hoop - wanhoop - hoop is. Het contrast tussen de hoop en de wanhoop geeft *De Verrijzenis* zijn typische sfeer.

Verveling en uitzichtloosheid

Een tweede belangrijk thema vinden we in de specifieke gedichten die getuigenis afleggen van het leven in de loopgraven na drie oorlogswinters. We vinden deze gedichten vooral terug in de eerste drie cycli van de bundel. Hierin legt Boens vooral de nadruk op de verveling die er heerste onder de soldaten. Ook in een voordracht "Moed in Lijden", die Daan Boens tijdens een herstelperiode in Engeland hield in de periode dat *De Verrijzenis* ontstond, geeft hij aan dat het vooral de verveling was die de soldaten psychologisch erg 'diep' bracht:

"Niets werkt zoo naar op de gedachten als het standvastig door-(?onleesbaar) van kanon-vuur, als in leege dorpen wonen, als brokken puinen ontmoeten langs de nooit-eindende wegen!"

"Het nooit zeker-zijn van morgen, - de bombardementen in de loopgraven, de bombarde menschen op de rustplaatsen, en dan geen nieuws hebben van dezen die in het bezette land verblijven, hoe wilt ge dat al die factoren iets anders dan mismoedigheid en verveling verwekken."

Boens geeft hierin aan dat de constant confrontatie met de dreiging van de oorlog, het standvastige kanonvuur, het puin, 'het nooit zeker-zijn van morgen', enorm op het gemoed werkte van de frontsoldaten. Dit maakte bij hen een grote 'mismoedigheid en verveling' los. We zien deze uitzichtloze sfeer ook opduiken in het gedicht 'Wachten'.

Wachten, aan den IJzerboord

van den morgen tot den avond,

wachten onder 't brons, dat moordt,

wachten steeds zijn doôn begravend,

Het proleptisch herhalen van het woord 'wachten', wekt het gevoel van verveling op. De dreiging van de wapens die het wachten zo ondraaglijk maakt wordt gevat in de metonymie "'t brons, dat moordt'. Boens vestigt ook nog eens de aandacht op de regelmaat ('steeds') waarmee medestrijders werden begraven. Dit alles resulteerde bij de mannen aan het front in een enorme uitzichtloosheid.

Het is duidelijk dat Boens in zijn laatste oorlogsbundel de gevolgen voor het gemoed van de soldaten door het eindeloze wachten en de constante doodsdreiging die de soldaten terroriseerde wou weergeven.

Traumaverwerking

Een derde belangrijk thema in deze bundel is de poging die de auteur onderneemt om met zijn poëzie een eerste stap te zetten naar de verwerking van het oorlogstrauma, zowel voor zichzelf als voor zijn strijdmakkers. In zijn voordracht "Moed in lijden" (Fulham, 1917) pleit Boens voor kunst en in het bijzonder literatuur als een vorm van therapie. Een therapie om de oorlogstrauma's, die in die laatste jaren van de oorlog zo zwaar wogen op de gemoederen, te verwerken:

"Kunst moet vrede schenken, - dit voelen zij, omdat zij mensch zijn, en te veel leden van niet-vredig leven."

Dit 'vrede schenken' kan tweeledig worden opgevat. Enerzijds wil Boens hierbij aangeven dat hij verlangt naar letterlijke vrede, hij wil dat de oorlog snel ophoudt. Anderzijds wil hij ook vrede in het gemoed van zijn medesoldaten schenken. We zien de opzet om 'vrede te schenken' ook weer het meest opduiken in de laatste twee cycli, die na de oorlog zijn ontstaan, maar het thema zit ook al subtiel vevat in enkele gedichten die nog tijdens de oorlog neergeschreven zijn. Daan Boens wil de oorlogstrauma's aan-

wenden om er kracht voor de toekomst uit te putten. Hij wil negatieve ervaringen ombuigen in positieve zoals hier in het gedicht 'En zeg nooit...':

*Gij hebt de steden zien in puinen nedervallen,
er boven rezen steeds de torens, nooit geschraagd:
aanhoor het uiterst willen in dit klokken-schallen,
dat fier nog, boven dood, om breeder leven vraagt.*

*Gij hebt de mensen zien vermoorden broeder-menschen,
gij hebt ook zelf vermoord, met lichten in het oog.
Maak van dien moord de daad, die loutert uwe wenschen
van vrij te zijn, en vrijer dan gij waart, en hoog!*

*Is menschen-wil nog sterk? bega dan uwe banen!
o menschen-ziel, die uit de bloedige branding rijst,
en hoopt, en zich de vrijheid bouwt uit vrijheids-wanen!
o Menschen-kind dat vurig door de wereld reist!*

Boens ontloopt in dit fragment de gruwel van de oorlog niet. Hij heeft aandacht voor de trauma's die de soldaten te verwerken hebben: 'Gij hebt de mensen zien vermoorden broeder-menschen, gij hebt ook zelf vermoord, met lichten in het oog.' Hij wil deze ervaringen echter omvormen tot drijfveren om het trauma te verwerken. Hij wil dat de gruweldaden uiteindelijk loutering zullen brengen: 'Maak van dien moord de daad, die loutert uwe wenschen van vrij te zijn, en vrijer dan gij waart, en hoog!' We zien in deze strofe ook een christelijk geïnspireerde ethiek opduiken die pleit voor het aanwenden van het lijden om een 'beter mens' te worden. Dit thema wordt verder nog meer uitgediept. Ook Boens' uitgesproken hang naar menselijkheid boven alles zien we hier opduiken. Hij spreekt zowel over zijn medestrijders als over zijn vijanden als 'mensen'.

Boens' enorme drang om zichzelf en zijn strijdmakers een reikende hand te bieden om hun oorlogstrauma's te verwerken is het laatste thema die bijdraagt tot de algemene sfeer van het vinden van moed in het lijden die *De Verrijzenis* kenmerkt.

Beeldspraak en motieven

In het algemeen kan gesteld worden dat de dichter Boens een zeer traditionele beeldtaal aanwendt. In de beschrijving van de realiteit in de loopgraven, vervalt hij vaak in een repetitieve en ietwat clichématige beeldspraak. Kenmerkend hierbij is het beperkte semantische palet dat hij gebruikt.

Boens gebruikt zeer graag natuurbeelden die het gemoed van de soldaten in de loopgraven weerspiegelen. De natuur biedt ons een kijk op de psychologie van de soldaten. Dit zien we geïllustreerd in het gedicht 'Regendag':

*De loopgraaf slingert droevig door de velden,
de boomen waaien zuchtend heen en weer,
de lucht is leeg van alle doods-gewelden,
en vast-gestadig valt de regen neer.*

Enkele natuurbeelden duiken zeer frequent op in *De Verrijzenis* (met name bomen, de nacht en de zon) We kunnen over *natuurmotieven* spreken.

Het eerste natuurmotief in *De Verrijzenis* zijn de bomen. De loofbomen die het polderlandschap kenmerken waren voor de soldaten een vertrouwd beeld. De bomen in *De Verrijzenis* staan dan ook vaak voor standvastigheid en vertrouwen:

*De boomen zwijgen, en de stilte staat alleen op wacht.
Ik zie die stilte, met heur armen op de borst gevouwen,
Vergroot en statig, met het schoon bewustzijn van heur macht,
En als een vader starend op zijn zonen, in vertrouwen.*

In dit fragment illustreert vooral de laatste zin de sfeer van vertrouwen waarmee de dichter de bomen in het polderlandschap associeert. Hij stelt de bomen voor 'als een vader starend op zijn zonen, in vertrouwen.'

Een tweede natuurmotief vinden we in de nacht. Boens associeert de nacht met *schijnbare* rust. Het is de tijd waarin de frontsoldaten 'slappend waken' en onbeschrijfelijke angsten doormaken. De donkere dreiging van de nacht wordt door Boens gekoppeld aan de getourmenteerde geesten van de frontsoldaten:

*Wat ken ik ze te goed, die lange, zwarte nachten,
met jongens bij me staande, moe en loerend pal, -
met velden waar het gras beweegt en ongeziene grachten
Steeds ruischen, of de dood er roert, voortaan en overal.*

Vaak zien we de nacht ook contrasteren met het strijdgewoel dat overdag de sfeer bepaalt. 's Nachts wanneer alles stilvalt maar de constante dreiging blijft, geven de soldaten zich over aan hun angsten:

*Ik, die den langen, zwaren dag volbracht
in den woesten strijd, en meschen had zien vallen,
zóovelen, met de zwakke stervens-klacht,
gevoelde plots, in 't wankelend avond-schallen
deze innigheid, welke in mijn leven bracht
slechts de onbewustheid van een moe gedacht.*

Een derde en laatste natuurmotief is de zon. Deze duikt zeer vaak op als teken van. Ze wordt vaak geassocieerd met 'het Goddelijke licht' die hoop schenkt voor de toekomst. Dikwijls wordt de zon ook geassocieerd met haar gouden gloed. Goud staat in *De Verrijzenis*, in tegenstelling tot de andere metalen die hij gebruikt om het strijdgewoel te beschrijven, voor hoop en overwinning.

*"Al die beelden, moe-bezien,
vast-gegroeid nog bovendien
in het moe-geleden harte,
brachten nu den mensch van smarte
tot het breedste zonne-licht,
dat die smart met goud verlicht!-"*

Boens' voorkeur voor sprekende natuurbeelden in bepaalde gedichten uit *De Verrijzenis* is een neoromantisch aspect uit zijn werk. Het werk van de romantici werd gekenmerkt door 'escapistische motieven', zo zocht men onder andere de natuur op 'als object van Sehnsucht en als spiegel'. Dit spiegelen aan de natuur zien we in het voorgaande fragment geïllustreerd. De natuurbeelden die hij gebruikt, weerspiegelen het gelaten en verveelde gemoed van de soldaten in de loopgraven.

De idyllische natuurbeelden die de dichter hanteert als hij het gemoed en de psyche van de soldaten beschrijft, contrasteren met de 'moderne' beelden die hij gebruikt bij het beschrijven van het oorlogsgeweld. Hij beschrijft het geweld vaak in personificaties en synesthesiën waarin lawaai, metaal en vuur centraal staan. De volgende fragmenten tonen dit aan:

"Wij hebben, in den grond verdoken, steeds den dood gevoeld,

Die om ons leven doolde, met zijn stalen handen

En grijpen wou en morzelen elk lijf: - omwoeld

En aaklig lag de gansche luide streek te branden."

En ook:

Twaalf granaten knalden weer,

En twaalf, en twaalf ontelbaar, volgden, strak-gespannen

In één onwereldsch-groot gedruisch van brons en dood.

Boens' eenvoudige zeggingswijze, zijn voorkeur voor personificatie en synesthesie en zijn al eerder vermeldde voorkeur voor een strakke vormtaal in zijn gedichten zou ons kunnen doen concluderen dat Boens een navolger is van de vroeg - symbolistische Beau-delaire. Het is hier echter belangrijk op te merken dat Boens in geen geval uitgesproken verwijst naar een hogere, 'magische' werkelijkheid. Hierdoor kunnen we besluiten dat hij uit de voorgenoemde stijl ook vast en zeker elementen heeft overgenomen maar dat hij ze niet beschouwde als zijn na te volgen poëtica. In die gedichten in *De Verrijzenis* waar hij kwistig omspringt met natuurbeelden kunnen we hem echter wel neoromantisch noemen. Wel is het weer zo dat hij geen volledig romantische poëtica nastreefde, al was het maar om zijn vormvastheid die niet samengaat met de romantiek.

Getuigenisliteratuur

De gedichten in de eerste drie cycli die tijdens de oorlog zijn neergeschreven, zijn inderdaad veelal als 'eenvoudige getuigenisliteratuur' leesbaar. Boens is een verslaggever van de ellende in de laatste stuiptrekkingen van de oorlog. Dit was mijns inziens ook grotendeels zijn bedoeling. Een enkele keer zien we dit zelfs zeer prominent opduiken, in het gedicht 'Lombaartsyde' geeft hij een ooggetuigenverslag van de slag bij het gelijknamige dorp. Wel is het zo dat de dichter in *De Verrijzenis* veel aandacht heeft voor de psychologie van de soldaten en net zozeer voor het fysieke lijden of de strijd zelf. Ik ben ervan overtuigd dat Boens met de gedichten die tijdens de oorlog werden geschreven geen hogere aspiraties had dan louter getuigen. Hij wou de gruwel van de oorlog in al zijn facetten neerschrijven om in de eerste plaats zijn eigen trauma te verwerken maar ook om ervoor te zorgen dat de gruwel van de oorlog niet zou vergeten worden door latere generaties. De gedichten uit de eerste drie cycli van de bundel zou ik dan ook getuigenislyriek willen noemen. De laatste twee cycli lijken aan te sluiten bij een vernieuwingsbeweging (het humanitair-expressionisme).

Traumaverwerking en neo-romantische vormgeving

Daan Boens maakt in zijn dichterlijke traumaverwerking in hoofdzaak gebruik van elementen die kenmerkend waren voor de (neo)romantiek die hem voorafging. Daardoor kunnen we deze bundel niet als literair erg hoogstaand zien. Het is inderdaad mischien, zoals De Pillecyn het nogal denigrerend verwoordde: 'eenvoudige getuigenisliteratuur, interessant om de documentaire waarde maar literair onbelangrijk'. We kunnen Boens echter ook wat positiever bejegenen. In plaats van hem te beschouwen als een falend avant-gardist, kunnen we hem beschouwen als een arrièrè-gardist, nog zeer bepaald door de voorbeelden (bv. Guido Gezelle of Karel van de Woestijne) die hij waarschijnlijk had gekregen in zijn humaniora opleiding maar wel al duidelijk zoekend naar de vernieuwing die hem een eigen stem zou kunnen geven.

Naschrift

Dit artikel is gebaseerd op de dissertatie *De frontpoëzie van Daan Boens in zijn Bundel De Verrijzenis* (Gent, 2008). Ze is gegroeid uit de seminarierreeks 'Eer Vlaanderen vergaat' – Vlaamse Frontpoëzie tijdens de 'Grote Oorlog' van de vakgroep Nederlandse letterkunde in de faculteit letteren en wijsbegeerte van de universiteit Gent. Dit onderzoekseminarie werd gedoceerd en begeleid door Prof. Dr. Yves T'Sjoen en mevrouw Els Van Damme. Naast het hierboven beschrevene geeft de thesis een biografische schets en gaat de tekst dieper in op de literaire, politieke en levensbeschouwelijke aspecten van de dichtbundel.

Primaire bibliografie

Boens, D.F., *De Verrijzenis – Werk gedegen in de Loopgraven aan den IJzer 1917-1918*, L. Opdebeek, Antwerpen, 1920.

Boens, D. , Van Glorie en Lijden – Sonnetten uit de loopgraven aan den IJzer-, P.H. De Keyzer, Harderwijk, 1917.

Secundaire bibliografie

Anthonis, D. , *De dichter Daan Boens (1893-1977)*, Gent, 1977 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling universiteit Gent).

de Backer, F. en de Smaele, P., 'Beknopte levensschets van Aug. Vermeylen', in: Teirlinck. H. e.a. (red.) *August Vermeylen Verzameld werk Deel 1*, Uitgeversmaatschappij A. Manteau, Brussel, 1951.

Boens, D., *Moed in Lijden*, Voordracht gehouden in het Volkshuis te Fulham-London op 16-12-1917 en voor "De Kunst aan het Front, 22-3-1918 met lezing van gedichten." Handschrift, AMVC B 675/H(1).

Boens, D. , *aantekening in 'Cahier de 11de compagnie 7de regiment'* handschrift, AMVC letterenhuis B 675/H(2).

Boens, D. , *Curriculum Vitae* handschrift AMVC B 675/H(3).

Boone, M., "Daan Boens" in: *Genootschap voor geschiedenis 'Handelingen'* , CX-VII (1980).

De Pillecyn, F. , 'Wij hebben geen oorlogsliteratuur' in: *Vlaamse Arbeid*, 10 (1919-1920) nr. 3 (jan 1920), p. 87-94.

van Passel, F., *Het tijdschrift Ruimte (1920-21) als brandpunt van humanitair expressionisme* , De Sikkels, Antwerpen, 1958, p 9-10.

Reynebeau, M. , *Een geschiedenis van België*, Lannoo, Tielt, 2006.

Keunen, B., *Inleiding tot de voornaamste moderne literaturen*, Academia Press, Gent, 2005.

Van Bork, G.J.; Struik, H.; Verkruijssse, P.J., Vis., G.J. (red.), Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek; geraadpleegd via www.dbnl.org. (geraadpleegd op 12/05/2008).

Voorwoord van de redactie

Luc van den Briele verwerkte het verhaal van een in de zeventiende eeuw verbrande Vlaamse heks tot een hedendaags gedicht. De archiefdocumenten over Catheline Lorteau zijn terug te vinden in het Rijksarchief van Brugge, in het archief van de Kasselrij Ieper (1400-1795). Het vonnis dateert van 27/2/1644.

Van de hand van Luc van den Briele kennen we ook nog twee toneelspelen over heksenvervolging: "De heks van Mechelen" en "Heksen". Het eerstgenoemde is gebaseerd op de zaak van Katelijne Janssens, die in 1642 in Mechelen tot de brandstapel werd veroordeeld. Het tweede is een gedramatiseerd overzicht van de heksenvervolging vanaf het Adam en Evaverhaal tot de brandstapels van de zeventiende eeuw.

Catheline Lorteau

*Zeventien meter onder de vele stenen
van de plaats die men Markt noemt
ligt een van de zestienhonderd
met slijm en bloed gekleurde stenen
die de voeten droegen van de Catheline
die zonder ja te zeggen toch knikkend
het hoofd boog bij het knappen van pezen
en kraken van botten in armen en benen.
Nu beukt en bonkt haar stem tegen
de torens en de gevels van de stad.
Ze roept de namen van mannen en vrouwen
die met veel gekrijs en leugembrede gebaren*

*kwamen klagen over door ziekten en dood
gegrepen kinderen, over in onverklaarbaar
plotse hagelbuien vliegende geraamten
of door hun knieën zakkende koeien.*

*En ze spuwt haar vloek, haar met vuur gevoede woede
naar de Bertecorn van Hever en naar al de nazaten van hij
die zich jonkheer en heer van Meerbeke heeft genoemd.*

*Haar keel herdenkt de smaak
en kleur van zongerijpte bessen.
In haar met rook gesloten ogen
ziet ze een ander en veel warmer,
een met de wilde geur van onkruid
en wortelhaar gevoede vuur,
waarin haar jager zijn zoveelste
gevangen haas aan het braden is.*

*De jager grinnikt bij het herinneren
van de laatste morgen dat het dier
tussen dauw en zon en vlak voor de strop
naar zijn onzichtbaar einde keek.
Zijn ogen vinden haar ogen en hun blikken
worden een met mos begroeide brug.
Ze klakt haar naar haas verlangende tong
en lacht het trillen van zijn lippen weg.*

*Als de vorige keren zal hij bij het bijten in de gebraden haas
zeggen dat haar met fladdervlinders en met kirren gevulde tuin
van veertig of meer jaren er meer dan drie van twintig waard is.*

*En hij zal haar honderd en misschien
wel duizend zotte namen geven.*

*Flodderbol of rammelmoer
en hihahazepoot of lilalekkernoot
zal hij zeggen met pas ontloken woorden
die naar een weeral nieuwe lente ruiken
en die een heerlijk lachen worden
vóór het heffen van haar hemd.*

*Hun weg tussen hemel en hel
is nog niet gevuld met de roep
van bang opkijkende kwartels
en van hun nest verjaagde merels.*

*Hun onderhuidse weiden
staan nog vol boterbloemen
en boven het zomergras wachten
duizend hazig lange oren.*

*Het vuur warmt zijn driften en opent haar verlangen
naar de beet van wat ze zijn roodgebekte duvel noemt.
Want niet elke leegte wordt met een hazenrug gevuld.*

*Het rookgordijn wordt dik en verjaagt
haar herinnering aan de jager.*

*De greep van zijn vingers verdampt
in het gejoel van gretig loekend volk.
Ze kijkt op en ziet naast de in zwart
en rood geklede heren ook de beul
die haar ontkleedde en haar nu lege tuin
met vingerdikke stokken heeft bewerkt.*

*Ende aldaer ghejusticiert te wordenen
metten viere soo datter de doot naer volght,
heeft ze de in rood en zwart geklede ogen
midden het geloei van winterwinden
horen zeggen. En ze heeft het niet begrepen.
Is ook niet nodig, zegt haar bijna dode jager
van op het met zijn bloed doordrenkte rad
waar hij op het pikken van de raven wacht.*

*Een engel droogt haar tranen en likt het zweet
dat tussen kin en navel druipt. Hij grijpt haar hand
en leidt haar naar een met laatste pijn beklede tunnel.*

*In haar eeuwenlange slaap
wordt ze slechts af en toe wakker
en zweven haar dode ogen
met kraaikrassende vleugels over de stad.*

*Haar roepen tegen de al meer dan driehonderd jaar
dove oren wordt maar zelden gehoord door wie terloops
of misschien elke dag over de grijze stenen loopt van de plaats
die men Markt noemt en waar men zaterdagse eierkoeken koopt.*

De van hekserij beschuldigde Catheline Lorteau werd in februari 1644 te leper op de brandstapel gezet, na een met marteling onderbouwd proces onder leiding van jonkheer Albert Cornelis van Hevers, heer van Meerbeke.

Bibliografie

DUPONT-BOUCHAT, (M.-S.). *La sorcellerie dans les Pays-Bas sous l'Ancien Regime: aspects juridiques, institutionnels et sociaux*. Heule, UGA, 1987, 237p.

MONTBALLYU, (J.). *Van hekserij beschuldigd. Heksenprocessen in Vlaanderen tijdens de 16de en 17de eeuw*. Heule, UGA, 1996, 128p.

VANHEMELRYCK, (F.). *Het gevecht met de duivel. Heksen in Vlaanderen*. Leuven, Davidsfonds, 2000, 338p.

WYNANTS, (M.) en AERTS, (E.). *Heksen in de Zuidelijke Nederlanden*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1989, 124p.

“Verhalen van Stad en Streek”: van Tijn Uilenspiegel tot kinderontvoering bij de IKEA

N. Oosting

Hoewel het niet meer de gewoonte is om gezamenlijk rond het vuur te zitten en elkaar te vermaken met mystieke verhalen van vervlogen tijden, zijn we allemaal wel bekend met plaatselijke anekdotes van personen en gebeurtenissen. Voor een Nederlander zullen hoe dan ook een groot aantal verhalen uit “Verhalen van Stad en Streek” vertrouwd klinken. Maar ook Belgische lezers zullen in aanraking komen met vertellingen die een affiniteit vertonen met hun eigen volksverleden. Dit wordt aangetoond met het internationale karakter van veel sprookjes, legendes en verhaaltjes die het boek behandelt.

Als de lezer begint bij de inleiding van het boek, dan wordt er een voorlichting gegeven over de definitie van en de verschillen tussen sagen, legendes en sprookjes. Het boek is helder geschreven zodat het zeer toegankelijk leesbaar is voor een leek. Bepaalde termen krijgen de nodige uitleg en aan het begin van elk hoofdstuk/provincie wordt er een plan weergegeven met de soort verhalen bij de behandelde plaatsen in de vorm van icoontjes. Toch is het opmerkelijk dat het boek op het ene moment nogal gemakkelijke taal betreft en er op het andere weer gebruik wordt gemaakt van vakjargon. Voor het overgrote deel is duidelijk dat het boek vooral gericht is aan de geïnteresseerde leek hoewel het zeker ook interessant is voor gelijksoortig onderzoek.

89

Het boek is geografisch en alfabetisch ingedeeld, per provincie en stad, en probeert een uitgebreid spectrum te geven van thema's. Thema's zoals spookverhalen, historische gebeurtenissen, heksenverhalen etc. Er is niet zo zeer sprake van een complete verzameling omdat de schrijvers een duidelijke selectie hebben gemaakt van de behandelde onderwerpen. Zo kan het de lezer zijn opgevallen dat er bekende verhalen zijn weggelaten. De schrijvers geven een brede kijk van de volksverhalen in Nederland. Daarbij is er voor gekozen om niet elke plaats, verhaal of gedenkbeeld te behandelen, maar een selectie van anekdotes verspreid over de provincies te bespreken.

Daarnaast beperken de schrijvers zich niet enkel tot oude legendes maar behandelen ze ook recente geruchten en historiek. Zo bespreken ze bij het Friese Bartlehiem het verhaal over de Amsterdamse schaatser Willem Augustin uit 1941 die tijdens de Tweede Wereldoorlog in hartje winter naar het noorden is gereisd om mee te kunnen doen aan de Elfstedentocht. Bij het Groningse Oude-Pekela wordt er verteld over het gerucht over de kinderlokkerclowns uit de jaren '80 van de vorige eeuw. Bij Coevorden wordt het beleg van de Münsterse bisschop Bommen Berend verteld en Arnhem heeft het verhaal over het 'Duivelshuis' van Maarten van Rossum gekregen. Bij de meeste verhalen wordt, indien het mogelijk is, aangegeven in hoeverre het verhaal waarheid

is of niet.

Sagen en legendes hebben vaak het kenmerk van 'eeuwenoud' te zijn. De schrijvers geven de evolutie aan van bepaalde verhalen die pas in de negentiende eeuw zijn bedacht en later (bewust en onbewust) werden opgenomen in de plaatselijke folklore en traditie. Zo is er een gedicht uit de negentiende eeuw over een hoogmoedige ridder van Haarzuilens die door zijn eigen verwaandheid ten onder is gegaan en nog altijd het kasteel zou bespoken. Dit gedicht werd later als een "authentieke" sage naverteld.

In Amersfoort is er een stadsverhaal ontstaan uit een simpele weddenschap uit de zeventiende eeuw tussen jonker Everard Meyster en zijn vrienden. Hij claimde de burgers van Amersfoort te kunnen overtuigen om een zwerfkei de stadsmuren binnen te slepen. Dit heeft geleid op schaamte en hoongelach voor de Amersfoorters die de spotnaam 'keitrekkers' opleverden. Aan het begin van de twintigste eeuw herontdekte zij het verhaal en de kei en heeft dit uiteindelijk gezorgd voor een trotsgevoel bij de burgers en worden er vandaag de dag zelfs Keistadfeesten gevierd ter ere van dit spotverhaal.

In de negentiende en ook in de twintigste eeuw zijn er veel verzamelaars van volkscultuur geweest die er voor gezorgd hebben dat deze niet ophield te bestaan zodra de laatste verteller gestorven was. Veel is gedocumenteerd in verzamelwerken en gepubliceerd in lokale tijdschriften. Een opmerking die de schrijvers meermaals maken over deze verzamelaars is dat er vaak verkeerde of persoonlijke interpretaties aan werden gegeven. Sommige verhalen werden zelfs helemaal verzonnen door de schrijver. Negatief hoeft dit niet te zijn aangezien het op een andere manier ook weer heeft bijgedragen aan de rijkdom van folklore.

90

Bij veel verhalen is het echter moeilijk na te gaan waar de oorspronkelijke bron ligt. Ze hebben vaak een internationaal karakter en sommige zijn gewoon klakkeloos overgenomen. Bij andere is de bron van herkomst verdoezeld geraakt tijdens de creativiteit van de negentiende eeuw. Veel verhalen bevatten dan ook een minieme kern van waarheid. Dit doet echter niets af aan de waarde van het verhaal. Het verhaal blijft het publiek steeds opnieuw boeien en is in veel gevallen een handig middelje voor het plaatselijke toerisme. Daardoor worden de verhalen ook veel geclaimd door plaatsen die er in werkelijkheid weinig mee te maken hadden.

Hoewel het boek zeer duidelijk is ingedeeld door de hoofdstukkenverdeling en de aanduidende icoontjes, heb ik bij het lezen van dit boek wel ondervonden dat het soms een beetje lastig was om op te maken wat nu verteld werd door een externe verteller en wat nu door de schrijvers verteld werd. Zij hebben dit wel geprobeerd te verduidelijken door de lay-out, maar toch kan de lezer soms wat verward raken. Verder is het boek aangenaam te lezen en zijn de verhalen zeer leerzaam. Veel verhalen zullen zeker al bekend zijn bij de meeste lezers, maar vooral door de minder bekende vertellingen heeft het boek een zekere meerwaarde voor het Nederlandse folklorische erfgoed.

Naast de recreatieve functie van het boek zou het, zoals hierboven al is gezegd, zeker van pas kunnen komen bij het onderzoeken van plaatselijke cultuur en historiek. Wat een klein nadeel hierdoor zou kunnen zijn is dat het boek enkel een selectie van plaatsen biedt en is daarom misschien niet het ultieme naslagwerk. Desondanks kan dit boek een goede bron zijn voor folklorisch onderzoek. Daarnaast is dit boek zeer

geschikt om haar publiek te vermaken en om er voor te zorgen dat de plaatselijke folklore nog tot ver in de eenentwintigste eeuw bewaard blijft en naverteld wordt.

De molens van Zwalm

S. De Lange

Wie enkel de titel "De Molens van Zwalm" hoort, zal geneigd zijn te denken "nog maar eens een zoveelste brochure over de goed bekende toeristische watermolens op de Zwalm". Al bij de eerste aanblik van het boek is het duidelijk dat met "Zwalm" niet de gelijknamige beek wordt bedoeld, maar wel de fusiegemeente. Staat op de cover namelijk geen foto van een schitterende staakmolen?

De Heemkundige Kring Zwalm, pas in 1995 gesticht, heeft met dit boek een prestatie geleverd om u tegen te zeggen. Vooreerst werd in de schoot van de kring door Frans Verlaeckt, die trouwens met succes de cursus molenaar heeft gevolgd, het gewaagde concept bedacht en uitgewerkt om alle bestaande en verdwenen molens van alle Zwalmdorpen te beschrijven: 12 dorpen, meer dan 20 molens: een huzarenstuk.

Deskundigen waren nodig aangezien het niet de bedoeling was een compilatie op te stellen van al gepubliceerde artikels. De beschrijving van elke molen moest strikt wetenschappelijk worden onderbouwd. Een schare eminente en enthousiaste medewerkers werd bereid gevonden de schouders onder het project te zetten. Naast Jo Janssens, Jan Bauwen, Jeroom Van Den Noortgate, Els Otte, Walter Van den Branden, Johan De Schietere, Frans Verlaeckt, Clotaire De Deken, Matthijs Verschraegen, Herwig Colaert en David Buysse mag speciaal de bijdrage van de bekende molinologen Alain Goublomme, Luc Bauters en Lieven Denewet en des te meer van Frydda Van de Velde, Michel Duprez en Guy De Noyette vermeld worden. Zij zijn belangrijke pioniers van het hele opzet.

Twaalf Zwalmdorpen komen aan bod en ruim twintig molens worden onder de loep genomen. En men mag hier de uitdrukking "onder de loep nemen" bijna letterlijk nemen. Ieder Zwalmdorp krijgt eerst een overzichtelijk "historisch portret", waarna telkens een ware detailstudie volgt over de molen of molens van dat dorp. In feite zijn het telkens strikt wetenschappelijke monografieën geworden, perfect gedocumenteerd en prachtig geïllustreerd. Zoals elk wetenschappelijk werk betaamt, kunnen alle historische gegevens via de voetnoten gecontroleerd worden. Niet alleen werd in de archieven gedoken maar ook de zo belangrijke mondelinge overlevering werd niet vergeten. Zoveel mogelijk familieleden van molenaars werden daarom in het boek aan het woord gelaten. Graaf Hubert d'Ursel was bereid om in zijn private archieven te laten zoeken en er stukken uit te laten publiceren.

Wie dus alles wil weten over de geologische vorming van het Zwalmlandschap, over de historiek en de werking van wind- of watermolens, over de verdwenen molens van Beerlegem en Meilegem, over het dakmolentje van vader Van Herpe in de Olmkensstraat in Dikkele, over Pede's molentje in Hundelgem, over D' Oude Madrienne, over de welbekende watermolens op de Zwalm, over de stenen reus van Hermelgem, over het mysterie van de watermolen in Paulatem, over de molen Ten Spyte in Sint-Blasius-Boekel en over al die andere bekende en minder bekende water- en windmolens in Zwalm, zal via het boek "De molens in Zwalm" al hun geheimen onthuld zien.

Wist u trouwens dat de oorspronkelijke Zwalmmolen uit een tweeledig en symmetrisch opgevat complex bestond, met aan beide zijden van de kanaalbedding een bakstenen constructie en dat beide molens waarschijnlijk door hetzelfde waterrad werden aangedreven? En dat aan diezelfde maalvaardig gerestaureerde Zwalmmolen nu een kleine waterkrachtcentrale werd toegevoegd, die jaarlijks 34.000 kWh aan elektrische energie, het equivalent van het gemiddelde jaarlijks energieverbruik van tien gezinnen, kan leveren? En wist u dat Vanderlindens molen in Nederzwalm ooit een blekerij of wasmolen is geweest, dat de Moldergemmolen in Sint-Denijs-Boekel al in 1229 vermeld werd als eigendom van de abdij van Ename en dat, voor de bouw van de nieuwe Vinkemolen, de molenmaker in 2002 in Frankrijk een meer dan 300 jaar oude eik vond, waaruit niet alleen de staak, maar ook de zware steenbalk kon worden gehaald?

"De Molens van Zwalm", onder de redactie van Michel Duprez, Guy De Noyette, Frydda Van de Velde en Frans Verlaeckt en uitgegeven met de medewerking van de gemeente Zwalm en de provincie Oost-Vlaanderen, is een schitterende krachttoer van de Heemkundige kring Zwalm. Dit prachtige lees- en kijkboek is een must in de bibliotheek van elke rechtgeaarde Zwalmenaar en zeker ook van elke molenliefhebber in Vlaanderen.

Volkskundemuseum Antwerpen nu te bezoeken in het MAS

Vanaf 20 augustus 2007 werd het Volkskundemuseum in Antwerpen gesloten voor het publiek. Dat was bijna tien jaar nadat het college van burgemeester en schepenen besloten had dat er op de Hanzestedenplaats op het Eilandje een nieuw museum zou komen met de collecties van het Volkskundemuseum, het Nationaal Scheepvaartmuseum en (deels) het Vleeshuis. Daaraan werden in 2007 nog de collectie van het Etnografisch Museum Antwerpen aan toegevoegd.

Zoals nagenoeg overal in Vlaanderen kampte dit 'oudere' museum voor Volkskunde met ontoereikende tentoonstellingsruimte, ondermaatse presentatie van de objecten, versnipperde creativiteit en depots die niet meer aangepast waren aan de moderne vereisten van optimale bewaring en opslag.

Al heel vroeg viel voor het nieuwe museum in Antwerpen de naam 'MAS' (Museum aan de Stroom). Deze naam past geheel in de letterlijn van de nieuwe grote stadsmusea met een "M". In Gent (2000) het 'STA°M' en in Leuven (2004) het 'M'. Beide musea zijn ondertussen al een tijdje open. Op dinsdag 17 mei 2011 opende het MAS te Antwerpen officieel de deuren.

93

Alleen het Huis van Alijn (Gent), gegroeid uit de collectie van het Folkloremuseum (1932-1962), het latere Museum voor Volkskunde (1962-2000), slaagde erin om zelfstandig te blijven. Meer zelfs, vanaf 1 januari 2009 werd het Huis van Alijn erkend door de Vlaamse Gemeenschap als een museum op Vlaams niveau.

Nieuwe aanwinsten in de bibliotheek

Adel in Vlaanderen. Verleden, heden en toekomst.

Paul de Pessemier 's Gravendries, 128 pp, 2010, Borgerhoff & Lamberigts.

Hubert d'Ydewalle stierf in Duits krijgsgevangenschap in april 1945. Voor zijn wegvoering had hij net het manuscript van dit boek afgewerkt. In 1954 liet zijn weduwe het uitgeven als "Adel in Vlaanderen". De auteur behandelt erin de rol en de verplichtingen van de adel in Vlaanderen vanuit de politieke en sociale context in mutatie.

Jonkheer Paul de Pessemier 's Gravendries, biograaf van ridder Hubert d'Ydewalle, herwerkte het boek. Het oorspronkelijke boek, dat vrij paternalistisch betoogde dat

adel uiteindelijk weet wat goed is voor de gewone mensen, werd bij de tijd gebracht. De adel zal zich moeten aanpassen, wil ze overleven, en tussen de mensen staan.

Geschiedenis van de dood. Deel I Rituelen en Gewoonten in Europa. Deel II Begraafplaatsen in Europa.

Lucien De Cock, 504 pp en 768 pp, 2006, Davidsfonds/Leuven

In "Rituelen en Gewoonten in Europa" beschrijft de auteur, internist-geriater, wat er met het lijk van een overledene gebeurde, hoe de lijkbezorging van in de prehistorie tot op heden verliep en welke grafmonumenten een herinnering aan de overledene achterlieten. Een indrukwekkend beeld van de geschiedenis van de Europese dodencultus.

"Begraafplaatsen in Europa", brengt een typologie van de manier van begraven. Heiligen, geestelijken, vorsten, rijken, armen, militairen, kregen ieder een eigen funeraire aanpak, die bovendien verschilde al naar de streek, land of religie.

Open Monumentendag in de bibliotheek van de KBOV

94

Ter gelegenheid van de Open Monumentendag op 11 september organiseert de KBOV een tentoonstelling in de bibliotheek op de site van het Huis van Alijn, Kraanlei 65 te Gent. Het thema van dit jaar is 'conflict'. De KBOV heeft er voor gekozen een beeld te schetsen van het conflict tussen de burger en de bezetter tijdens de Eerste Wereldoorlog. Thema's zoals rantsoeneringen en oorlogsmuziek zullen aan bod komen. In de collectie van de bibliotheek van de KBOV bevinden zich verschillende interessante boeken en bronnen rond deze thema's die we u graag zouden laten zien.

De tentoonstelling is gratis te bezoeken in de bibliotheek van de KBOV in het Huis van Alijn op zondag 11 september.